

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Києво-Могилянська академія”
Факультет гуманітарних наук
Кафедра історії

Магістерська робота

Освітній рівень — магістр

на тему: «Артисти в Англії: позначення, економічне та соціальне становище
(XIV-XVI ст.)»

Виконав: студент 2-го року навчання,
спеціальності: 032 «Історія та археологія»
Освітньо-наукової програми «Історія»

Данченко Антон Юрійович

Наукова керівниця: Діса Катерина Леонідівна, к. і. н., доц.
Рецензентка: Стефанія Андріївна Демчук, к.і.н., доцент, доцент кафедри
історії мистецтв історичного факультету КНУШ.

Магістерська робота
захищена з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
“ _____ ” _____ 2026 р.

Київ — 2026

Декларація академічної доброчесності

студента НаУКМА

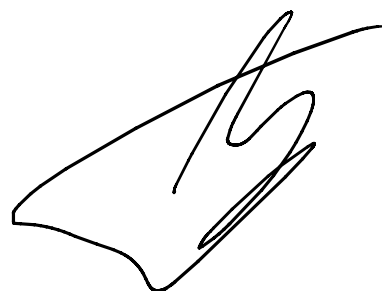
Я, Данченко Антон Юрійович, студент 2 р. н. факультету гуманітарних наук, спеціальності: 032 “Історія та археологія” адреса електронної пошти: anton.danchenko@ukma.edu.ua, підтверджую, що написана мною кваліфікаційна/магістерська робота на тему «Артисти в Англії: позначення, економічне та соціальне становище (XIV-XVI ст.)» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1- 3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайомлений;

- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;

- згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь- який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи StrikePlagiarism;

- даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

Підпис студента/ки

АНОТАЦІЯ

магістерської роботи

Тема: «Артисти в Англії: позначення, економічне та соціальне становище (XIV-XVI ст.)».

Автор: студент 2-го р. н. другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальності 032 «Історія та археологія» освітньо-наукової програми «Історія».

Науковий керівник: Диса Катерина Леонідівна.

Захищена: " ____ " _____ 2026 р.

Короткий зміст роботи: Кваліфікаційна робота є комплексним дослідженням позначень, економічного та соціального становища артистів в Англії XIV-XVI століть. Робота присвячена встановленню чітких термінологічних визначень артистів на основі різних словників, та становища артистів на основі матеріалів проєкту Records of Early English Drama. Для дослідження теми було проаналізовано 6 латинських та англо-латинських словників, 1651 оцифроване джерело вищезгаданого проєкту, а також історіографія та методологія дотичні до цього питання.

В ході дослідження було охарактеризовано ключові термінологічні відмінності визначення артистів в період XIV-XVI століть, що допомогло нам провести більш чіткий і структурований аналіз соціального та економічного становища артистів. Дослідження визначень було зосереджено на аналізі синонімічного ряду термінів та їх переході з латинської до французької та англійської мови. В ході дослідження економічного та соціального становища ми звертали увагу на рівень винагород артистів, частоту їх появи в різних населених пунктах, преференції світської та духовної влади в розвагах та, за допомогою створеної нами ієрархії визначень, простежували соціальне ставлення до артистів через їх позначення в джерельній базі.

Зміст

Вступ	3
Історіографія	8
Терміни на позначення представників розваг: їх визначення та специфіка використань	19
Bearward, bullward, cum leone	20
Cithara	24
Fatuo, stultum, follis.....	26
Fistulatorius, tibicinis	30
Histrion	32
Iolucator.....	35
Ludator/Lusor.....	38
Mimus.....	41
Ministrello	43
Taberer.....	48
Tripidantes, Tumbler	50
Wait.....	52
Соціальне та економічне становище. Регіональні відмінності.....	56
Беркшир.....	56
Гемпшир	66
Північний Йоркшир	77
Кембриджшир	81
Саффолк	88
Стаффордшир	97

Висновки	109
Список джерел та літератури	112
Список джерел:	112
Список літератури:	113
Додатки	115
Додаток 1 — про гроші	115
Додаток 2 — про дати	117
Додаток 3 — Карта історичних графств Англії у 1824 році	118
Додаток 4 — таблиці згадок артистів у містах	119

Вступ

Якщо хтось вирішить дізнатись більше про історію розваг в ранньомодерній та/або середньовічній Англії, він здивується, дізнавшись, що не існує такої праці, що дала б хоча б загальний нарис з цієї теми. Кількість досліджень окремих рис є колосальною, цей напрям історії взагалі може похвалитись тяглістю досліджень у більше ніж два століття — але єдиної уніфікованої роботи досі не існує. Яка б могла бути причина?

При більш детальному огляді перше, що впадає в око — це абсолютна різноманітність напрямів дослідження розваг. Тут досліджуються і літературні твори, і побут, і економіка, і багато інших речей. Окремим зацікавленням деяких авторів є виокремлення певних професій і дослідження саме їх впливу, стилю виконання та інших подібних речей. Це проблема номер один в уніфікації — адже кожне джерело, яким би лаконічним воно не було, буде переглядатись та інтерпретуватись тисячу разів на новий лад заради потреб дослідника.

Друга проблема — це проблема хронологічна. В історії розваг немає уніфікованого хронологічного підходу, який би чітко окреслював межі дослідження. Через це дослідники часто обирають або вказувати чітко датування без потреби вказувати, до якого періоду воно належить, або визначати хронологічну рамку широким терміном і дробити його на підперіоди за абсолютно різним чинником — від виходу указів до періодів правління королів.¹ За цим почасти стоїть хронологічна проблема джерел, що мають різний відлік часу, і проблема дослідницького характеру, адже насадження певного хронологічного періоду несе за собою багаж стереотипів і стандартів.

Третя проблема є термінологічною, і ця перешкода є відносно новою. Так як більшість напрямів дослідження розваг взаємодіяли з літературно-

---

¹ A New History of Early English Drama / ed. by J. D. Cox, D. S. Kastan. New York : Columbia University Press, 1997. С. 2-3

культурними текстами і менше з їх виконавцями, потреба у термінологічному розрізненні діяльності митців постала лише у 1960-х. Тим не менш, коли історики нарешті дібрались до звичайних адміністративних джерел з їх латино-англійсько-французьким лексиконом, відтоді постала проблема присвоєння будь-якого роду діяльності будь-якому виконавцю. Чи менестрель — це виключно музикант? А чому тоді іноді блазнів записують як менестрелів? Ці дискусії в науковому полі насправді не дуже активні, але понині немає одного чіткого підходу до розбору термінів та контексту за ними.

Тож **актуальність** цієї роботи полягає у відсутності єдиної компільованої праці, що могла б аналізувати і порівнювати низку різних артистичних професій одночасно. Проблема відсутності чіткого термінологічного апарату періоду так само є нерозв'язаною і потребує вирішення перед початком детального аналізу.

Мета цієї роботи — дати чіткі термінологічні визначення більшості розважальних професій та розгледіти їх статус на основі джерельних згадок в Англії у XIV-XVI століттях.

Завдання цієї роботи:

- 1) Визначити головні тенденції та проблеми історіографії в окреслені теми розваг в Англії.
- 2) Надати чіткі визначення термінам та позначити специфіку їх використання.
- 3) Провести аналіз статусу та матеріального становища представників розваг на основі матеріалів проєкту Record of Early English Drama (надалі — REED).

Об'єкт роботи — розважальна культура Англії в період XIV-XVI століть. **Предмет** роботи — особливості різних артистичних професій в

Англії XIV—XVI століть з огляду на їхнє соціальне та матеріальне становище.

Хронологічні рамки дослідження — XIV-XVI століття, які зачіпають як період пізнього Середньовіччя, так і раннього нового часу. Нижня рамка дослідження обумовлена появою достатньої кількості доступного матеріалу для порівняльного кількісного аналізу. Верхня межа, яку ми обмежуємо 1576 роком, зумовлена одним з традиційних вододільних років в історіографії, тобто роком відкриття в Лондоні першого загальнодоступного театру, що ознаменувало перехід від традиційного виду сприйняття розваг до їх масової комерціалізації, професіоналізації та локалізації у відведених для них місцях². Вочевидь і цю дату неможливо відривати від наступних років, але в останні декілька років до 1576 можливо вже побачити тенденції зникнення деяких професій, а також появу інших.

Територіальні межі дослідження складаються з 6 регіонів Англії: Беркширу, Кембріджширу, Гемпширу,, Стаффордширу, Саффолку та Північному райдингу Йоркширу. Територія Лондона та інших графств не розглядається через обмеження джерельної бази, проєкту REED, яка докладніше розглядається далі.

Джерельна база складається з двох окремих елементів — словників та згадок з REED. Для чіткого окреслення термінів я вирішив скористатись підходом запропонованим Ебігейл Енн Юнг та використаним Мері Хетч Маршал, який полягає у порівнянні низки словників (від античних до сучасних) для виокремлення основних рис театральних та артистичних термінів. Для нашої роботи ми взяли п'ять різних словників: *Liber Glossarum*, найбільший і найбільш популярний у середньовіччі словник створений у IX столітті; *Catholicon Anglicum* та *Promptorium parvulorum*, два англо-латинських словники створених у XV столітті; Повне зібрання томів

---

² Wickham G. *Plays and Their Makers up To 1576*. Taylor & Francis Group, 2013. С. xix

Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis, створених Шарлем Дюканжем у XVII столітті; Oxford Latin Dictionary 1968 видання, як сучасний англо-латинський словник. Англійські словники дозволяють переглянути тогочасні визначення артистів латиною та порівняти їх з першочерговими визначеннями інших латинських словників. Оскільки словники використовують англійську, латинську та французьку мови, переклад усіх словникових визначень вказаний у примітках.

Для окреслення статусу представників розваг ми будемо використовувати опубліковані матеріали проєкту REED³. Цей проєкт, покликаний на дослідження представників розваг в Англії з раннього середньовіччя і далі, публікує в цифровому варіанті транскрипти джерел та їх переклад учасниками проєкту з різних куточків Англії, окрім Лондона (бо для нього в них існує окремий проєкт). Оскільки переклад є іноді неточним, ми послуговувались оригінальними транскриптами джерел для основного аналізу. Наразі опубліковані матеріали доступні лише по 6 графствах: Беркшир, Гемпшир, Північний райдинг Йоркширу, Кембриджшир, Саффолк та Стаффордшир, всі з яких згадані в роботі.

Історіографія складається з низки основних загальних монографічних праць від XVIII століття до сьогодення, а також низки статей про специфіки різних артистичних професій. До монографічні праць належать «Reliques of ancient English poetry» Томаса Персі, «The History of English Poetry» Томаса Вортона, двотомна монографія «Medieval Stage» Едмунда Чемберса, кваліфікаційна робота «The status and function of minstrels in England between 1350 and 1400» Маргарет Прайс та дві праці Річарда Растала, «Secular musicians in late medieval England» і «Minstrels and Minstrelsy in Late Medieval England». Праця Сандри Біллінгтон «A social history of the fool» та Джона Саутворта «Fools and jesters at the English court» дають найширше уявлення про дурнів в ранньомодерній Європі та Англії на основі не тільки художньо-

---

³ REED Online. *REED Online*. URL: <https://ereed.org/> (date of access: 20.04.2026).

літературних, а й фінансових згадок, що найближче підходить для нашої теми. Робота Еріки Фадж «Perceiving animals humans and beasts in early modern english culture» є допоміжною для аналізу різних професій, що взаємодіяли з тваринами, а також надає безцінну інформацію про ставлення різних соціальних прошарків для таких розваг. Докладніший аналіз всієї історіографії зроблений у першому розділі роботи.

Методологія: робота послуговується загально-науковими принципами аналізу та синтезу, а також термінологічним та економічним аналізом.

Структура: робота складається зі вступу, трьох розділів: «Історіографія», «Терміни на позначення представників розваг: їх визначення та специфіка використання» та «Аналіз становища артистів на матеріалах REED», а також висновків.

Історіографія

Перед тим як поринути в розваги і їх успішність серед публіки, важливо згадати попередні праці, що так чи інакше зверталися до цієї теми. Фактично розподіл можливо зробити на два блоки: праці, що стосуються менестрелів, та роботи про інші професії (блязнів, танцюристів, доглядачів медведів тощо).

За останні майже 250 років після виходу праці Томаса Персі, яка вперше ввела менестреля в фокус досліджень, об'єм історіографії, включаючи усі монографії і статті, є колосальним. Тим не менш, якщо подивитись на кількість статей в порівнянні з монографіями, присвяченими розвагам, то можливо побачити, що статті стали основним форматом замість великих нарративних монографій. Це не значить, що не було спроб це виправити (наприклад сучасна монографія Річарда Растала вчергове намагається підняти питання становища менестрелів), але вочевидь жанр вийшов з моди.

Причин для цього дві. Перша причина пов'язана з кількістю матеріалу, яка з плином часу збільшується в геометричній прогресії — про розваги говорять і ліричні твори, і бухгалтерські книжки і персональні спогади, що спонукає радше до детального індивідуального аналізу джерела в статті, аніж його вписування до існуючого нарративу. Друга причина — те що насправді, попри велику кількість праць, дуже обмежена кількість з них мають характер «канонічної» літератури, що береться за основу дискусії, а відтак тези, які просуваються, є постійними модифікаціями старих висловлювань. Тож для перевірки історіографічних тез і їх порівняння в другому розділі за основу буде взято як раз ці основні канонічні праці.

Першим проблему менестрелів підняв священник і поет Томас Персі в своїй праці «Reliques of ancient English poetry» 1765 року видання. Його двотомна збірка поезії інформативна лише на перших 20 або 60 сторінках в

залежності від видання, але навіть з такою кількістю, Персі висловив низку тез, навколо яких досі продовжує будуватись дискусія.

Перша проблема, піднята Персі, це рід діяльності менестрелів — чим вони займались. В його трактуванні, менестрелі та барди — це «орден людей, які глибоко шанувались нашими предками і допомогли пом'якшенню грубості військових і неграмотних людей своїми піснями та музикою».⁴ Такий опис художній зумовлений персональними мотиваціями автора — ця книга була написана в подарунок і на честь баронеси Елізабет Сеймур. Через це головна ціль Персі в цій роботі — якомога більш шляхетно представити менестрелів⁵. Автор приділяє дуже багато уваги «золотим часам» менестрельства, що мусять лежати у точно невизначеному періоді XI-XII століть⁶. Занепаду менестрелів і його причинам автор приділяє якомога менше уваги — менестрелі з невідомих причин втрачали свій престиж і остаточно занепали після акту про волоцюг 1572 року.⁷

Другою проблемою Персі вважає генезу менестреля. На думку автора, менестрелі — це нащадки саксонської традиції, яка покладалась на співців-музикантів як на істориків і переповідачів. Після хрещення саксонців, менестрель розділювався на дві різні професії — шляхетного поета, та напівшляхтенного співця.⁸

Третьою проблемою є статус менестреля в суспільстві. Як зазначалось, Персі вважав, що менестрелі — це «переповідачі й історики», що за допомогою музики і пісні боролись з варварством темних віків. З іншої сторони, менестрелі не були достатньо ерудованими, щоб писати свої власні пісні і балади, а так вони мусили звертатись до своїх ненависників — писемних монахів⁹. Основна теза Персі полягає в тому, що менестрелі були

---

⁴ Percy T. Reliques of Ancient English Poetry. London, 1765. Vol. 1, C. ix

⁵ Там само, с. x

⁶ Там само, с. xvii-xviii

⁷ Там само, с. xxi

⁸ Там само, с. xv

⁹ Percy T. Reliques of Ancient English Poetry. London, 1765. Vol. 1, с. x, xvi

скоріше секулярними носіями мистецтва, що писалось в монастирях, але через невисоку грамотність населення, не могло розповсюдитись само без оральної традиції музикантів. Персі не може повністю заперечити авторство менестрелів, але вся їх поезія, на його думку, примітивна та вульгарна¹⁰.

Наступне важливе було написано літературним істориком Томасом Вортоном у 1781 році. Книга «The History of English Poetry» — це тритомне видання, яке досліджує англійську поезію від Нормандського завоювання до правління Єлизавети I. Вортон, як і Томас Персі, в першу чергу спирається на художні тексти, але теж трохи зачіпає і природу менестреля.

Для Томаса Вортона менестрель так само є головним носієм лірики в Середньовіччі, але, на відміну від попередника, він згадує про існування інших представників розваг: Mimi, Iolucatores, Jocatores, Lussores та Citharistes. Автор не розрізняє їх по причині, що «вони виконували одні і ті самі мистецтва популярної розваги»¹¹, але не ставить менестреля в одну категорію з ними. Вортон, згадуючи менестреля, описує його в першу чергу як співця, акапельно або з інструментом¹². Але потрібно зважати, що Вортон, як і подальші дослідники, неодноразово спирається на визначення у ліричних творах (наприклад Чосера), що часто не співпадали з задокументованою реальністю.

Вортон, на відміну від Персі, говорить про толерантне ставлення церкви до менестрелів — вона дуже непогано платила і навіть могла утримувати певних виконавців за свій кошт.¹³

В роботі Вортона вперше виникає вада, яка стане симптоматичною для подальшої історіографії — це залучення іноземних джерел. Томас Вортон, починаючи відлік поезії з Нормандського завоювання, неодноразово

---

¹⁰ Там само, с. xvi

¹¹ Warton T. The History Of English Poetry. London : Richard & John E. Taylor, 1840. Vol. 1. С. 82

¹² Warton T. The History Of English Poetry. London : Richard & John E. Taylor, 1840. Vol. 1. С. 19, 36, 67

¹³ Там само, с. 79-83

звертається до впливу французької мови на терени Англії. На його думку, місцеві письменники активно копіювали французький стиль і їх словниковий запас, що не є далекою від правди тезою. Цей крок Вортон є нам зрозумілим, адже в його час кількість доступних джерел по Англії була мінімальною, тому аналіз французьких джерел став радше вимушеним злом.

Наступна фундаментальна праця вийшла тільки через 125 років — і це двотомна робота Едмунда Чемберса «Medieval Stage» 1906 року видання.

За його думкою, розвиток театру починається з античного сценічного театру мистецтва фарсу, драми та комедії, яким займались *Mimus*, а ліричний компонент менестрельської творчості походить від саксонської традиції *Scôp*, скальдів.¹⁴ Синтез цих двох традицій призвів до появи менестрелів — універсальних представників розваг, що займались чим завгодно і як завгодно, конкуруючи між собою за хліб.

Чемберс першим спробував простежити ієрархічну градацію «шляхетності» та толерантності до професії менестреля через те як її іменують. Менестрелі, як він показує, часто синонімічно згадуються з *iolucator*, *histrio*, *ludentus* та іншими термінами, але мають різний підтекст. Наприклад, існує категорія слів, яка майже не використовується в світській документації, але активно вживана духовними особами для засудження представників розваг. Це слова *scurrae*, *garcio*, *nebulo*, *delusor*, *saccularius*, *bufo*, *riband* та *harlot*¹⁵, деякі з яких, як ми побачимо, дійсно пов'язані з певними професіями, але здебільшого є просто образливими словами.

На жаль, Чемберс, взявшись за ідентифікацію термінів, не довів справу до кінця. За його концепцією менестрель — це великий об'єднавчий термін всіх артистичних професій, але це створює дві нові проблеми. Перша - це те, що термін стає занадто широким і втрачає конкретне значення. Друга, що включення в категорію менестрелів жонглерів, власників ведмедів (*Bearward*)

---

¹⁴ Chambers E. K. *Medieval stage*. Oxford : Oxford University Press, 1903. Vol. 1. С. 25

¹⁵ Майже всі ці слова є синонімами до слова «проституція». Там само. Vol. 2. С. 233

та дурнів створює ілюзію умовно однакового становища всіх цих професій, але хоча б це Чемберс спробував пояснити.

Для нього традиція *Mimus*, що за умови падіння статусу театру в ранньому середньовіччі — це нижча, призирива традиція, до якої належать всі представники «шарлатанських» професій – акробати, власники ведмедів, фокусники, тощо.¹⁶ Скальдська традиція, відповідно, є вищою, бо вона працює з високою літературою та епосом. Але навіть тут Чемберс стверджує, що врешті-решт люди є людьми, і, за потреби, будь-який менестрель міг переходити між вищими та нижчими формами розваг, щоб задовольнити слухача.¹⁷

Ще один важливий внесок Чемберса полягає у детальному огляді стосунків менестрелів з церквою, вищою придворною культурою та популярними розвагами.

На думку автора, ще з римських часів церква вбачала в акторах (*Mimus*) свого головного суперника, адже церква використовувала ті самі сценічні прийоми для навернення людей, як і актори, що користувались ними для глузування¹⁸. До середньовічних часів ці стосунки лишались незмінними, і тільки з появою скальдської традиції церква була вимушена їх переоцінити. Так як саксонці були язичниками, і скальдську традицію прибирати не збирались, церква почала шукати компроміс – і знайшла його в прийнятті цієї ліричної традиції, за умови включення до пантеону героїв минулого також історії про життя святих.

Невдовзі після цих подій з'явився уніфікований менестрель, але і церква вже була в іншій позиції порівняно з часами саксонців. Тепер католицька церква була основною релігією, але вона вирішила не шукати «знищення» менестреля. Натомість вона спробувала обмежитись розподіленням менестрелів на різні підкатегорії, тим самим створюючи їх

---

¹⁶ Chambers E. K. *Medieval stage*. Oxford : Oxford University Press, 1903. Vol. 1. С. 58-59

¹⁷ Chambers E. K. *Medieval stage*. Oxford : Oxford University Press, 1903. Vol. 1. С. 66

¹⁸ Там само, С. 1-3

ієрархію (два яскравих приклади — це терміни *scurrae*, *garcio*, *nebulosus*, *delusor*, *saccularius*, *bufo*, *riband*, *harlot*, а також промова Томи Аквітанського про належність розваг)¹⁹.

Зі світськими менестрелями Чемберс пропонує розподіл по найманим, тобто лордівським, менестрелям, а також мандрівними (що частково накладається на його розрізнення скальдської та акторської традиції). Окрім шани, яку отримували менестрелі, Чемберс дійшов до двох висновків. Перший, очевидний, що ті, хто знаходили патронат в лордів, в середньому отримували значно більші гроші. Другий, більш важливий – що менестрель не є прикутим до свого місця працевлаштування. Так, він мусив бути присутнім на всіляких подіях та святах, але оскільки вони не тривали цілий рік, то зазвичай менестрель мав вільне право ходити по різним куткам країни заробляти собі гроші, разом з тим користуючись привілеями, які надавала грамота «офіційного» менестреля того чи іншого лорда²⁰. Також Чемберс вперше звернув увагу на муніципальних менестрелів (*Waits*), але особливої різниці в їхньому становищі з менестрелями лордів він не виділив.

Починаючи з Вортона проблема джерел є хронічною, і Едмунд Чемберс не став виключенням. Виведення з римських часів і неодноразові згадки нормандського вторгнення спонукають його частіше використовувати французькі джерела та терміни замість англійських. Від цього є свої плоди – він наводить більше аргументів на схожість досвіду ніж Вортон, і вказує на багатий спадок провансальської поетичної традиції в англійській²¹ та як деякі зміни термінів за Ла Маншом адаптувались до англійських теренів²². Тим не менш, таке диспропорційне порівняння шкодить аналізу, адже воно не звертає на особливості теренів всієї Англії, натомість зосереджуючись виключно на її півдні. Як і Вортон, Чемберс теж багато посилається на літературні

---

¹⁹ Там само, с. 58-59

²⁰ Chambers E. K. *Medieval stage*. Oxford : Oxford University Press, 1903. Vol. 1. С. 51-52

²¹ Там само, С. 64

²² Chambers E. K. *Medieval stage*. Oxford : Oxford University Press, 1903. Vol. 2. С. 231-232

визначення, але в його роботі також присутня велика кількість іншого історичного матеріалу.

Йдучи за хронологією, ми вимушені повернутись до роботи Томаса Персі і перевидання книги у 1910 році Ернстом Рісом. Ця книга, що тепер складається з двох томів замість трьох, включає в себе розширену передмову до оригінального видання і додатковий коментар від редактора (самого Ернста): «Wedded to no hypothesis, the Author hath readily corrected any mistakes which have been proved to be in this Essay ; and considering the novelty of the subject, and the time, and place, when and where he first took it up, many such had been excusable.»²³ Фактично Ернст буквально переписав своїми словами передмову Персі з низкою істотних історичних правлень, які розширили цю передмову з 9 сторінок до 55, що стало створювати непорозуміння в історіографії (адже деякі дослідники почали вважати, що це оригінальні тези Томаса Персі)²⁴. Ключові тези, які додав та змінив Ернст це:

- 1) Менестрелі не обмежені музичним простором і включають в себе низку інших професій (танцівники, міми, барди як композитори і арфісти як виконавці)²⁵
- 2) За походженням вони включають саксонську, французьку і кельтські традиції²⁶, а сам термін прийшов з Франції після нормандського завоювання.²⁷
- 3) Нелюбов церкви до менестрелів походить з донорманських часів, адже менестрелі, як нащадки саксонських скальдів, були рознощиками

---

²³ «Не обмежуючись жодною гіпотезою, Автор охоче виправив усі помилки, які виявилися в цьому Есе; і, враховуючи новизну теми, час і місце, коли і де він вперше взявся за неї, багато з них можна було вибачити.» Percy T. Reliques of Ancient English Poetry / ed. by E. Rees. London, 1910. Vol. 1 С. 9

²⁴ Price M. A. The status and function of minstrels in england between 1350 and 1400 : M.A Thesis. Birmingham, 1964. С. 3-8

²⁵ Percy T. Reliques of Ancient English Poetry / ed. by E. Rees. London, 1910. Vol. 1 С. 38-42, 47-59

²⁶ Там само, с. 9

²⁷ Там само, с. 27

старих балад і відтак старої віри.²⁸ Це зрештою закріпилось після завоювання.

Цікаво, що Ріс не послуговується роботою Чемберса, не зважаючи на пізнішу дату видання, але доходить до схожих висновків стосовно спектру функцій менестреля. Для нього менестрелі так само є узагальненням усіх представників розважальних професій, але за відсутності традицій, на які посилається Чемберс, розібратись в межах повноважень в Едмунда Ріса набагато складніше. Хоча він не зацікавлений у детальному розгляді термінології, в нього присутня низка ремарок, стосовно найменувань. Як він каже, хоча в латині присутня велика кількість синонімічних термінів до музиканта (Cantator, Citkarcedus, Musicus), вони зазвичай не використовуються, і натомість замість них вживаються слова Mimus, Histrio, Jocolator, що мусили б мати «інший сенс» за звичайного музику.²⁹ До цього «іншого сенсу» Ернст Ріс доходить за допомогою словника середньовічних латинських слів, складених Шарлем Дюканжем³⁰ на матеріалах французьких джерел.

Відходячи від історії термінів, важливо зазначити про історіографію, що стосується економічного становища менестрелів, адже це поле досліджень є набагато більш порожнім, ніж будь-яка інша тематика. Вищезгадані дослідники хоча й використовували економічні джерела для визначення приблизного статусу менестреля, але жоден з них не поринув в аналіз цифр і не намагався вписати їх в контекст подій.

Найраніша робота, яку вдалося знайти, що розбирає прибутки менестрелів — це дипломна робота Маргарет Прайс «The status and function of minstrels in England between 1350 and 1400» 1964 року. В ній авторка розбирає низку аспектів діяльності менестрелів: джерельну проблему

---

²⁸ Там само, с. 36

²⁹ Percy T. Reliques of Ancient English Poetry / ed. by E. Rees. London, 1910. Vol. 1 С. 29

³⁰ Там само, С. 27-51

термінологічної нерегулярності (як менестрель може бути замінено *Istrio*, або присвоєння музикантам назв відповідно до інструменту, на якому вони грають), роду діяльності менестреля та зрештою його фінансове становище. Набір джерел є невеликим. Зокрема Маргарет Прайс за основу свого економічного аналізу бере бухгалтерські записи абатства Дарем (Йорк) для аналізу звичайних менестрелів, та реєстр Джона Гонта і Едварда Чорного Принца для аналізу стосунків менестрелів з патронами.

З абатством Дарем Маргарет Прайс не змогла зробити значного аналізу, здебільшого повторивши висновок Чемберса, що привілейовані менестрелі могли очікувати більшу фінансову нагороду, аніж звичайні. Тим не менш, Прайс підмітила, що персональні стосунки дозволяли навіть найнижчим станам знаходити свій заробіток — так вона згадує про поховання Томаса Дурня (*Thome fatui*), що складно пояснити, якщо вірити тезі, що церква відмовлялася ховати будь-яких розважальників через зневажливе ставлення до їх професії³¹.

У фінансовому аналізі реєстрів двох принців Прайс знаходить більш цікаві факти — наприклад, що мінімальна зарплатня менестреля складала не менше 6 шилінгів 8 пенні (на противагу 3ш/4 пенні, які отримував бродячий), мала тенденцію подвоюватись чи потроюватись під час військового стану, що зарплата може видаватись як подарунки та додаткові витрати, а також встановила, що менестрелі могли підпорядковуватись не напряму своєму патрону, а проміжному «Майстру менестрелів».³²

Головними висновками її роботи є:

- 1) Менестрелі при дворі (*household*) мали, за ласки патрона, стабільне фінансове становище.

---

³¹ Price M. A. The status and function of minstrels in England between 1350 and 1400 : M.A Thesis. Birmingham, 1964. С. 42

³² Там само, 49-51

- 2) Бродячий менестрель заробляє на різноманітних святах і фестивалях, за які з ним не конкурує придворний менестрель. Натомість останній мав зарплату та обов'язки, за що й отримував основну суму грошей (але й за умов перебування поза двором він міг отримати значно більшу нагороду, аніж будь-який мандрівний менестрель).
- 3) Репертуар придворних менестрелів був набагато ширшим, щоб бути націленим на будь-яку конкретну категорію глядачів, порівняно з мандрівними менестрелями.³³

Серед сучасних праць, немає більш авторитетного дослідника у сфері розваг, ніж історик музики Річард Растал. Його основними роботами є кандидатська дисертація «*Secular musicians in late medieval England*» 1968 року, та «*Minstrels and Minstrelsy in Late Medieval England*» 2023 року, написана за співавторства Ендрю Тейлора.

Обидві роботи є фундаментальним переосмисленням тез попередніх дослідників та матеріалу, що був назбираний протягом трьох століть з першої згадки про тему. Річард Растал активно намагається вирішити актуальні проблеми історіографії: намагається стандартизувати визначення, зачіпає проблему винагород менестрелів і їх документації, та надає глосарій всіх професій англійською, французькою та латинськими назвами, які так чи інакше могли були причетними до менестрелів.³⁴

Весь матеріал, з яким працює Річард Растал зібраний на англійських та шотландських теренах, тим самим долаючи проблему попередників. Якщо говорити про варіативність цих матеріалів, то перший і головний блок джерел складають джерела королівського двору і прилеглих до нього (принца Уельського та королеви), другий блок складають муніципальні документи, а третій — церковна документація.

---

³³ Price M. A. The status and function of minstrels in England between 1350 and 1400 : M.A Thesis. Birmingham, 1964. С. 42

³⁴ Rastall G. R. Secular musicians in late medieval England : thesis. 1969. С. 243-252

Новаторством Річарда Растала, окрім вирішення більшості перелічених проблем, було перевідкриття концепції гучних та тихих інструментів, за яким відбувалось розподілення менестрелів. Вона існувала і варіювалась і до самого Растала, але саме він точно конкретизував інструменти, які входили в ці категорії, та їх роль при дворі. За цією концепцією, більшість духових та ударних інструментів входили до «гучної» категорії, які використовувались при публічних заходах, а також у військових експедиціях. Натомість «тиха» категорія, яку складають струнні та деякі духові інструменти, була більш розповсюджена серед мандрівних менестрелів та вважалась більш інтимним методом виконання.

Підсумовуючи історіографію, можливо помітити одну тенденцію, що всі вищезгадані роботи працюють з менестрелем за предмет дослідження, згадуючи блазнів, доглядачів за ведмедями, жонглерів, танцюристів та інших лише побіжно. Окрім того, сама категорія «менестрелів» є доволі невизначеною — навіть пояснення Річарда Растала, що менестрель це будь хто причетний до музики, за його словами є лише емпіричним та сформованим на основі джерел, і може не збігатись з реаліями.³⁵ Тому, перш ніж розглянути детальніше фінансове становище артистів по всій Англії, варто сформуванати власний список вживаних в джерелах термінів і співставити його зі словниковими визначеннями. Зокрема це мусить бути корисно, коли йдеться про латинські термінів, адже рівень обізнаності священника міг впливати на специфіку використання одного терміну на перевагу іншого.

---

³⁵ Rastall G. R., Taylor A. *Minstrels and Minstrelsy in Late Medieval England*. Woodbridge : The Boydell Press, 2023. С. xiv-xv

Терміни на позначення представників розваг: їх визначення та специфіка використання

Проблема надання чіткого визначення термінам передовсім полягає в різноманітності мов та діалектів, які використовуються на позначення діяльності представників розваг. Латина, французька, англійська та їх попередники (старофранцузька, староанглійська, середня англійська тощо) окрім власної варіативності активно позичали і перекручували терміни один в одного, що дуже яскраво видно за прикладом провансальських трубадурів, який надав Едмунд Чемберс³⁶. По-перше, латина вочевидь є мовою вивченою, і відтак кожен знавець мови може інтерпретувати її на манер, якому його навчили або ж він сам навчився. По-друге, латина має неймовірно великий синонімічний ряд, який застосовується для різноманітних розважальних професій, і далеко не завжди можливо знайти чітке розрізнення в їх категоріях.

Для перевірки термінологічної різниці найбільш логічним кроком, як вказує Ебігейл Енн Юнг, може слугувати звірка з низкою різноманітних словників, як сучасних, так і тогочасних³⁷. Але, окрім цього, для більш продуктивного внеску в історіографічну дискусію, здається, варто додати також історіографічний погляд на той чи інший термін чи його розвиток, і таким чином за можливості провести більш менш чіткі лінії розмежування компетенцій артистів та інших представників розваг.

На цей момент уникатимемо дискусії про ієрархічну градацію митців, адже наразі достатніми критеріями визначення цієї професії можуть слугувати:

---

³⁶ Chambers E. K. *Medieval stage*. Oxford : Oxford University Press, 1903. Vol. 1. С. 65-66

³⁷ Young A. A. *Plays and Players: The Latin Terms for Performance (Part I)*." *Records of Early English Drama*, vol. 9, no. 2, 1984, С. 9—16. *JSTOR*, <https://www.jstor.org/stable/43505487>. Accessed 5 Apr. 2026.; Young A. A. *Plays and Players: The Latin Terms for Performance (Part II)*." *Records of Early English Drama*, vol. 10, no. 1, 1985, С. 9—16. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/43505493>. Accessed 5 Apr. 2026.

- А) Сам термін, якщо він має достатньо сильну функцію самопояснення.
- Б) Дієслова, що використовуються на позначення роду діяльності, і які часто зустрічаються біля терміну.

Bearward, bullward, cum leone

Йдучи за алфавітним порядком, всі ці три терміни стоять поруч, адже всі ці люди взаємодіють з тваринами, але в дійсності достатньо інформації як про професію в нас є тільки стосовно терміну Bearward.

Слово англійського походження, яке не має прямої альтернативи в латинській мові (окрім як «ad ursum», тобто, з ведмедем) не зустрілось в жодному з обраних для аналізу словників. В історіографії діяльність цих професіоналів теж описана не так багато, і здебільшого стосується періоду від 1550 до 1650х років, що трохи випадає за межі цього дослідження. Тим не менш, загальні тенденції що стосувались цієї діяльності доволі стабільно можливо транспонувати на попередні роки.

Bearward — це людина, що має при собі власного ведмеда, якого використовують для цькування. Зазвичай, це відбувається у відведених для цього місцях — «ведмежих садах» та аренах, де ведмідь знаходиться на безпечній відстані від глядачів³⁸. Сам акт цькування полягає у випусканні на ведмеда однієї чи кількох мисливських собак, які мусять повалити ведмеда, в той час як останній, прив'язаний ланцюгом до стовпа, оборонятиметься. Ця кривава забава була головним конкурентом елизаветинським театрам і основним методом заробітку на цьому були ставки на тварин, тобто хто впаде першим — ведмідь чи пес.

Унікальність професії полягає в низці інших речей. По-перше, ведмеді в Англії в періоді раннього середньовіччя вже були вимерлим видом, тобто всі ведмеді у пізніші періоду так чи інакше були імпортованими з

---

³⁸ Bear journeys in early modern England / C. Davies et al. *The Seventeenth Century*. 2025. P. 206. URL: <https://doi.org/10.1080/0268117x.2025.2461368> (date of access: 19.04.2026).

континенту³⁹. Це створює прецедент того, що ведмедя у першу чергу треба було купити, що було дуже дорогим задоволенням — за згадкою єдиного посмертного інвентарного переліку 1622 року, ведмідь на прізвисько Честер коштував 12 фунтів. Інша згадка за 1624 рік про іншого ведмедя надає цифру у 13.6.4 пенні. У порівнянні з іншим майном володаря Честера, інша худоба (2 корови, телято, 14 вівць та 2 свині) коштувала разом приблизно 5 фунтів⁴⁰, що дозволяє нам говорити про високий рівень заможності володаря і потребу в чималому капіталі для початку своєї кар'єри як незалежного володаря ведмедя. Як ми побачимо надалі, таких була меншість порівняно з кількістю власників, які були підпорядковані лордам або королям.

З іншого боку, купівля і утримання ведмедя є доволі зобов'язуючою задачею, адже майстерність професії полягала в недопущенні сильного цькування ведмедя. За археологічними знахідками, дуже мала кількість ведмедів помирала у віці до 6 років, адже задачею гарного майстра було лікування ведмедя після вистави. Якщо ж ведмідь втрачав здатність оборонятися з різних причин (наприклад сліпоти, адже собак вчили цілитись в очі заради «балів»⁴¹) його продовжували використовувати для іншого типу цькування, як вибивання батоном допоки ведмідь не ляже⁴². Мертвого ведмедя можна було продати або використати на хутро, що також було елементом статусу⁴³.

По-друге, соціальний статус власника ведмедя є доволі хитким явищем навіть до едикту Єлизавети I про обмеження мобільності волоцюг, де

---

³⁹ Bear journeys in early modern England / C. Davies et al. *The Seventeenth Century*. 2025. С. 205. URL: <https://doi.org/10.1080/0268117x.2025.2461368> (date of access: 19.04.2026).

⁴⁰ Davies C. The Place of Bearwards in Early Modern England. *The Historical Journal*. 2022. С. 311 URL: <https://doi.org/10.1017/s0018246x22000279> (date of access: 19.04.2026).

⁴¹ Brownstein O. The Popularity of Baiting in England before 1600: A Study in Social and Theatrical History. *Educational Theatre Journal*. 1969. Vol. 21, no. 3. С. 244 URL: <https://doi.org/10.2307/3205465> (date of access: 19.04.2026).

⁴² Fudge E. *Perceiving animals: Humans and beasts in early modern English culture*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire : Macmillan Press, 2000. С. 19

⁴³ Davies C. The Place of Bearwards in Early Modern England. *The Historical Journal*. 2022. С. 320 URL: <https://doi.org/10.1017/s0018246x22000279> (date of access: 19.04.2026).

власники ведмедів були виділені окремим пунктом. В той час як ця забава була доволі популярною, навіть в часи XVI століття її критикували в суспільстві через жорстокість, і особливо негативним було ставлення церкви. Тим не менш, зважаючи на вже зазначену заможність, а також специфічні навички, які вимагалися для професії, саме становище власника медведя завжди було неоднозначним. Якщо знову взяти пізніший матеріал, то власник Честера називав себе йоменом, що на 1622 рік означало, по-перше, людину середнього класу, яка мала свою землю і соціально знаходилась між селянином і джентрі-землевласниками, а по-друге яка була слугою середньої ланки королівського чи лордівського двору⁴⁴. Серед власників ведмедів така категорія за нашими матеріалами більшість, тож можна вважати, що станом на 1576 рік професія відчувала менший суспільний тиск у порівнянні з наступними роками.

Третя характеристика, яка робить bearwards унікальним явищем — це їх мандрівний характер. Не дивлячись на те, що для цькування ведмедя бажано було мати належну інфраструктуру (як арени), це не надто обмежувало власника ведмедя, який міг виступати в будь-якому відкритому просторі, що дозволяло йому подорожувати з ведмедем до будь-яких територій. Майже всі власники ведмедів мали основну резиденцію в містах, але нерідко подорожували навколишніми населеними пунктами, іноді долаючи по 20 миль в день. На жаль, робіт про характер та методи подорожей з ведмедями доволі небагато (не існує жодної монографії присвяченої цій темі, лише окремі розділи книг як у Едмунда Чемберса, Керолін Грігсон чи Еріки Фудж, а також низка статей у різних журналах, майже всі з яких датуються 2020 роком та пізніше) але з наявних ми можемо побачити проблему побіжної згадки малих населених пунктів. Безумовно цінним є щоденник 1608 року, за яким можливо було простежити маршрут подорожі і

---

⁴⁴ Davies C. The Place of Bearwards in Early Modern England. *The Historical Journal*. 2022. С. 313-314 URL: <https://doi.org/10.1017/s0018246x22000279> (date of access: 19.04.2026).

заробітку власника ведмедя навколо Лондона, що тривала півтора місяці. Головний висновок, який можливо зробити з нього — це, що можливості для вистави виникали як в малих, так і у великих містах, але не всюди, де подорожував власник ці вистави проводились — іноді це був лише перехідний пункт⁴⁵.

На початку розбору цього терміну було згадано про два інших — bullward та латинський запис cum leone. З bullward ситуація є частково подібною до bearward — вся суть професії полягала у цькуванні не ведмедя, а бика собаками. Однак принципова різниця полягає у тому, що хоча цькування бика було розвагою, воно мало під собою й другорядну функцію ритуального вбивства, адже після кожної вистави бика вбивали. Окрім того, зазвичай цим займались різники, і вони могли отримати штраф, якщо вбивали бика без попереднього цькування⁴⁶. Все це спричинює дві проблеми — по-перше, це те що проблема сприйняття цькування бика, це проблема не лише розважальна, а й економічна, а по-друге, що така вистава вочевидь не могла проводитись на виїзд, що теж заважає розглядати її у сфері розваг раннього нового часу.

В наших джерелах періодично трапляється запис cum leone, але детального пояснення самого дійства в доступних джерелах не було знайдено. Всі згадки так чи інакше пов'язані зі слугами королівського двору, що ходили разом з левом по різних кутках країни. Єдине свідчення може бути взяте з книги «De Canibus Britannicis: Of Englishe Dogges» Джона Каюса 1576 року видання, в якому зазначається, що «Our Englishe men ... teach theyr dogges to baite the Beare, to baite the Bull and other such like cruell and bloudy beastes ...; three of them against a Beare, fowre against a Lyon are sufficient, both

---

⁴⁵ Bear journeys in early modern England / C. Davies et al. *The Seventeenth Century*. 2025. С. 212. URL: <https://doi.org/10.1080/0268117x.2025.2461368> (date of access: 19.04.2026).

⁴⁶ Brownstein O. The Popularity of Baiting in England before 1600: A Study in Social and Theatrical History. *Educational Theatre Journal*. 1969. Vol. 21, no. 3. С. 241

to try masteryes with them and utterly to ouermatch them.»⁴⁷, що наводить на думку про те, що леви так само піддавались цькуванню. Але в загальній перспективі дослідження зафіксовано усього три випадки платні виключно королівським слугам *cum leone* та одна передача грошей до слуги, що опікується левами у звіринці лондонського Тауера, тож ствердно казати про статус і положення таких слуг доволі важко.

Cithara

Термін *Cithara* та похідний від нього *Citharista* є одним з найбільш вживаних слів, які використовуються на позначення музикантів, які грали на струнних інструментах. В словниках цей термін позначається доволі часто, але латинське значення терміну поступово змінюється.

У словнику *Liber Glossarum Cithara* визначається у порівнянні з *Psalterii* (кіфара і псалтиріон надалі відповідно): «*Cithare et psalterii [citharae et p.] — haec differentia est, quod psalterium lignum illud concauum, unde sonus redditur, superius habet, deorsum feriuntur corde, et desuper sonat. Cithara uero concauitatem ligni inferius habet.*»⁴⁸. Ключовим для визначення є положення порожнини в обох інструментів, яке насправді не дуже вдало передається в цьому визначенні. Псалтиріон дійсно дуже часто має положення резонатора у верхній частині інструменту, але весь інструмент є майже суцільною дошкою, на яку кріпляться струни. Кіфара ж, як сказано, має отвір знизу, що варто трактувати як той, що починається знизу і йде до самої вершини інструменту. Тому те на що вказує цей словник — це розподілення на два різних класи

---

⁴⁷ «Наші англійці... вчать своїх собак цькувати ведмедів, цькувати биків та інших подібних жорстоких та кривавих звірів... трьох їх [мастифів] проти ведмеда, чотири проти лева достатньо щоб з ними позмагатись та повністю здолати». Caius J. *Of Englishe dogges, the diversities, the names, the natures and the properties*. London, 1576. С. 25-26

⁴⁸ «Різниця між кіфарою та псалтирем полягає в тому, що псалтир має порожнину у верхній частині деревини, з якої лунає звук, струни вдаряються знизу, і звук лунає зверху. Натомість кіфара має порожнину у дереві знизу». CI407. *Cithare et psalterii. Liber Glossarum Digital* / ed. by A. Grondeux, F. Cinato. Paris, 2016. URL: <http://liber-glossarum.huma-num.fr> (date of access: 19.04.2026).

загалом. Ніщо не вказує на додаткове визначення на наявність чи відсутність голос у акомпанементі до інструменту.

В обох англо-латинських словниках слово *Cithara* є першим, але не єдиним на позначення *Harper*, арфіста. Іншими цікавими словами є:

В *Catholicon Anglicum*: «**Harpe**: *cithara, lircus*»⁴⁹, «**an Harper**: *citharedo, citharista, citharedus, fidecen, fidicina, fidicistra, lircen, lircina, lirista, Lirestis.*»⁵⁰

В *Promptorium parvulorum*: «**Harpe** — *cithara, lire*»⁵¹, «**Harper** — *Citharitta, cithareda, lircen, fidicen, dico.*»⁵², «**Lay Harpe**: *Sambuca, KYLW. (cithera, symphonia, melos, s.)*»⁵³.

Lire та *lircus* вочевидь теж позначають лютню, що зрештою створить слово *lyrics*. Натомість цікавим є термін *fidecen*, що походить від грецького *fides*, тобто струни — технічно це ширша категорія, що може в себе включати інструмент на кшталт псалтиріону. Особливо цікавим є визначення інструменту *Lay Harp*. Інструменту з такою назвою фактично не існує, але *Lay* певно вказує на жанр романтичної літератури *lay*, які були короткими і римованими. Тоді *Lay Harp* є інструментом, який використовувався для акомпанементу голосом і певно є жаргоном для звичайної арфи.

У Дюканжа визначення самої кіфари відсутнє, натомість вона згадується в позначенні терміну *Coraula* (хорал) як один з основних інструментів на рівні з флейтою та хором.⁵⁴

---

⁴⁹ «*an Harpe* — кіфара, ліра.» *Harpe. Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook* / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. С. 176.

⁵⁰ «*an Harper* — кіфарист, гравець на фіделі, лірист» *Harper. Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook* / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. С. 176.

⁵¹ *Harpe. Anglicus G. Promptorium parvulorum sive clericorum: Lexicon anglo-latinum princeps.* Londini : Sumptibus Societatis Camdenensis, 1843. С. 228

⁵² *Harpowre. Anglicus G. Promptorium parvulorum sive clericorum: Lexicon anglo-latinum princeps.* Londini : Sumptibus Societatis Camdenensis, 1843. С. 228

⁵³ *Lay Harpe. Anglicus G. Promptorium parvulorum sive clericorum: Lexicon anglo-latinum princeps.* Londini : Sumptibus Societatis Camdenensis, 1843. С. 284

Сучасний оксфордський словник схиляється до традиційного визначення кіфари як ліри. Однак цікавим є подвійне розподілення виконавців: «citharista — a player on lyre; citharoedus — a musician who sang to his own accompaniment on the lyre»⁵⁵. Таке визначення хоча й є дуже конкретним і валідним, але не видно, щоб воно використовувалось в середньовічних і нового часу джерелах.

В історіографії вочевидь менше користуються латинськими термінами, і всюди, де вживається слово Cithara, воно проінтерпретоване як Harp. Тим не менш, для перспективи того, які струнні інструменти, окрім арфи, на той час були у використанні, є перелік Річарда Растала: «лютні, цитолі, псалтирії, гіттерни, крути...»⁵⁶. З наших наявних матеріалів, жоден з цих інструментів, окрім рідких згадок лютні в англійських джерелах, не фіксується за своєю назвою, і частіше все одно записується як Cithara або Harp, тим самим уніфікуючи слово радше за другорядним визначенням Fidecen, тобто струнні, замість визначенням оригінального терміну Cithara.

Fatuo, stultum, follis

Fatuo, він же дурень, це перший з найбільших проблематичних термінів. Проблематика полягає у визначенні діяльності — що робить людину дурнем і як в такому випадку його відрізнити від інших артистів?

Словники пропонують низку пояснень. Починаючи з Liber Glossarum, який бере свої ремарки зі словника Ісидора: «Fatuus et stultus — ita distinguitur. Fatuus est qui neque quod fatur ipse, nec quod alii dicunt, intellegit; stultus uero haebetior corde. Vnde et Afranius (Afran. com. 416, p. 218); Ego, inquit, me stultum aestimo, fatuum esse non opinor. Id est, obtunsis quidem

---

⁵⁴ CORAULA, seu Choraula. Du Cange C. Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis / ed. by P. Carpentier. Paris: Sub oliva Caroli Osmont, 1733. Vol. 2. C. 1063

⁵⁵ Citharista, Citharoeda. *Oxford Latin Dictionary* / ed. by A. Souter et al. Oxford: Oxford University Press, 1968. C. 328

⁵⁶ Rastall G. R., Taylor A. *Minstrels and Minstrelsy in Late Medieval England*. Woodbridge: The Boydell Press, 2023. C. 23

sensibus, non tamen nullis.»⁵⁷. Відтак перша різниця дурнів визначається як «природний» та «за вибором», тобто останній обирає бути впертим як дурень. Особливо добре це пояснюється іншою цитатою Ісидора, яка пояснює походження слова Fatuo: «Fatuus — ideo existimatur dictus, quia neque quod fatur ipse, nec quod alii dicunt intelligit. Fatuos originem duci quidam putant a miratoribus Fatua, et Fauni uxoris fatidice, eosque primum fatuos appellatos, quod praeter modum obstupefacti sunt uaticiniis illius usque ad amentiam.»⁵⁸. Слово Stultus визначається як «inmodestus, inprobus, inreferens, retulans»⁵⁹, тобто всі негативні риси, які притаманні звичайній людині, але вважаються хамством.

З перелічених трьох термінів на позначення дурня *Catholicon Anglicum* використовує тільки термін Stultus: «a Fule (Fuylle A.); stultus (laburrus A.), & cetera;»⁶⁰, але що цікаво, цей же термін використовується на позначення слова *Certainly*⁶¹ та *Fondnes*⁶², щоб підкреслити впевненість. Таке формулювання добре перегукується з вищезазначеним визначенням Ісидора, що Stultum — це дурість за вибором.

---

⁵⁷ «Треба розрізняти дурня та бовдура. Дурень це той хто не розуміє ні того що він говорить, ні того, що говорять інші. Бовдур — це той хто більш тупий душею. Також згадано в Афранія: Я справді, вважаю себе бовдуром, але не думаю, що я дурень. Тобто я маю певну рацію, але не ніякої зовсім». FA643. Fatuus et stultus. *Liber Glossarum Digital* / ed. by A. Grondeux, F. Cinato. Paris, 2016. URL: <http://liber-glossarum.huma-num.fr> (date of access: 19.04.2026).

⁵⁸ «Дурень це той хто не розуміє ні того що він говорить, ні того, що говорять інші. Побутує думка, що дурні колись були послідовниками Фауни (Fatae — альтернативне ім'я Фауни), вірної дружини Фавна, і що вони називались дурнями через їх надмірне враження її пророцтвами до межі безумства.» FA645. Fatuus. *Liber Glossarum Digital* / ed. by A. Grondeux, F. Cinato. Paris, 2016. URL: <http://liber-glossarum.huma-num.fr> (date of access: 19.04.2026).

⁵⁹ «Нескромний, грубий, неуважний, вередливий.» ST435. Stultus. *Liber Glossarum Digital* / ed. by A. Grondeux, F. Cinato. Paris, 2016. URL: <http://liber-glossarum.huma-num.fr> (date of access: 19.04.2026).

⁶⁰ Fule. *Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook* / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. С. 145.

⁶¹ Certainly. *Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook* / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. С. 56.

⁶² Fondnes. *Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook* / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. С. 137.

Promptorium parvulorum дає визначення трьом різним словам: Fool, Idiot та Folly. «FOOLE. Stultus, fatuus, baburrus, babiger;»⁶³, «IDYOTE, neither fowle ne ryghtewyce (idyote, lialfe innocent, H. P. idyothē, nodyr foole, noder wyse, s.) Idiota;»⁶⁴, «FOLY. Fatuitas, stoliditas, stulticia.»⁶⁵. Зважаючи, що обидва словники були укладені у XV столітті, визначення саме дурня як в першу чергу stultus відкриває перспективу інтерпретувати словарні визначення як рефлексію реальної професії — що більшість дурнів насправді була дурнями «за вибором».

Дюканж має визначення для Folly та Stultum — перше визначається як гальський еквівалент слову Fatuo⁶⁶, а друге як «Jocularis, qui Principi est a jocationibus»⁶⁷. З цього виринає проблема, яка глибоко зачепила історіографію — а саме розрізнення дурнів від придворних жартівників і доцільність такого розрізнення. Про це буде згадано у відповідному підрозділі до терміну Iolucator.

Оксфордський словник пропонує визначати Fatuus як «Mentaly feeble, silly, foolish, idiotic»⁶⁸, в той час як Stultum позначається як «Slow-witted, stupid, dense, foolish, unintelligent»⁶⁹. Хоча обидва слова виходять синонімами, друге має більш вагомі негативні характеристики, в той час як перше радше підходить до початкового визначення «природного» і невинного дурня.

---

⁶³ Foole. Anglicus G. *Promptorium parvulorum sive clericorum: Lexicon anglo-latinum princeps*. Londini : Sumptibus Societatis Camdenensis, 1843. С. 168

⁶⁴ Idyote. Anglicus G. *Promptorium parvulorum sive clericorum: Lexicon anglo-latinum princeps*. Londini : Sumptibus Societatis Camdenensis, 1843. С. 258

⁶⁵ Foly. Anglicus G. *Promptorium parvulorum sive clericorum: Lexicon anglo-latinum princeps*. Londini : Sumptibus Societatis Camdenensis, 1843. С. 169

⁶⁶ FOLLIS. Du Cange C. *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis* / ed. by P. Carpentier. Parisi : Sub oliva Caroli Osmont, 1733. Vol. 3. С. 582

⁶⁷ «Жартівник, що король усіх жартів». STULTUS. Du Cange C. *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis* / ed. by P. Carpentier. Parisi : Sub oliva Caroli Osmont, 1733. Vol. 6. С. 785

⁶⁸ Fatuus. *Oxford Latin Dictionary* / ed. by A. Souter et al. Oxford : Oxford University Press, 1968. С. 680

⁶⁹ Stultum. *Oxford Latin Dictionary* / ed. by A. Souter et al. Oxford : Oxford University Press, 1968. С. 1831

В історіографії розгляд статусу дурня стабільно є неоднозначним через складність визначення правильної термінології. Джон Саутворт, автор авторитетної праці «Fools and jesters at the English court» зараховує дурнів до блазнів та менестрелей, зазначаючи, що останні «є малими придворними слугами і не більше того»⁷⁰. В його праці важливим елементом є функціонування королівського дурня — він є найбільш відвертим слугою короля, фактично його майном, і завжди є реактивною особою у стосунках. Доля «природніх» та «за вибором» дурнів була різною, але суть вважалась майже однаковою. Однак таке трактування позиції створює проблеми для інтерпретації ролі дурнів у публічному просторі, коли вони опинялись поза королівськими чи лордівськими володіннями. Дурню немає сенсу бути моральним дзеркалом священника чи студентів, а виходить, що останні цінували дурнів за якісь інші акти.

Цікаву тезу висуває Сандра Біллінгтон в книзі «A social history of the fool», стверджуючи, що XIV століття стало вододілом сприйняття дурня в популярній культурі, але особливо в релігійному баченні. В той час як невинний і не знаючий гріха дурень до цього часу вважався одним з ідеалів церковного життя, а в публічному житті вважалось, що «для дурня всі двері відкриті»⁷¹, в XIV столітті цим активно почали зловживати всілякі шахраї, що видавали себе за «природних» дурнів, тим самим обдурюючи чесних людей. З цього часу, здебільшого церковними діячами, почав просуватись наратив про дурнів-послів Диявола, що зловживають довірою і вводять людей в оману.⁷² Зважаючи на ремарки першого розділу, що акторів і представників розваг неодноразово ставили в один ряд з повіями та шахраями, то завдяки цьому наративу дурень став в один синонімічний ряд з *histrion*, *iolucator* та *minstrel*, тим самим ще більш заплутавши термінологію.

---

⁷⁰ Southworth J. Fools and jesters at the English court. Thrupp, Gloucestershire : Sutton Publishing, 1998. С. 36

⁷¹ Billington S. Social History of the Fool. Sussex : The Harvester Press Limited, 1984. С. 17-18

⁷² Там само, с. 22

Fistulatorius, tibicinis

Fistulatorius та tibicinis об'єднані за принципом, що обидва є духовими інструментами, які перетворились в узагальнюючі терміни. Варто згадати весь ряд духових інструментів, що були наявні в той час: shawm, recorder, trumpet, sackbut, bagpipes, crumhorns та dulcinas⁷³.

У словнику *Liber Glossarum*, який і тут посилається на Ісидора, *Tibae* має значення «*Tibias excogitatas in Phrygia ferunt: has diu quidem funeribus tantum adhibitas, mox et sacris gentilium. Tibias autem appellatas putant, quod primum de cervinis tibiis cruribusque hinnulorum fierent, deinde per abusionem ita coeptas vocari etiam quae non de cruribus ossibusque essent. Hinc et tibicen, quasi tiliarum cantus.*»⁷⁴, тобто що тибія є схожою на гомілку. На жаль, про характер звуку чи інші визначні речі тут не згадано.

Fistula в свою чергу має конкретну етимологію: «*Fistulam — quidam putant a Mercurio inuentam, alii a Fauno, quem Graeci uocant Pan. Nonnulli eam auida pastore agrigentino ex Sicilia. Fistula autem dicta, quod uocem emittat. Nam fos uox est, stolia missa Grece appellatur.*»⁷⁵, в якій основний акцент лягає на те що вона видає голос схожий на людський (по тональності), а також видає шиплячий (духовий) звук.

---

⁷³ Rastall G. R., Taylor A. *Minstrels and Minstrelsy in Late Medieval England*. Woodbridge : The Boydell Press, 2023. С. 9, 291

⁷⁴ «Побутує думка, що тибії були винайдені у Фригії: довгий час вони використовувались тільки для похоронних церемоній, а згодом і для язичеських ритуалів. Також вважається, що тибії були так названі тому, що спочатку їх виготовляли з гомілок та ніг оленів, але потім через неправильне використання так почали називати навіть ті, що не виготовлялися з ніг та кісток. Звідси слово *tibicen*, тобто той хто грає на тибії». П119. *Tibias. Liber Glossarum Digital* / ed. by A. Grondeux, F. Cinato. Paris, 2016. URL: <http://liber-glossarum.huma-num.fr> (date of access: 19.04.2026).

⁷⁵ «Хтось вважає, що флейта була вигадана Меркурієм, інші вважають, що Фавном, якого греки називають Пан. Дехто вважає, що її винайшов Ід, пастух з Агрідженто у Сицилії. Але флейта називається так, адже вона видає голос. Бо грецьке *fos* означає голос, а греки називають її [флейту] *stolia*.» F1302. *Fistulam. Liber Glossarum Digital* / ed. by A. Grondeux, F. Cinato. Paris, 2016. URL: <http://liber-glossarum.huma-num.fr> (date of access: 19.04.2026).

Catholicon Anglicum має власну специфіку стосовно духових інструментів. Tibia згадується як корінь у слові Pipemaker (tibiarius)⁷⁶, а також для пояснення слова Trumpe⁷⁷. Fistula теж використовується для пояснення слова Trumpet (і навіть йде перед tibia)⁷⁸, а також у словах Fristelle (французька варіація пан-флейти)⁷⁹, Whistylle⁸⁰, Organ pypys⁸¹, а також Pyper (fistulator)⁸². Поки це все сходиться з вищезазначеним поясненням Ісидора. Тим не менш, в останніх двох словах першим на позначення виникає слово Aulos — це грецька назва Tibia, і є одним і тим самим інструментом.

У Promptorium parvulorum tibia згадується лише один раз, для пояснення слова Trumpe і вказане як останнє в синонімічному ряду⁸³. Натомість Fistula згадується виключно для позначення двох речей — Pype⁸⁴, та його похідних, а також Whystyl⁸⁵.

Шарль Дюканж надає єдине для визначення Tibia як «Tibiator: Qui canit tibia»⁸⁶, а для Fistulare — «Fistula seu tibia canere.»⁸⁷. Однакове визначення

---

⁷⁶ Pipe maker. *Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook* / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. С. 281.

⁷⁷ Trumpe. *Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook* / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. С. 395.

⁷⁸ Fristelle. *Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook* / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. С. 143.

⁷⁹ Whistylle. *Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook* / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. С. 416.

⁸⁰ Organ pypys. *Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook* / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. С. 261

⁸¹ Pyper. *Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook* / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. С. 281.

⁸² Foly. Anglicus G. *Promptorium parvulorum sive clericorum: Lexicon anglo-latinum princeps*. Londini : Sumptibus Societatis Camdenensis, 1843. С. 169

⁸³ Trumpe. Anglicus G. *Promptorium parvulorum sive clericorum: Lexicon anglo-latinum princeps*. Londini : Sumptibus Societatis Camdenensis, 1843. С. 503

⁸⁴ Pype (pypet, s.). Anglicus G. *Promptorium parvulorum sive clericorum: Lexicon anglo-latinum princeps*. Londini : Sumptibus Societatis Camdenensis, 1843. С. 401

⁸⁵ Whystyl. Anglicus G. *Promptorium parvulorum sive clericorum: Lexicon anglo-latinum princeps*. Londini : Sumptibus Societatis Camdenensis, 1843. С. 525

⁸⁶ «Той хто грає на тибії». TIBIATOR. Du Cange C. *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis* / ed. by P. Carpentier. Parisiis : Sub oliva Caroli Osmon, 1733. Vol. 6. С. 1142

⁸⁷ «Той хто грає на тибії». FISTULARE. Du Cange C. *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis* / ed. by P. Carpentier. Parisiis : Sub oliva Caroli Osmon, 1733. Vol. 3. С. 532

обох термінів насправді нам може сказати про цікаву різницю, якщо взяти до увагу зазначені вище значення.

Виглядає так, ніби *Tibia* є більш чітко вираженим термінологічно словом, певно тому що визначальним був двоязичковий принцип функціонування інструменту — тобто елемент, який відсутній як у військової труби, так і пан-флейти. *Fistula* в свою чергу є узагальненням усіх духових (технічно — трубних) інструментів, що дозволяє їй підібрати під себе категорію *Tibia*. Але коли різниця функціонування була принциповою, словники схиляються використовувати другий термін, або його грецький еквівалент *Aulos*.

Оксфордський словник підтверджує цю тезу визначенням *tibia* як «A musical instrument consisting of a tube with holes for stops, and a reeded mouthpiece, reed pipe»⁸⁸. *Fistula* натомість має чотири значення, з яких нам важливі лише три: «A pipe, tube, a pipe for supplying water; A shepherds pipe, pan-flute, syrinx; A naturally occurring tube, pore, cavity or sim.»⁸⁹.

Тим не менш з подібним розподіленням і категоризацію треба бути все ще обережним, адже термін *Tibia* все одно як ми бачимо може зустрічатись для пояснення неязичкових труб, але зважаючи на рівень популярності та простоту використання терміну *Fistula*, теоретично можливо припустити, що *tibia* було більш навченим словом, і людина знала чому вона його використовує.

Histrion

Другий найбільш проблемний термін, *histrion*, має довгу історію ще з античного грецького театру. Його визначення і рід діяльності постійно

---

⁸⁸ *Tibia*. *Oxford Latin Dictionary* / ed. by A. Souter et al. Oxford : Oxford University Press, 1968. С. 1940

⁸⁹ *Fistula*. *Oxford Latin Dictionary* / ed. by A. Souter et al. Oxford : Oxford University Press, 1968. С. 708

змінювався, тож словники це лише один з елементів, який можна використати для пояснення цього терміну.

Liber Glossarum надає п'ять власних визначень слову *Histrion*, а також одне визначення Ісидора: «*Histridio* [*histrion*] — *historiam motu corporis significans.*»⁹⁰, «*Histriones* — *iscenici.*»⁹¹, «*Histriones* — *saltatores.*»⁹², «*Histriones* — *prepositi meretricum.*»⁹³, «*Histriones* — *mimi, id est ioculares.*»⁹⁴,

«*Histriones sunt qui mulieri indumento gestus inpudicarum feminarum exprimebant; hii autem saltando etiam historias et res gestas demonstrabant. Dicti autem istriones siue quod ab Stria id genus sit adductum, siue quod perplexas historiis fabulas exprimerent, quasi historiones*»⁹⁵

Таким чином основними визначеннями є: пояснення історії рухами тіла; виконавець на сцені; танцюрист; власник борделю та *mimi id est iolucatore*, з якими *histrion* теоретично міг поділяти рід занять. Ісидор ставить акцент на імітації вульгарних жестів жінок (найпопулярніший вид античних вистав — історія зрад жінок, яку розігравали завжди чоловіки), а також передача історії, власне чому вони й мають спільний корінь з самим словом «*historia*».

---

⁹⁰ «*Histrion* — вираження історії через рухи тіла». HI252. *Histridio* [*histrion*]. *Liber Glossarum Digital* / ed. by A. Grondeux, F. Cinato. Paris, 2016. URL: <http://liber-glossarum.humanum.fr> (date of access: 19.04.2026).

⁹¹ «*Histrion* — той хто на сцені». HI253. *Histriones*. *Liber Glossarum Digital* / ed. by A. Grondeux, F. Cinato. Paris, 2016. URL: <http://liber-glossarum.humanum.fr> (date of access: 19.04.2026).

⁹² «*Histriones* — танцори.» HI254. *Histriones*. *Liber Glossarum Digital* / ed. by A. Grondeux, F. Cinato. Paris, 2016. URL: <http://liber-glossarum.humanum.fr> (date of access: 19.04.2026).

⁹³ «*Histriones* — наглядчі за повіями/головні серед повій.» HI255. *Histriones*. *Liber Glossarum Digital* / ed. by A. Grondeux, F. Cinato. Paris, 2016. URL: <http://liber-glossarum.humanum.fr> (date of access: 19.04.2026).

⁹⁴ «*Histriones* — міми та розважальники.» HI256. *Histriones*. *Liber Glossarum Digital* / ed. by A. Grondeux, F. Cinato. Paris, 2016. URL: <http://liber-glossarum.humanum.fr> (date of access: 19.04.2026).

⁹⁵ «Є *Histriones*, які перевдягаючись у жіноче вбрання зображували жести непристройних жінок; але вони також демонстрували історії та вчинки танцями. Їх називали *Histriones* або тому, що цей жанр походить від Істрії, або тому, що вони зображували байки пов'язані з історією, ніби як сама історія.» HI257. *Histriones*. *Liber Glossarum Digital* / ed. by A. Grondeux, F. Cinato. Paris, 2016. URL: <http://liber-glossarum.humanum.fr> (date of access: 19.04.2026).

У *Catholicon Anglicum* *Histrion* зустрічається двічі:

«**an Harlott**; balatro (*histrion* A.), rusticus, gerro, mima (*palpo* A.), ioculator, -trix, pantomima, parasitaster, *histrion*, nugator, *scurrullus*;»⁹⁶

«**a Mynstrelle**; gesticulator, *histrion*, & cetera ; ubi harlott»⁹⁷

Harlot в цей момент не обов'язково має конотацію маргінальної жінки, повії. Він радше застосовується для чоловіків, які в тій чи іншій неблагородній манері взаємодіють з будь-якими жінками, але це все одно може підкріплювати одне з визначень Глосарума стосовно «головних серед повій».

Promptorium parvulorum має лише одне визначення для *histrion* — як уточнення терміну *ministraulus*⁹⁸. Про точність такого визначення буде зазначено в підрозділі про менестреля.

Дюканж теж підкріплює визначення *Histriones* не як виконавців того чи іншого жанру розваг, а як «*Præpositi meretricum, in Glossis antiq. iidem forte qui lenones.*»⁹⁹, тобто теж «наглядачів проституції».

Оксфордський словник надає єдине визначення, що «*Histrion — An actor. b a performer in pantomime.*»¹⁰⁰, «*histrionicus — of or connected with the theatre*»¹⁰¹.

На нашу думку виходить, що термін *histrion* має під собою подвійне значення. З одного боку, це принципове визначення низького соціального

---

⁹⁶ «*Harlott — блазень (histrion A.), простак, блазнірство, мім (palpo A.), жартівник, -трюк, пантомім, паразит.*» *Harlott. Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook / ed. by S. J. N. Herrtage. London, 1881. C. 175.*

⁹⁷ *Mynstrelle. Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook / ed. by S. J. N. Herrtage. London, 1881. C. 240.*

⁹⁸ *Mynstral. Anglicus G. Promptorium parvulorum sive clericorum: Lexicon anglo-latinum princeps. Londini : Sumptibus Societatis Camdenensis, 1843. C. 338*

⁹⁹ «Наглядачі за повіями, у стародавніх словниках, можливо, ті ж самі, що й власники борделів.» *HISTRIONES. Du Cange C. Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis / ed. by P. Carpentier. Parisiis : Sub oliva Caroli Osmont, 1733. Vol. 3. C. 1146*

¹⁰⁰

¹⁰¹

статусу представників «класичних» розваг, на кшталт театру чи музики, серед яких *histrio* займає домінуючу позицію над усіма іншими. З іншої сторони, це визначення театрального акту, який має під собою А) представлення тексту в будь-якому форматі, та Б) застосування музики для дійства (як варіант — танцю). Музика не обов'язково мусить бути створена самим *histrio*, і важливим є лише факт її присутності у виставі. Окрім того представлення тексту і залучення музики теж, як здається, є взаємопов'язаним елементом.

Історіографічно цей термін розглядається синонімічно з *iolacutor*, *minstrel*, *jongleur*, і це не дивно, адже саме такий перелік неодноразово зустрічається у церковних текстах, які засуджують діяльність таких мистецтв, тим самим коригуючи синонімічний ряд. Тим не менш, якщо ж поринути у фінансову документацію, доволі мало ймовірно, що видача грошей *histrio* вживалась у значенні людини на маргінесі, і важливим був саме елемент розваги, який надавався публіці.

Iolucator

Iolucator як термін є не менш заплутаним, ніж менестрель. Корінь слова, *iocus*, означає *merry*, що дає можливість трактувати цей термін на абсолютно різноманітний манер, але якась відмінність порівняно з термінами *histrio*, *mimi*, *ministrallo*, *jogelur* та *fatuo* все ж мусить бути.

Liber Glossarum дає визначення *Iocularare* як «*per iocularum gero mimi*»¹⁰², тобто «через жарти мимів». Визначення ж самого *ioci* — «*sales, uenustas, festiuitas, ridiculus*»¹⁰³, тобто ярмарки, фестивалі та висміювання. До мимів повернемося пізніше, але перше визначення робить акцент на веселощі з приводу подій, і в другу чергу про характер самих веселоців.

---

¹⁰² «*Iocularare* [*ioculares*] — Як жарти мимів.» IO26. *Iocularare* [*ioculares*]. *Liber Glossarum Digital* / ed. by A. Grondeux, F. Cinato. Paris, 2016. URL: <http://liber-glossarum.humanum.fr> (date of access: 19.04.2026)

¹⁰³ «*Ioci* — ярмарки, розпродажі, фестивалі, висміювання». IO23. *Ioci*. *Liber Glossarum Digital* / ed. by A. Grondeux, F. Cinato. Paris, 2016. URL: <http://liber-glossarum.humanum.fr> (date of access: 19.04.2026)

Catholicon Anglicum має визначення iocus та похідних слів у п'яти словах: Harlott (як ми вже бачили)¹⁰⁴, Joy (але лише як 21 синонім)¹⁰⁵, Iugille¹⁰⁶, Merry¹⁰⁷ та Play¹⁰⁸. Особливу увагу варто приділити словам Iugille та Play. Iugille, що здавалося б мусило означати жонглювати, іде перед словом Iuguler, визначенням якого є «Gesticulator & cetera»¹⁰⁹, що має трохи інший сенс ніж типова розвага.

У слові Play Iocus іде перед словом ludus, що є більш прямим і вузьким значенням сценічної гри. Це може свідчити про характер сприйняття світських п'єс та фестивальної культури, які в першу чергу, як ми бачили з визначення Liber Glossum йдуть саме від веселощів, тобто merry.

Promptorium parvulorum в своїх визначеннях набагато більш скромний, і слово jocularis зустрічається лише в одному слові Bordyoure¹¹⁰, і йде одразу після слова Lusor. В даному контексті англійське слово означає актора.

Шарль Дюканж натомість подає визначення ioculares через синонімічний ряд:

«JOCULARIS, Mimus, scurra Gloss. Lat. Gr. Jocularis

Gloss. Lat. MS. Regium: Choraules, Jocularis.

Papias: Setiger, Jocularius, cilicio vestitus.

Leg. Setiger. Rursum: Scenicus, histrio, Jocularis.»¹¹¹

---

¹⁰⁴ Harlott. *Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook* / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. С. 175.

¹⁰⁵ Joy. *Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook* / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. С. 197.

¹⁰⁶ Iugille. *Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook* / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. С. 199.

¹⁰⁷ Mery. *Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook* / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. С. 235.

¹⁰⁸ to Play. *Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook* / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. С. 282.

¹⁰⁹ Iuguler. *Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook* / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. С. 199.

¹¹⁰ Bordyoure. *Anglicus G. Promptorium parvulorum sive clericorum: Lexicon anglo-latinum princeps*. Londini : Sumptibus Societatis Camdenensis, 1843. С. 41

Мім та скурра це інша категорія вульгарних акторів схожих на *histrion*, що плутає синонімічний ряд ще більше.

Оксфордський словник дає визначення *Ioculator* як «a jester, humorist»¹¹², а *iocus* як «A joke, jest, sport; object of derision, laughing stock; A thing of no importance, a trifle, child's play»¹¹³. Тут не йдеться нічого про фестивальну культуру і сцену, натомість йдеться про характер виконання, що вказує на профіль розваг — це ніколи не могла бути трагедія, чи щось подібне.

Перед фінальними думками з приводу цього терміну, важно згадати цікавий етимологічний розвиток слів у французькій та англійській мовах з латини, який віднайшов Едмунд Чемберс в роботі «*Medieval Stage*». За його твердженням *ioculatores* будучи латинським словом, не так часто використовувалось порівняно з вищезгаданими *histrion*, *mimi* та *scurra*, і натомість популяризувалось вже після падіння Римської імперії. З тих часів *ioculator* поступово ставав об'єднувчим терміном на позначення виконавців римської традиції (*mimus* та вульгарна сценічна культура) та тевтонської традиції *scop* (ліричних бардів)¹¹⁴. Тому термін, за визначенням Чемберса, став еквівалентом терміну менестрель, і використовувався взаємозамінно¹¹⁵.

Натомість цікавий розвиток відбувся у французьких словах *jouglер/joguleur* та неправильної форми *jongleur*, які виходять якраз з латинського слова *ioculator*. Перше мало під собою артиста високої категорії, який займався шляхетними розвагами (*jeu*, іграми в найбільш широкому

---

¹¹¹ «*Jocularis* — мім, скурра; *Glossae Latinae Manuscriptum Regium*: музикант при виконанні хору, *Jocularis*; Папіас: Волохатий, *Jocularis*, вбраний у волосяницю; Той що на сцені, *histrion*, *Jocularis*». *JOCULARIS*. Du Cange C. *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis* / ed. by P. Carpentier. Paris: Sub oliva Caroli Osmont, 1733. Vol. 3. C. 1544

¹¹² *Ioculator*. *Oxford Latin Dictionary* / ed. by A. Souter et al. Oxford: Oxford University Press, 1968. C. 964

¹¹³ *Iocus*. *Oxford Latin Dictionary* / ed. by A. Souter et al. Oxford: Oxford University Press, 1968. C. 964

¹¹⁴ Chambers E. K. *Medieval stage*. Oxford: Oxford University Press, 1903. Vol. 1. C. 25

¹¹⁵ Там само. С. 34-35

значенні цього слова). Друге стало принизливим терміном для артистів нижчої категорії, тобто вульгарних акторів. В Англію обидва терміни перекочували зі своїми складними змінами — іolucator починаючи з кінця XV століття став позначати juggler з французьким значенням jongleur, а натомість для вищої форми розваг без змін прийшов провансальський термін joglar.¹¹⁶

Хоча ми не погоджуємось з визначенням Едмунда Чемберса стосовно ідентичного ототожнення іoculator з менестрелями, його теза про різні категорії артистів зі схожою назвою знаходить своє підтвердження у словнику *Catholicon Anglicum*, де подібне розмежування можливо простежити за словом *Iugille*. Враховуючи також неодноразові порівняння через синоніми, можливо дійти до висновку, що *Iolucatore* означає в собі представника розваг в найширшому сенсі цього слова, не конкретизуючи і не зводячи його діяльність до однієї цілісної категорії. Так само важливо підкреслити, що воно не має тих самих негативних конотацій і визначень, що має *histrio*. Тим не менш, якщо брати релігійні тексти і закони часів середньовіччя, то саме через те що іolucatores стало об'єднавчою категорією, вся критика стосувалась саме цього терміну.¹¹⁷

Також термін іolucatores може бути підв'язаний до розваг саме на різноманітних подіях (одруження, фестиваль, тощо), але ця теза потребує більш детального аналізу, який неможливо провести на наявних в нас джерелах.

Ludator/Lusor

Не дивлячись на різні закінчення, обидва терміни походять від слова *Ludos*, яке має третю відміну через що може отримувати різне написання з суфіксом *-sor*.

---

¹¹⁶ Wright L. M. Misconceptions concerning the troubadours, trouvères and minstrels. *Music and letters*. 1967. Vol. XLVIII, no. 1. С.37-39. URL: <https://doi.org/10.1093/ml/xlviii.1.35> (date of access: 19.04.2026).

¹¹⁷ Chambers E. K. *Medieval stage*. Oxford : Oxford University Press, 1903. Vol. 1. С. 36-46

Liber Glossarum надає 5 визначень, одне з яких Ісидора Севільського, а інше Вергілія:

«Esidori: Ludos — quidam a Lidiis putant nominatos quod ibi primum id genus delectationis inuentum sit aduersus famem quo facilius occupati animi uoluntate spectaculi esuriam in ieiunia tolerarent. Alii dicunt ludos a ludo nominatos quod iuuenes per dies festos solebant cantus et ludi exultatione populum delectare. Nam et ludum gladiatorium inde dictum quod in eo iuuenes usum armorum decentissimo motu condiscant.»¹¹⁸

«Ludo — certamine.»¹¹⁹

«Virgili: Ludis — decipis.»¹²⁰

«Ludificatur — inluditur.»¹²¹

«Ludicrum — iocularem.»¹²²

Фактично з вищезгаданих термінів можливо отримати три виразних теми: по-перше, що ludos пов'язане з іграми; по-друге, ludos це про спектаклі та обман; по-третє, що воно пов'язане з фестивальною культурою ioculare.

Catholicon Anglicum дає визначення ludus та похідних в словах: Vane of a play (preludium)¹²³, тобто початок п'єси, Game (ludicrum, ludus)¹²⁴, Gameson

---

¹¹⁸ «Ісидор: Дехто вважає, що ігри були названі на честь лідійців (Lidiis), бо такі розваги були винайдені ними, щоб подолати голод, аби ті, хто насолоджувався видовищами, могли легше переносити голод під час посту. Інші кажуть, що ludos були названі на честь ludo, бо у святкові дні юнаки мали звичку тішити народ піснями та іграми триумфу. Гладіаторські бої також отримали свою назву від цього, бо в них юнаки навчалися володіти зброєю з найпристойнішими рухами.» LV239. Ludos. *Liber Glossarum Digital* / ed. by A. Grondeux, F. Cinato. Paris, 2016. URL: <http://liber-glossarum.huma-num.fr> (date of access: 19.04.2026)

¹¹⁹ «Ludo — змагання.» LV238. Ludo. *Liber Glossarum Digital* / ed. by A. Grondeux, F. Cinato. Paris, 2016. URL: <http://liber-glossarum.huma-num.fr> (date of access: 19.04.2026)

¹²⁰ «Ludis — обман.» LV236. Ludis. *Liber Glossarum Digital* / ed. by A. Grondeux, F. Cinato. Paris, 2016. URL: <http://liber-glossarum.huma-num.fr> (date of access: 19.04.2026)

¹²¹ «Ludificatur — знущатись.» LV235. Ludificatur. *Liber Glossarum Digital* / ed. by A. Grondeux, F. Cinato. Paris, 2016. URL: <http://liber-glossarum.huma-num.fr> (date of access: 19.04.2026)

¹²² «Ludicrum — розважати.» LV223. Ludicrum. *Liber Glossarum Digital* / ed. by A. Grondeux, F. Cinato. Paris, 2016. URL: <http://liber-glossarum.huma-num.fr> (date of access: 19.04.2026)

¹²³ a Vane (Bayn A.) of a play. *Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook* / ed. by S. J. H. Hertridge. London, 1881. С. 20.

(*ludibundus*)¹²⁵, *A Play* (*Iocus, Ioculus, ludus, ludicrum, ludiolus, sales*)¹²⁶ та *Player* (*iocista, lusor*)¹²⁷. З цих визначень ми знов маємо прив'язку до «гри» в найширшому значенні слова — від фестивальної події, сцени та ярмарки, до звичайного визначення гри, як гра в кістки.

Promptorium parvulorum дає визначення *ludos* тільки на позначення слів *Play, Player* та похідних¹²⁸. Однак цікавим є визначення «*PLEY, or somyr game — Spectaculum.*»¹²⁹, що серед усіх вищезазначених термінів, показує приєднання сценічної драматичної культури до народної і фестивальної.

Визначення Дюканжа є цікавими: «*LUDATOR super instrumenta musica, Gall. Joueur d'instirumens, in Charta Henrici VIII. Regis Angi, apud Rymer. tom. 1 4. pag. 703.*»¹³⁰, «*LUSORIUM, Theatrum, fedes ludorum, ubi ludi fiunt.*»¹³¹. Вочевидь перше визначення є доволі пізнім, але воно йде в розріз з історіографічним поглядом Річарда Растала про те що *Ludum* застосовувалось виключно для ігор в практичному сенсі і в XVI столітті це слово не мало тотожного значення з сучасним виразом «грати на інструменті». Друге визначення також цікаве, бо є поясненням місця проведення публічних розваг, чого не було в усіх попередніх термінах.

---

¹²⁴ *Game. Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. C. 149.*

¹²⁵ *Gameson. Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. C. 149.*

¹²⁶ *Play. Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. C. 282.*

¹²⁷ *Player. Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. C. 282.*

¹²⁸ *Pley, Pleyare, Pleyyn. Anglicus G. Promptorium parvulorum sive clericorum: Lexicon anglo-latinum princeps. Londini : Sumptibus Societatis Camdenensis, 1843. C. 404*

¹²⁹ *Pley, or somyr game. Anglicus G. Promptorium parvulorum sive clericorum: Lexicon anglo-latinum princeps. Londini : Sumptibus Societatis Camdenensis, 1843. C. 404*

¹³⁰ «Гравець на музичних інструментах. Французькою: гравець на музичних інструментах, в грамоті Генріха VIII, короля Англії». *LUDATOR. Du Cange C. Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis / ed. by P. Carpentier. Paris: Sub oliva Caroli Osmont, 1733. Vol. 4. C. 282*

¹³¹ «Театр, ігровий простір, де відбуваються розваги». *LUSORIUM. Du Cange C. Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis / ed. by P. Carpentier. Paris: Sub oliva Caroli Osmont, 1733. Vol. 4. C. 294*

Оксфордський словник дає визначення ludus: «Sport, game, recreation; A performance intended to amuse, entertainment, show; A set of festival or public games, contests or theatrical shows...»¹³².

Підсумовуючи, ludator за визначенням є найближчим що є до актора в сучасному значенні цього терміну. Його принципова особливість полягає в тому що він виступає на публічних подіях і бере в них участь як у фізичному вимірі, так і в сенсі перевтілення в ту чи іншу роль. Зважаючи, що театральна культура до кінця XVI століття була менш розвиненою ніж фестивальна, то цей термін міг використовуватись не виключно для професійних акторів, а й буквально до будь якої людини, яка перевтілювалась в якусь роль під час фестивалю (як, наприклад, Робін Гуда, чи літнього короля).

Mimus

Найбільш давній термін з усіх теоретично виходить з Античної Греції та вульгарної акторської культури сатири.

Liber Glossarum подає визначення Ісидора: «Mimmi [Mīmōi Μῖμοι] — sunt dicti Greca appellatione quod rerum humanarum sint imitatores; nam habebant suum auctorem, qui antequam mimum agerent, fabulam pronuntiarent. Nam fabulae ita conponebantur a poetis ut aptissimae essent motui corporis.»¹³³ Опис дуже схожий на опис Histrio базується на імітації людської поведінки та рухів тілом. Натомість цікавим є виокремлення, що mimus є лише виконавцем поета, який написав текст, який найбільше підходить під рухи.

---

¹³² Ludus. *Oxford Latin Dictionary* / ed. by A. Souter et al. Oxford : Oxford University Press, 1968. С. 1048-1049

¹³³ «Mimmi [Mīmōi Μῖμοι] — мають грецьку назву, тому що вони є імітаторами людських речей; бо вони мали свого автора, який, перш ніж стати мімом, промовляв байку. Байки ж склалися поетами таким чином, щоб вони були найбільш придатними для рухів тілом.» MI60. Mimmi. *Liber Glossarum Digital* / ed. by A. Grondeux, F. Cinato. Paris, 2016. URL: <http://liber-glossarum.huma-num.fr> (date of access: 19.04.2026)

Catholicon Anglicum має одне другорядне визначення Histrio як «Histrio vol palpo, mimus vel gesticulator, Est Epulo, nebulo, parasites, scurra, lecator»¹³⁴, тобто в занадто широкому синонімічному ряді разом з образливими назвами nebulo та parasites, через що конкретний принцип визначення зрозуміти складно.

У Promptorium parvulorum слово згадується двічі, у визначеннях «IOGULOWRE (iogulour, K. iogelowre, p.) Mimus»¹³⁵ та «TREGETTOWRE Mimus, pantomimus, jocularor».¹³⁶ Друге слово є альтернативною назвою жонглера.

Шарль Дюканж має два визначення: «MIMOLOGUS, Mimus, Jocularor.; Ugutio, & ex eo Joannes de Janua : Mimilogus, qui mimos docet, vel mimis loquens.»¹³⁷ та

«MIMUS, Musicus, qui infrumentis muficis canit. In domibus Principum, ut tradit antiquitas, Mimi seu jocularores licite possunt esse. Nam illorum officium tribuit latitiam... Quapropter volumus & ordinamus, quod in nostra curia Mimi debeant esse quinque, quorum duo sint tubicinatores & tertius sit tabelerius.»¹³⁸

Це цікаві визначення — перше говорить про наявність майстра над мімами, який керує їх діяльністю і вчить, а друге — про те, що головна риса міма це володіння музичними інструментами. В другому визначенні, окрім

---

¹³⁴ «Histrio тобто підлабузник, мім або жестикулятор — це учасник фестивалю, шахрай, паразит, скурра, мовець.» Harlott. *Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook* / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. С. 175-176.

¹³⁵ Iogulowre. *Anglicus G. Promptorium parvulorum sive clericorum: Lexicon anglo-latinum princeps*. Londini : Sumptibus Societatis Camdenensis, 1843. С. 263

¹³⁶ Tregettowre. *Anglicus G. Promptorium parvulorum sive clericorum: Lexicon anglo-latinum princeps*. Londini : Sumptibus Societatis Camdenensis, 1843. С. 501

¹³⁷ «Мім, Jocularor. Угуцій Пізанський, а за ним Іоанн Генуйський: Мімілогус, той хто відповідає за мімів та розмовляє з ними». MIMOLOGUS. Du Cange C. *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis* / ed. by P. Carpentier. Paris : Sub oliva Caroli Osmont, 1733. Vol. 4. С. 762

¹³⁸ «Музикант, який грає на музичних інструментах. У будинках лордів, як вказує давнина, законно можуть бути Мімі або Jocularore. Бо їхня посада дає свободу дій... Тому ми бажаємо і постановляємо, щоб у нашому дворі було п'ять Mimus, двоє з яких будуть трубачами, а троє - ударниками.». MIMUS. Du Cange C. *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis* / ed. by P. Carpentier. Paris : Sub oliva Caroli Osmont, 1733. Vol. 4. С. 762

того, *mimi* згадуються окрему від *iolucator*, що може свідчити про той самий розподіл Едмунда Чемберса, який, окрім всього, головний пропонет ідеї, що *Mimus* це узагальнююча категорія нижнього прошарку артистів.¹³⁹

Зрештою оксфордський словник дає визначення «*mimus* — an actor in mimes; A licentious kind of farce, a mime. **b** (transf.) a sham, farce, pretence»¹⁴⁰.

Мім, таким чином, виокремлюється з усіх категорій своїм характером проведення вистави — публічно і вульгарно, переказуючи текст та додаючи до нього рухи. Таке визначення зрештою трансформувалось у визначення будь-якого артиста з «низької» категорії розваг — жонглерів, дурнів, блазнів, тощо. Цей термін ніколи не мав у собі позитивного підтексту, але визначення Дюканжа може наштовхувати на думку, що в деяких контекстах *Mimus* могло також застосовуватись до градації «благородності» музичних інструментів, адже для гри на тамбурині чи звичайній трубі не треба було багато таланту.

Ministrello

Основний термін для дослідження історії розваг є своєрідним Франкенштейном невідомого походження, чиє значення змінилось найбільше з усіх латинських термінів.

Liber Glossarum не має терміну *ministrallus*, але найближчим еквівалентом буде *Ministrare*: «*Ministrare et subministrare sic distare dicit Fulgentius quod in uno horum obsequium humilitatis, in altero autem indicium habundantiae ac potestatis ostenditur, a ministrante quippe obsequium redditur, a subministrante uerum subsidium prerogatur.*»¹⁴¹. Основний акцент тут виходить у протиставлені простого виконавця обов'язків, який є залежним, на

---

¹³⁹ Chambers E. K. *Medieval stage*. Oxford : Oxford University Press, 1903. Vol. 1. С. 25

¹⁴⁰ *Mimus*. *Oxford Latin Dictionary* / ed. by A. Souter et al. Oxford : Oxford University Press, 1968. С. 1110

¹⁴¹ «Служіння та постачання, як каже Фульгенцій, є настільки різними, що в одному виявляється послух смирення, тоді як в іншому — достаток та сила, адже послух виконується слугою, а справжня підтримка здебільшого виконується постачальником.» MI98. *Ministrare et subministrare*. *Liber Glossarum Digital* / ed. by A. Grondeux, F. Cinato. Paris, 2016. URL: <http://liber-glossarum.huma-num.fr> (date of access: 19.04.2026)

протывагу особі, що розподіляє ті чи інші ресурси (субсидії). Ніщо не вказує на якесь музичне чи артистичне значення.

Мимохідь перескочимо на оксфордський словник, який так само здебільшого посилається на античне визначення слів — слова *ministrallus* в стандартному історіографічному розумінні теж нема. Є лише *ministro* та похідні, що значать «one who provides service, helping, ministering»¹⁴². Таким чином оригінально цей термін не існував і позначав будь-якого виконавця різних обов'язків.

Munstrelle знаходиться в *Catholicon Anglicum* в категорії англійських слів, і найближчими латинськими еквівалентами до нього подається *gesticulator, histrio & cetera*¹⁴³. Тут варто підкреслити відсутність терміну *iolucator*, але натомість присутність слова *gesticulator*. Теоретично причина полягає в конкретизації дії, яку виконує менестрель — у нього є певний акт (іншими словами жест), який він виконує. В такому випадку це так само може пояснити *histrio*, у якого вже є заготовлений матеріал, з яким він виходить на сцену.

Ministrallus як латинський термін натомість з'являється в *Promptorium parvulorum*, для визначення англійського слова *Munstral*¹⁴⁴. Окрім того, окремо позначений термін *Munstralsye*, перекладом якого буде *Musica, orgranicum*¹⁴⁵. Поки що це перший словник, який виокремлює музичну діяльність менестреля, як основну для його визначення.

У Шарля Дюканжа існує дуже розлоге пояснення менестрелей:

---

¹⁴² *Ministro*. *Oxford Latin Dictionary* / ed. by A. Souter et al. Oxford : Oxford University Press, 1968. С. 1112

¹⁴³ *Munstrelle*. *Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook* / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. С. 240.

¹⁴⁴ *Munstral* (or *glumaii*, supra.). *Anglicus G. Promptorium parvulorum sive clericorum: Lexicon anglo-latinum princeps*. Londini : Sumptibus Societatis Camdenensis, 1843. С. 338

¹⁴⁵ *Munstralsye* (or *glumaii*, supra.). *Anglicus G. Promptorium parvulorum sive clericorum: Lexicon anglo-latinum princeps*. Londini : Sumptibus Societatis Camdenensis, 1843. С. 338

«MINISTELLI dicti praesertim Scurrae, mimi, joculatores , quos etiamnum vulgo Menestreux, vel Menestriers, appellamus, quod minoribus aulae ministris accenserentur: neque enim viri doctissimi ad Tacitum sententiam probaverim, qui a quodam Menestere Pantomimo, cujus praeter Tacitum meminit Dio lib. 1 ita nostris nuncupatos cenfoit.

Porro ejusmodi scurrarum munus erat Principes non suis duntaxat ludicris oblectare, sed & eorum aures variis avorum, adeoque ipforum Principum laudibus, non fine assentatione, cum cantilenis & muficis intrumentis, demulcere.

Interdum etiam virorum insignium & heroum gesta, aut explicata & jucunda narratione commemorabant, aut suavi vocis inflexione , fidibusque decantabant, quo sic dominorum, caeterorumque qui his intererant ludicris, nobilium animos ad virtutem capessendam, & summorum virorum imitationem accenderent : quod fuit olim apud Gallos Bardorum ministerium, ut audor est Tacitus. Neque enim alios a Ministellis, veterum Gallorum Bardos fuisse pluribus probat.

Nicolaus de Braia describens solenne convivium, quo post inaugurationem suam proceres palatinos excepit Ludovicus VIII. Rex Francorum, ait inter ipsius convivii apparatus, in medium prodiisse Mimum, qui Regis laudes ad cytharam decantavit, quas praestat hocce loco describere, ut planum fiat cujusmodi eae fuerint Ministellorum cantilenaе»¹⁴⁶

---

¹⁴⁶ «MINISTELLI називаються, зокрема, скурами, мімами та joculatores, яких ми досі зазвичай називаємо Menestreux або Menestriers, бо їх вважали другорядними придворними слугами: бо я не схвалюю думку найвчениших людей, тобто Тацита, який дав їм це ім'я на честь певного Менестера Пантоміма, якого Діон згадує на додаток до Тацита, книга 1.

Більше того, функція таких скур полягала не лише в тому, щоб розважати князів власними розвагами, а й заспокоювати їхній слух різноманітними похвалами їхнім предкам, та й самим князям, невишуканими лестощами, за допомогою пісень та музичних інструментів.

Іноді вони також розповідали про діяння видатних людей і героїв, або у складній та захопливій розповіді, або ж із солодким голосом та співом на струнних інструментах, щоб спонукати вельмож та інших, хто цікавився цими розвагами, а також знать до здобуття чесноти та наслідування найвидатніших людей: це колись було служінням бардів серед галлів, як розповідає письменник Тацит. Бо він багатьма доводить, що не було нікого, крім міністрів, бардів стародавніх галлів.

Ніколаус де Брайя, описуючи урочистий бенкет, на якому Людовик VIII, король франків, після своєї інавгурації, прийняв дворян Палатину, каже, що серед приготування бенкету посередині з'явився Мім, який співав хвалу королю на кіфарі, що він добре описує в цьому місці, щоб було зрозуміло, які пісні співали міністри.» MINISTELLI. Du Cange C. *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis* / ed. by P. Carpentier. Parisis : Sub oliva Caroli Osmont, 1733. Vol. 4. C. 770

Перше що впадає в око — це чергове ототожнення менестрелів з *scurrae*, *mimi* та *iolucatores*. Друга важлива деталь, яку помічає Дюканж, — це простеження тяглості професії, буквально зазначаючи, що менестрелі це еквівалент «галльського міністерства (служби)», тобто *Vardus*. В останньому фрагменті він описує міма, який співав граючи перед королем на лютні пісні, що пізніше співатимуть менестрелі.

Про обговорення цього терміну в історіографії було детально розказано в першому розділі, але підсумовуючи ті висновки з новою інформацією, яку ми отримали зі словників, ми отримуємо дуже складну картину. По-перше, менестрель само по собі не є оригінально латинським словом, а радше словом *minister*, слуга, який перейшов у французьку та англійську мову, і повернувся в латину як термін *ministrallus*.

По-друге, функцію менестреля фундаментально складно ідентифікувати, про що свідчать різні погляди дослідників. Джон Саутворт вважає, що менестрель — це «дрібний слуга і не більше того», тому в нього можливо вписувати дурнів, акторів, музикантів, власників ведмедів і взагалі будь-кого ще¹⁴⁷. Це гарно вписується в традиційне визначення *minister* як слуги, але в такому випадку дуже дивно, що у визначеннях ніколи не пишуться інші придворні слуги, а виключно артисти, ще й переважно з ліричними текстами для виконання. Також в такому випадку складно пояснити феномен мандрівних менестрелів, які іноді взагалі могли не мати майстра і служити лише в метафоричному сенсі.

Едмунд Чемберс притримується думки, що менестрелі — це інша назва *iolucatores*, що робить їх повністю ідентичними за значенням — це виключно представники будь-яких розваг. Окрім того всередині себе менестрелі поділені на категорію «вищих» і «нижчих», які відрізняються за тим, які «жести» вони виконують і які розваги пропонують. Едмунд Чемберс не

---

¹⁴⁷ Southworth J. *Fools and jesters at the English court*. Thrupp, Gloucestershire : Sutton Publishing, 1998. С. 36

згадує дурнів і частково оминає власників ведмедів, але за його визначенням і вони входять в цю категорію¹⁴⁸. Таке пояснення вирішує проблему наявності майстра, але створює прецедент змішування різноманітних категорій розваг, які між собою за змістом взагалі могли не перетинатись — жонглер міг жонглювати і без музики, музиканти могли виконувати військові функції, а не виключно співати ліричні мелодії, власники ведмедів, як ми бачили, соціально взагалі представляють окрему і дуже специфічну статусну категорію.

Найвужче значення пропонує Річард Растал, визначаючи менестреля як будь-кого, хто взаємодіє з музикою¹⁴⁹. Це визначення імпонує нам найбільше, адже воно доволі добре підтверджується джерельною базою — менестрелями дуже часто загалом називали музикантів, коли не могли чи не було потреби конкретизувати на якому інструменті грає артист. Також це визначення може, за потреби, включати в себе представників різних категорій розваг, від акторів до фокусників і дурнів тільки у випадку, якщо вони виконували свій акт разом з музикою.

Наша теорія полягає в об'єднанні теорії Річарда Растала з класичним значенням *minister* як слуги. В такому випадку термін *ministralus* має два значення, які можуть адаптуватись за потреби. Перше — що це музикант будь-якої категорії, який має свій власний «жест», який він виконує разом з музикою. Друге значення — це підкреслення соціального статусу музиканта, що він є слугою того чи іншого лорда коли немає потреби чи можливості конкретизувати «жест». Це є особливо зручним визначенням у випадках адміністративних записів, адже не всі люди знали правильну назву інструментів латиною і в такому випадку найлегшим способом позначення особи була б її статусна приналежність та загальний термін на позначення музиканта.

---

¹⁴⁸ Chambers E. K. *Medieval stage*. Oxford : Oxford University Press, 1903. Vol. 1. С. 70

¹⁴⁹ Rastall G. R., Taylor A. *Minstrels and Minstrelsy in Late Medieval England*. Woodbridge : The Boydell Press, 2023. С. xxv

Додатковим цікавим спостереженням може слугувати відсутність слова *Bardus* як в англійському, так і у французькому лексиконі періоду Середньовіччя та нової доби. Це слово є чітким позначенням ліричного музиканта, який співпадає з визначенням Едмунда Чемберса слова *Scor*. Тим не менш, в джерелах воно не зустрічається, окрім одного цікавого випадку «новомови». В наших джерелах один раз згадується термін *Sitrabartha*, який ніяк не в'яжеться з жодним відомим словом. Насправді, так як запис джерела вівся напівфранцузькою, це слово на нашу думку є композитним для двох різних слів — *Cithara* та *Bardus*. Цей випадок є унікальним, і на основі нього складно робити якісь загальні висновки, окрім того, що французький лексикон активно взаємодіяв з англійською термінологією, і що періодично могло відбуватись створення нових латинських слів за рахунок комбінування різних мов.

Taberer

Англійський еквівалент латинському *tympanum*, цей термін, скоріш за все, використовувався, окрім позначення конкретного інструменту (тамбурин), для загалом усієї категорії ударних.

Liber Glossarum дає визначення Іздора для *tympanum*: «*Tympanum est pellis vel corium ligno ex una parte extentum. Est enim pars media symphoniae in similitudinem cribri. Tympanum autem dictum quod medium est, unde et margaritum medium tympanum dicitur; et ipsud, ut symphonia, ad virgulam percutitur.*»¹⁵⁰. Головний акцент полягає на тому, що інструмент виготовлений зі шкіри, на якому грають палицями, і який видає глухий звук при ударі. Варто підмітити, що *tympanum* так само застосовувався для позначення різних опухолей та вздутостей тіла.

---

¹⁵⁰ «*Tympanum* це шматок шкіри, натягнутий на шматок дерева з одного боку. Бо це середня частина симфонії, що нагадує решето. Але слово тимпан означає і те, що є середнім, звідси перлина називається середнім тимпаном; бо і по ній б'ють палицею, як у симфонії.» ПІ116. *Thymphanum* [*tympanum*]. *Liber Glossarum Digital* / ed. by A. Grondeux, F. Cinato. Paris, 2016. URL: <http://liber-glossarum.huma-num.fr> (date of access: 19.04.2026)

Catholicon Anglicum має визначення Tympanum для слова Taburne та похідного Taburner¹⁵¹, як і Promptorium parvulorum, який згадує tympanum виключно для Tabowre¹⁵².

Цікаве визначення та генезу наводить Шарль Дюканж для слова Tabur: «TABUR, Thabur, Tympanum bellicum notissimum, vulgo Tambour, olim Tabour, vel Tabur, aut Tabor, ex Arabico Al-Tambor: nam Saracenorum primitus fuit, uti pluribus docuimus ad Joinvillam pag. 61.»¹⁵³, акцентуючи на тому, що це інструмент арабського походження, який мав популярність в першу чергу як військовий інструмент. Це перший натяк на уніфікацію усіх ударних інструментів (адже всі так чи інакше були задіяні для військових походів¹⁵⁴) під назвою tympanum або ж tabor.

Оксфордський словник має лише одне визначення для слова tympanum: «A small drum or similar percussive instrument...»¹⁵⁵.

Всі приведені визначення приводять до тези, що окреслення особи tympanum веде до його визначення як taborer, а воно в свою чергу позначає особу, що грає на ударних інструментах. Але це не вся остаточна правда — цікаво, що в англійських словниках не згадано про концепцію pipe-and-tabor, коли гравець однією рукою грав собі перкусію завдяки тамбурину, а іншою підігрував собі флейтою. На жаль, про цей стиль виконання не так багато

---

¹⁵¹ Taburne. *Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook* / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. С. 376.; Taburne, там само.

¹⁵² Tabowre. *Anglicus G. Promptorium parvulorum sive clericorum: Lexicon anglo-latinum princeps*. Londini : Sumptibus Societatis Camdenensis, 1843. С. 485

¹⁵³ «Відомий бойовий барабан, який зазвичай називають Tambour, раніше Tabour, або Tabur, або Tabor, від арабського Al-Tambor: бо спочатку він належав сарацинам, як ми бачили в багатьох місцях у Жана де Жуанвіля, сторінка 61.». TABUR. Du Cange C. *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis* / ed. by P. Carpentier. Parisiis : Sub oliva Caroli Osmont, 1733. Vol. 6. С. 956

¹⁵⁴ Rastall G. R., Taylor A. *Minstrels and Minstrelsy in Late Medieval England*. Woodbridge : The Boydell Press, 2023. С. 76

¹⁵⁵ Tympanum. *Oxford Latin Dictionary* / ed. by A. Souter et al. Oxford : Oxford University Press, 1968. С. 1892

інформації, тому його складно виділити в окрему термінологію, і його неможливо простежити на матеріалах джерел.

Tripidantes, Tumbler

Tripidantes і Tubler — це дві професії, що мають в собі один схожий елемент — вони обидві заточені під рухи тілом, але їх складно назвати танцівниками в класичному розумінні цього слова.

У Liber Glossarum Tripudia визначається як Gaudia¹⁵⁶, Tripudium як salutare manibus¹⁵⁷, а Tripudium як ilaritas, exultatio¹⁵⁸. Це в першу чергу наштовхує нас на вищезгадану фестивальну культуру, проявом якою могли бути екзальтовані рухи, але без будь якої конкретики.

Слово voluto, що, як ми побачимо, є еквівалентом слова tumble, пояснено через непрямі порівняння та вирази: «Volutabra — ubi arpi porcique se uoluunt; Volutant — uoluuntur; Volutat — cogitat, id est sensum inuoluit.»¹⁵⁹, які виділяють як основний елемент руху слово «котитись».

У Catholicon Anglicum ситуація є цікавішою — слово Tripudium використане для пояснення «a Dawnce — chorea, chorus, tripudium»¹⁶⁰, «to Dawnce; gesticulari, tripudiare»¹⁶¹ та слова Joy як один з останніх синонімів до цього слова. Останнє визначення є особливо цікавим, адже першим словом і

---

¹⁵⁶ «Tripudia — радість.» TR346. Tripudia. Liber Glossarum Digital / ed. by A. Grondeux, F. Cinato. Paris, 2016. URL: <http://liber-glossarum.huma-num.fr> (date of access: 19.04.2026)

¹⁵⁷ «Tripudium — вітання руками» TR351. Tripudium [tripudiare]. Liber Glossarum Digital / ed. by A. Grondeux, F. Cinato. Paris, 2016. URL: <http://liber-glossarum.huma-num.fr> (date of access: 19.04.2026)

¹⁵⁸ «Tripudium — веселість, екзальтація» TR352. Tripudium [tripudia]. Liber Glossarum Digital / ed. by A. Grondeux, F. Cinato. Paris, 2016. URL: <http://liber-glossarum.huma-num.fr> (date of access: 19.04.2026)

¹⁵⁹ «Volutabra — де кабани та свині викочуються.» VO103. Volutabra. Liber Glossarum Digital / ed. by A. Grondeux, F. Cinato. Paris, 2016. URL: <http://liber-glossarum.huma-num.fr> (date of access: 19.04.2026)

¹⁶⁰ Dawnce. *Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook* / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. С. 91

¹⁶¹ to Dawnce. *Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook* / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. С. 92

тут виникає *gesticulari*, тобто танець входить в категорію «жестів», які виконувались артистами.

Слово *tumble* у словнику відсутнє, натомість замість нього є слово *Weltire*, що є маловживаним синонімом *tumble*, і яке пояснюється якраз словом *volutare*¹⁶². Також інше слово, *to Turne*, пояснюється цим словом¹⁶³, що так само вказує нам радше на метод виконання задачі, і не вказує детально на суть подій.

У *Promptorium parvulorum Dawnce* та *Dawncyng* пояснені словами *tripudio* та *salto*¹⁶⁴, а для *tumbler* подається *Volutator*¹⁶⁵. *Salto* теж є визначенням танцю, але по невідомим причинам це слово не мало великої популярності.

Шарль Дюканж у поясненні слова *Tripare* схиляється до думки, що *tripudiare* це варварська форма слова *saltare*, яке з'явилося дуже пізно в латинській мові¹⁶⁶. За своїм сенсом слово все ще перекладається як танець. Еквіваленту слову *Volutare*, на жаль, знайти не вдалось.

Оксфордський словник дає такі визначення цим двом словам: «*tripudium* — a ritual dance in triple time, orig. At Rome performed by priests in honor of Mars», «*volutatio* — the action of rolling about or wallowing»¹⁶⁷.

Тобто основна риса *tripudario* — це танець, чи принаймні рухи спричинені реакцією на певну подію. Хоча це визначення є доволі загальним,

---

¹⁶² to Dawnce. *Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook* / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. C. 92

¹⁶³ to Weltire. *Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook* / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. C. 413

¹⁶⁴ Dawnce. *Anglicus G. Promptorium parvulorum sive clericorum: Lexicon anglo-latinum princeps*. Londini : Sumptibus Societatis Camdenensis, 1843. C. 114

¹⁶⁵ Tumlynge. *Anglicus G. Promptorium parvulorum sive clericorum: Lexicon anglo-latinum princeps*. Londini : Sumptibus Societatis Camdenensis, 1843. C. 506

¹⁶⁶ TRIPARE. Du Cange C. *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis* / ed. by P. Carpentier. Parisi : Sub oliva Caroli Osmont, 1733. Vol. 6. C. 1297

¹⁶⁷ Tripudium. *Oxford Latin Dictionary* / ed. by A. Souter et al. Oxford : Oxford University Press, 1968. C. 1976; Volutatio. *Oxford Latin Dictionary* / ed. by A. Souter et al. Oxford : Oxford University Press, 1968. C. 2102

воно теоретично може мати під собою підґрунтя, що танець сам по собі міг не бути поширеним «жестом», яким промишляли менестрелі. Окрім того, для танцю безумовно потрібна музика, що створює потребу або ходити групою з музикантами, або самим музикантам ставати частиною танцюрів (а з практичного досвіду і танцювати і грати на інструменті фізично дуже складно).

Про *tumblera* і його акт навіть зі словників ми дізнаємось доволі мало. В історіографії поширена думка, що це акробати, які практикували всілякі прийоми зі своїм тілом, через що вони й «котяться». Для такого акту тобі не потрібні компаньйони, і тому це могло бути популярною розвагою, але теж доступною не для багатьох, адже навчитись грати на якомусь інструменті значно легше.

Wait

Wait, він же в історіографії «муніципальний менестрель» є терміном неоднозначного походження і його доведеться розбирати без словників, адже в жодному словнику нашої вибірки він не згаданий.

Визначення *wait* за визначенням *Encyclopedia Britannica* 1911 року це «**WAITS** (A.S. *wacan*, to “wake” or “watch,”), the carol-singers and itinerant musicians who parade the streets at night at Christmas time. The earliest waits (those of the 14th and 15th centuries) were simply watchmen who sounded horns or even played a tune on a flute or flageolet to mark the hours.»¹⁶⁸. Таке визначення є традиційним і будь-яка книга, яка буде описувати менестрелів рано чи пізно згадає про роль *wait* як міського феномену та їх функцію сторожі. Натомість Річард Растал доволі конкретно наводить більш нюансоване визначення.

---

¹⁶⁸ Waits. Encyclopædia Britannica, 1911. URL: https://en.wikisource.org/wiki/1911_Encyclop%C3%A6dia_Britannica/Waits (останній перегляд: 19.03.2026)

За його думкою, слово *wait*, яке з'явилося вперше у кінці XIII століття від французького *guet* означало дозорного. Це не була професійна сторожа, а радше місцеві жителі, які жили поблизу воріт і мали рiг для сигналювання у разі потреба закрити чи відкрити ворота. Тільки з плином часу цей термін став більше і більше ставати схожим на визначення, що це «міський менестрель», тобто музикант, обов'язком якого є в першу черга музика, а в другу — варта¹⁶⁹. Так само логічно Річард Растал зазначає, що складно припускати, що якогось крадія можливо зненацька застати маючи в руках музичний інструмент¹⁷⁰.

Окрім того, природа «музичного дозору» не була популярною виключно в містах — особи, що займалися подібним типом охорони називались *vigiles* і могли бути наявними в будь-якого лорда чи короля. Функцію *vigiles* могла виконувати як спеціально обрана людина, так і придворний музикант, займаючи при цьому подвійну посаду¹⁷¹.

Зрештою, в нашій роботі ми будемо спиратись на саме це визначення *Wait*, з приміткою, що судячи за джерелами немає жодного натяку на те що вони займалися чимось окрім музики, а відтак можуть входити у категорію менестрелів як лише один з вузьких напрямків діяльності.

Підсумовуючи цей розділ, ми змогли розглянути більшість термінів на позначення артистичних професій, що мають неоднозначне визначення в історіографії і створюють проблеми для аналізу джерел. Вочевидь таких термінів є значно більше, але так як фокус цієї роботи з точки джерел є обмеженим, ми розглядали лише ті, що зустрічаються серед наших джерел.

---

¹⁶⁹ Rastall G. R., Taylor A. *Minstrels and Minstrelsy in Late Medieval England*. Woodbridge : The Boydell Press, 2023. С. 146-147

¹⁷⁰ Rastall G. R. *Secular musicians in late medieval England : thesis*. 1969. С. 213-216

¹⁷¹ Rastall G. R., Taylor A. *Minstrels and Minstrelsy in Late Medieval England*. Woodbridge : The Boydell Press, 2023. С. 5-15

Ми можемо створити умовну ієрархічну схему термінів, щоб визначити, які з них могли використовуватись як синоніми, і на що в такому разі ці синоніми акцентують.

Найбільш широким терміном буде *iolucator*, *mimus* та *histrio*, які будуть найближчим еквівалентами для слова «розваги» в його найширшому сенсі. За потреби між ними може бути проведений розподіл за принципом «високих» і «низьких» розваг, де *Iolucator* буде представляти перші, а *Mimus* та *Histrio* — другі. Однозначного визначення, які розваги є шляхетними, а які ні — не існує, і це не фокус цієї роботи знаходити цю відповідь.

Серед нижчих розваг *Histrio* буде головувати над, так як його визначення є трохи ширшим і він традиційно вважається головним серед вульгарних мистецтв. Такі два розподілення це розподілення за визначенням розваг в їх найширшому сенсі.

Другий рівень розподілення це розподілення за актами, що можуть коливатись між «вищими» та «нижчими» розвагами. Тут найширшим терміном буде менестрель, який буде прирівнюватись *gesticulator*, і всією суттю якого буде наявність певного акту, який він буде підготовлено виконувати. Так як термін музикант в широкому сенсі слова в цей період відсутній, менестрель в першу чергу є саме його еквівалентом. Всередині менестрель може поділятись на інструменти за типами: *Cithara* для струнних, *Taberer* для ударних та *Fistulatorius* для духових, що всередині себе можуть розгалужуватись вже на якісь конкретні інструменти, включаючи однойменні.

Після цього йде категорія термінів, що мають невизначену позицію стосовно того, чи вони можуть зараховуватись до менестрелів. Це *Beardward*, *Fatuo*, *Lusor*, *Tripidantes* та *Waits*. Всі вони мають своє визначення і свій специфічний соціальний статус, який між собою має мало чого спільного, і проводять свої акти так само за дуже різних обставин. В такому випадку

найкращим буде не зараховувати їх до визначення менестрелів, а ставити поза цим парасольковим терміном і розглядати їх навпаки у порівнянні між собою.

Соціальне та економічне становище. Регіональні відмінності

Тепер з більш чітким розумінням визначень акторів можна перейти до самих джерел, де такі специфічні терміни використовуються. Здебільшого, це бухгалтерські переліки винагород, які видавались тим чи іншим артистам, і частина з цих джерел вже є опрацьованою історіографією. Ми ж, завдяки широкій хронології та більш чіткому визначенню того хто є ким, спробуємо простежити ключові тенденції в різних регіонах Англії і зможемо зробити висновки стосовно того, як змінювалось соціальне та економічне становище різних професій. Оскільки це дослідження не включає в себе територію Лондона, ми уникатимемо узагальнень для всіх теренів, адже відсутність столиці не дозволяє дійти всеохопних висновків. Тим не менш, відсутність Лондона відкриває перспективи простежити загальний розвиток периферії, що дозволить порівняти її з столицею в інших дослідженнях.¹⁷²

Беркшир

Беркшир — це графство розташоване на захід від Лондона, що дуже довгий час займало місце другого найбільш впливового графства, після самої столиці. Причиною для цього було його велике стратегічне значення на карті — за цим маршрутом ще Вільгельм Завойовник вів масштабну експансію на Північ після битви під Гастінгсом, а згодом майже все графство, за виключенням двох міст, вважалось майном короля. Цими двома містами були Абінгдон-на-Темзі та Редінг, про які ми поговоримо далі. Вони керувались абатствами майже до середини XVI століття, після чого внаслідок

---

¹⁷² Перед тим, як почати аналіз рекомендуємо ознайомитись з додатком 1, додатком 2 та додатком 3 у яких описано особливості англійської грошової та часової системи, а також подана карта графств, які ми розбираємо.

секуляризації, більшість територій навколо цих міст також стала належати королю¹⁷³.

Для нашого аналізу артистів важливим фактором є велике значення графства для аристократії — воно дуже часто є проїзним пунктом до Лондона, а тому і присутність лордівських артистів мала бути доволі високою.

Ми аналізуватимемо виключно два вищезгаданих міста — Редінг і його три церкви та Абінгдон, за відсутністю інформації про навколишні території.

Починаючи з Редінга, важливо охарактеризувати, що доступні нам дані походять з чотирьох джерел — фінансового обліку Гільдії (Корпорації) купців, що керувала містом та призначала мера, записів ктитора церкви святого Лаврентія, а також поодиноких записів ктитора церкви святої Марії та святого Жилия. Остання, як ми побачимо, була значно багатшою за дві свої попередниці. Тим не менш, світська та церковна влада неодноразово перебували в конфлікті за головування у місті¹⁷⁴, що зрештою відобразилось і на їх обліках — починаючи з XVI століття і до його середини саме церкви займались платою артистам (див. таблицю 1).

Як ми бачимо, в нас сумарно є 45 записів, починаючи з раннього XIV століття і аж трохи далі за XVI. З цього переліку нам доволі цікаво передовсім простежити тенденції переваги одного типу розваг в різні періоди відповідальності за їх фінансування — кого більше хотіла бачити церковна влада, а кого світська.

Ранні роки свідчать про те, що світська влада в першу чергу надавала перевагу «гравцям» (*lusoribus*), які стабільно з'являлись в місті впродовж 1380-х і 1420-х років і отримували середню суму в 2 шиллінги від гільдії.

---

¹⁷³ Berkshire. Historical Background / ed. by Alexandra F. Johnston REED Online. URL: <https://ereed.org/collections/berks/background/> (date of access: 20.05.2026)

¹⁷⁴ Там само

Велика ж сума в 5 ш. 8 пенні видавалась лише двічі для гравців з Генлі-на-Темзі, містечка трохи на північ від самого Редінгу¹⁷⁵.

В цю суму могло входити, окрім виступу, будь-яке утримання гравців — їх їжа, пиво, ліжко та плата за перебування в місті¹⁷⁶. Ми не можемо за відсутності розміру трупи проаналізувати розподіл грошей між гравцями, але можемо прирівняти її до зарплати мера міста, з якої він мусив платити за розваги. В 1429 році Гільдія постановила, що меру буде на рік видаватись винагорода в 5 марок, розділена на дві рівні частини впродовж року — тобто 3ф. 6ш. та 8 пенні сумарно, поділені на дві виплати в 1 ф. 3ш. та 4 пенні¹⁷⁷. Таку суму дуже успішна трупа, як-от з Генлі, могла б набрати за 11 виступів, що можна вважати середньою кількістю виступів трупи на рік.

Іншою популярною світською розвагою була боротьба, яка згадується тричі в 1426-1430-ті роки. Забігаючи наперед, можемо сказати, що боротьба як розвага була непопулярною (принаймні в фінансових обліках), і Редінг є радше виключенням з правил. За боротьбу невідома кількість борців (або один, якщо це сума винагороди за турнір) двічі отримала в різні роки по бш. 8 пенні, тобто по пів марки, і в останній рік тільки 3ш. 4 пенні¹⁷⁸. Все це задоволення відбувалось в будинку певного Перкінса, що може пояснити нам декілька речей. По-перше, Перкінс, найбільш імовірно, є світською особою, що фінансує турнір з власних коштів (або коштів гільдії, судячи з настільки високої нагороди та того, що вона записана як витрата саме в їх джерелах). По-друге, факт проведення поєдинку в приватних умовах, певно, міг бути зумовленим загальними наріканнями церкви, що негативно ставилась до

---

¹⁷⁵ Berkshire. / ed. by Alexandra F. Johnston. *REED Online*. URL: <https://ereed.org/records/berks-ridm254438384/> (date of access: 20.05.2026)

¹⁷⁶ Berkshire. / ed. by Alexandra F. Johnston. *REED Online*. URL: <https://ereed.org/records/berks-ridm253620656/> (date of access: 20.05.2026)

¹⁷⁷ Berkshire. / ed. by Alexandra F. Johnston. *REED Online*. URL: <https://ereed.org/records/berks-ridm254090480/> (date of access: 20.05.2026)

¹⁷⁸ Berkshire. / ed. by Alexandra F. Johnston. *REED Online*. URL: <https://ereed.org/records/berks-ridm254292784/> (date of access: 20.05.2026), <https://ereed.org/records/berks-ridm254333808/> (date of access: 20.05.2026), <https://ereed.org/records/berks-ridm254379888/> (date of access: 20.05.2026)

подібних розваг. Власне така потреба в приховуванні розваги та висока сума, певно, навели достатньо шуму для того, щоб ця розвага швидко зникла з міста, можливо, не без сприяння церков, що продовжували боротись за владу з гільдією.

Музика ж у Редінгу була майже повністю привілеєм церкви, адже всі окрім однієї згадки належать саме записам ктиторів трьох церков на теренах міста. Почнемо з менестрелів — більшість записів належать церкві святого Лаврентія, яка зазвичай платила менестрелям від 3 пенні до 1 шилінгу, в залежності від обставин. З тих записів, де вони вказані, це або плата за виступ саме в день святого Лаврентія¹⁷⁹, або на фестивалі, де обирали Робіна Гуда¹⁸⁰. Церква, може, й виступала моральним авторитетом в місті, але це не змусить нас повірити в те, що вона ніяк не була причетна до популярної культури розваг. Сама ж сума є невеликою, але це, теоретично, можна пояснити статусом менестрелів — жоден з них не записаний по імені, і жоден не записаний як належний місту, лорду чи королю, тож і плату вони отримували не підвищену.

Більш цікавими є записи про менестрелів у церкви святого Жиля, святої Марії та гільдії купців. Церква святого Жиля виділяється неймовірно щедрими сумами винагород за виступи — співак та менестрель, що виступали, отримали 14 ш. 4 пенні та 7 ш. 1 пенні відповідно¹⁸¹. Особливо хочемо звернути увагу на співака — для однієї людини така плата є неймовірно високою (майже чверть зарплати мера за рік). Окрім того, цей співак був записаний на ім'я, що може свідчити нам про його славу, за яку він

---

¹⁷⁹ Berkshire. / ed. by Alexandra F. Johnston. REED Online. URL: <https://ereed.org/records/berks-ridm253620656/> (date of access: 20.05.2026), <https://ereed.org/records/berks-ridm253495632/> (date of access: 20.05.2026), <https://ereed.org/records/berks-ridm253159472/> (date of access: 20.05.2026), <https://ereed.org/records/berks-ridm253119536/> (date of access: 20.05.2026)

¹⁸⁰ Berkshire. / ed. by Alexandra F. Johnston. REED Online. URL: <https://ereed.org/records/berks-ridm253690544/> (date of access: 20.05.2026)

¹⁸¹ Berkshire. / ed. by Alexandra F. Johnston. REED Online. URL: <https://ereed.org/records/berks-ridm250548560/> (date of access: 20.05.2026), <https://ereed.org/records/berks-ridm250424688/> (date of access: 20.05.2026)

певно й мав ці гроші. Ансамбль з невідомої ж кількості менестрелів отримав вдвічі менше, що може свідчити як про майстерність співака, так і про загальну тенденцію того, наскільки в нього унікальна професія порівняно зі звичайними музикантами.

Запис церкви святої Марії свідчить про менестрелів з дерев'яним коником (hobby horse), що, на перший погляд, може задатися абсолютно дивним явищем. Тим не менш, це радше натякає на інших артистів, які тричі з'являлись в Редінгу — танцівників моррісу. Морріс є специфічним танцем, особливою рисою якого є дзвоники на одязі артистів, внаслідок чого під час ритмічних рухів вони дзеленчать. Тим не менш, цей танок також міг виконуватись із залучанням додаткових елементів, як, наприклад, дерев'яних коників, щоб зробити процесію цікавішою. Все це нас цікавить з двох причин. По-перше, конкретно в одному цьому записі танцівники не згадані взагалі, лише менестрелі, що відсилає нас до твердження, що менестрель це будь-який артист, який долучений до музики. По-друге, ми звернемося до порівняння рівня нагород в двох церквах де подібні артисти згадуються. У церкві святого Лаврентія, в однойменний день, танцівники отримали лише 3 пенні на усіх (що рівноцінно пожертві жебраку і є мізерною сумою)¹⁸², тоді як під час двох візитів у церкву святої Марії вони отримали по 3 ш. або 3 ш. і 4 пенні¹⁸³ — вочевидь більш пристойну нагороду. Це може свідчити, що всередині одного міста різні церкви можуть надавати перевагу різним розвагам і так боротись за вплив на контроль над популярною культурою як із світською владою, так і між собою. Ще варто підкреслити, що дзвоники для танцівників моррісу дуже часто робились зі срібла, і вони не були зазвичай майном самих танцівників. Ми маємо один зовнішній запис, що виготовлення подібних дзвоників коштувало 40 шилінгів, або 2 фунти, тому логічно, що

---

¹⁸² Berkshire. / ed. by Alexandra F. Johnston. REED Online. URL: <https://ereed.org/records/berks-ridm253159472/> (date of access: 20.05.2026)

¹⁸³ Berkshire. / ed. by Alexandra F. Johnston. REED Online. URL: <https://ereed.org/records/berks-ridm249854080/> (date of access: 20.05.2026)

вони зберігались в церкві і лише тимчасово видавались для виступу. Тим не менш, це свідчить про дві інші речі — по-перше, відданість церкви подібній розвазі (виділити значну кількість коштів на дзвоники), а по-друге, визначеність для танцівників, які прокладатимуть маршрут тільки по містах, де є можливість позичити такі коштовні костюми.

Остання згадка менестреля знаходиться в записах гільдії купців. Там, в будинку того самого Перкінса, де були бої, виступав менестрель лорда Глостера, за що отримав 1 ш. 8 пенні¹⁸⁴. Порівняно з іншими записами про менестрелів, це вища плата на одну людину, тож можемо ствердно говорити, що причиною цього є саме соціальний статус артиста.

Наступні музиканти варті уваги — це «флейтисти», згадані в записах гільдії. Вони в лапках не без причини, адже, судячи з розміру винагород, флейтистам «зі слугою» двічі було видано у 1420-22 роках по 10 шилінгів¹⁸⁵. Щоб зрозуміти масштаб цієї суми, королівські трубачі у 1551-52 роках (коли в нас відбувається значна інфляція грошей) отримали такі ж 10 ш¹⁸⁶. Це наштовкує нас на думку, що під однією латинською назвою в Редінгу часто змішували «благородних» (лордівських) музикантів, які мали слуг, зі звичайними. Якраз звичайний флейтист в Редінгу отримав в порівнянні дуже мало — тільки 8 пенні¹⁸⁷.

Окрім цих цінових порівнянь, тут цікаво звернути увагу, що труби не з'являються як інструмент в записах церкви — це виключно світський інструмент, тож переносячи це на менестрелів, скоріше за все, говоримо, що виступаючі в церквах менестрелі переважно грали на струнних або ударних

---

¹⁸⁴ Berkshire. / ed. by Alexandra F. Johnston. REED Online. URL: <https://ereed.org/records/berks-ridm254379888/> (date of access: 20.05.2026)

¹⁸⁵ Berkshire. / ed. by Alexandra F. Johnston. REED Online. URL: <https://ereed.org/records/berks-ridm254223712/> (date of access: 20.05.2026), <https://ereed.org/records/berks-ridm254251168/> (date of access: 20.05.2026)

¹⁸⁶ Berkshire. / ed. by Alexandra F. Johnston. REED Online. URL: <https://ereed.org/records/berks-ridm253764608/> (date of access: 20.05.2026)

¹⁸⁷ Berkshire. / ed. by Alexandra F. Johnston. REED Online. URL: <https://ereed.org/records/berks-ridm254292784/> (date of access: 20.05.2026)

інструментах. Хоча тамбурин часто міг супроводжуватись сопілкою, в наших даних не знайдеться жодної подібної згадки в церковних джерелах — лише світських.

Згадавши гравців на тамбурині, про них і поговоримо. Всі вони з'являються виключно в записах церкви святого Лаврентія, майже щороку впродовж 17 років. Ці гравці отримували в середньому від 3 до 7 пенні в залежності від події. Так дуже цікавими для нас є записи про Томаса Таберера (прізвища часто давались за професією) та двох інших анонімних гравців, які отримали нагороду в шилінгах. Всі троє виступали впродовж значної кількості днів — Томас виступав два тижні, за що отримав 5 ш. 8 пенні¹⁸⁸, а два анонімних гравці отримали по 4 ш. 8 пенні на свято П'ятидесятниці¹⁸⁹. Якщо зважати на тривалість свят, то вийде, що Томас отримував по 4-5 пенні в день, а інші гравці по 7. Зрештою, це підводить нас до нашої іншої тези — що такі тяглі свята потребували музикантів, яких можна було недорого утримувати, і для яких це було гарним приводом заробити немалі гроші в розрізі одного чи двох тижнів. Також підкреслимо, що Томас записаний по імені, тож він певно був відомим церкві артистом і, можливо, навіть місцевим музикантом (хоч і без офіційного найму).

Місто Абінгдон-на-Темзі, що знаходиться північніше Редінга, має схожу до нього історію. До 1538 року це місто керувалось, в першу чергу, абатством Абінгдон, через що в місцевих жителів неодноразово виникав конфлікт на ґрунті самоврядування міста — більшість міщан вважала, що вона самостійно може регулювати свої ціни і керуватись як типове торгівельне містечко. Тим не менш, на відміну від Редінга, вона не мала сильної торгівельної корпорації, яка могла б уніфіковано протистояти впливу

---

¹⁸⁸ Berkshire. / ed. by Alexandra F. Johnston. REED Online. URL : <https://ereed.org/records/berks-ridm252968208/> (date of access: 20.05.2026)

¹⁸⁹ Berkshire. / ed. by Alexandra F. Johnston. REED Online. URL : <https://ereed.org/records/berks-ridm253341312/> (date of access: 20.05.2026), <https://ereed.org/records/berks-ridm253278656/> (date of access: 20.05.2026)

абатства, тож всі суперечки закінчувались так само швидко як і починались. У 1538 році абатство було розформовано, місто було інкорпороване і отримала королівську грамоту, що дозволяла проводити ярмарки три дні на рік. Таким чином, Абінгдон і перетворився на торгівельне містечко, яким він весь цей час хотів бути.¹⁹⁰

Наш аналіз Абінгдона базується на одному пізньому джерелі, а саме, на фінансових обліках місцевого камергера від 1559 до 1576-77 років. Всі записи велись англійською, тому тут термінологічної плутанини немає (див. таблицю 2).

Як ми можемо побачити, в ці роки в Абінгдоні відбувалось дуже активне артистичне життя — кожен рік в місто приходили якісь представники розваг. Але з усіх ми також бачимо, що виключно дві категорії займають фаворитні позиції — це власники ведмедів та актори.

Почнемо з власників ведмедів. В нас фактично кожен рік йдуть згадки про те, що вони відвідували місто, і що цікаво — перші чотири записи з 1565 до 1571 року згадують королівських власників, а всі після 1576 року лордівських. Але, насправді, такий радикальний розподіл на те, хто кому належав конкретно в цьому випадку є складним і навряд чи доцільним. Річ у тім, що згадки власника ведмедів з 1571 року стосуються лорда Лестера, яким на цей момент є лорд Роберт Дадлі, фаворит королеви Єлизавети I. Складно сказати, що саме стало причиною паузи королівських власників, але можемо припустити, що це сталось як елемент «фаворитизму» королеви.

Річ у тім, що за всі 7 згадок у нас існує тільки одна «подвійна», тобто коли власник ведмедя проходив місто двічі на своєму маршруті, який зазвичай тривав в одну сторону і назад. Це якраз перші згадки 1565-66 років — тоді королівський власник пройшов двічі і отримав спочатку 5 шилінгів, а

---

¹⁹⁰ Berkshire. Historical Background / ed. by Alexandra F. Johnston REED Online. URL: <https://ereed.org/collections/berks/background/> (date of access: 20.05.2026)

на другий раз усього-навсього 22 пенні, або ж 1 ш. та 10 пенні¹⁹¹. Аналізуючи всі подальші нагороди, можемо пояснити це явище фінансовою обмеженістю міста — всі подальші згадки, коли власник з'являвся один раз в місті, в середньому визначають нагороду як 6 ш. 8 пенні, або ж пів марки. Якщо взяти це до уваги, то тоді і запис перших років виглядає як нормою, адже за два рази він сумарно отримав 6 ш. 10 пенні.

Зважаючи на таке фінансове обмеження міста, можливо, фаворитизм до Дадлі призвів до зміни маршруту королівських власників ведмедів так, щоб саме артисти графа Лестера могли отримати нагороду. В будь-якому разі можемо точно говорити, що власник ведмедів графа Лестера отримував точно не менше королівського¹⁹², що скоріше свідчить про статус патрона, аніж майстерність самого артиста.

Перейдемо до акторів або гравців (немає жодної вказівки що саме ці особи робили). Перше що у нас простежується — це схожа цікава хронологічна модель, що з 1559 до 1569 року, за одним виключенням у 1573-74, всі записані гравці не мають примітку приналежності. Це можна трактувати в дві сторони — вірити джерелу на слово і вважати їх незалежними, або ж припустити, що це вада писаря, який до 1569 року не вказував належність артистів. Ми схилиємось до другої думки, аргументуючи це сумою винагород — в середньому актори, як анонімні, так і підписані, отримували від 2 до 4 шилінгів на групу, за двома виключеннями. Цими виключеннями є актори вищезгаданого лорда Лестера, що проходили містом у 1569-70 роках¹⁹³, а також актори лорда (графа) Сассексу у 1575-76 роках¹⁹⁴. Графом Сассексу на той час є королівський Лорд-камергер Томас Редкліф,

---

¹⁹¹ Berkshire. / ed. by Alexandra F. Johnston. REED Online. URL : <https://ereed.org/records/berks-ridm253968656/> (date of access: 20.05.2026)

¹⁹² Berkshire. / ed. by Alexandra F. Johnston. REED Online. URL : <https://ereed.org/records/berks-ridm253853184/> (date of access: 20.05.2026)

¹⁹³ Berkshire. / ed. by Alexandra F. Johnston. REED Online. URL : <https://ereed.org/records/berks-ridm253924288/> (date of access: 20.05.2026)

¹⁹⁴ Berkshire. / ed. by Alexandra F. Johnston. REED Online. URL : <https://ereed.org/records/berks-ridm253834160/> (date of access: 20.05.2026)

який відомий своїм підкоренням Ірландії в часи правління королеви Марії. Актори лорда Дадлі отримали 10 ш. 3 пенні, актори лорда Редкліфа 10 ш. відповідно, що підкреслює нам важливість їх різниці в статусі порівняно з іншими лордами (наприклад графа Вільтшира або графа Бата, гравці яких отримали лише 4 ш. 8 п. та 5 шилінгів відповідно¹⁹⁵).

Також варто звернути увагу, що маршрути акторів одного і того самого лорда, судячи з усього, не мусили б пересікатись. Такий висновок ми робимо саме з гравців лорда Лестера, які зручно прийшли в місто, певно у 1569 році — єдиному, коли в місто не приходило жодного власника ведмедя. Навряд чи власник ведмедя лорда Дадлі цілий рік нічого не робив, тож можемо припустити його подорож в інші місця. Але цей факт заміни пояснює нам і високу нагороду, зважаючи на фінансову обмеженість міста, і підкріплює нашу тезу про комунікацію або між патронами, або між їх артистами стосовно маршрутів подорожей. Королівські ж актори отримали за нез'ясованих обставин лише 2 шилінги у 1563-64 роках¹⁹⁶ — тобто таку ж стандартну суму, як і усі інші артисти. Зважаючи, що це найраніша згадка, можемо припустити, що така нагорода і встановила подальшу норму у пізніші роки.

Анонімні трубачі приходили в місто два рази у 1573-75 роках і обидва рази отримали суму у 10 шилінгів¹⁹⁷ — ідентичну суму, яку отримали королівські трубачі в Редінгу 1551-52 роках, що може нам свідчити про візит королеви чи якесь королівське оголошення у ці роки.

---

¹⁹⁵ Berkshire. / ed. by Alexandra F. Johnston. REED Online. URL : <https://ereed.org/records/berks-ridm253834160/> (date of access: 20.05.2026), <https://ereed.org/records/berks-ridm253891152/> (date of access: 20.05.2026)

¹⁹⁶ Berkshire. / ed. by Alexandra F. Johnston. REED Online. URL : <https://ereed.org/records/berks-ridm253834160/> (date of access: 20.05.2026)

¹⁹⁷ Berkshire. / ed. by Alexandra F. Johnston. REED Online. URL : <https://ereed.org/records/berks-ridm253871088/> (date of access: 20.05.2026), <https://ereed.org/records/berks-ridm253853184/> (date of access: 20.05.2026)

Хотілося б виділити ще опис акробатів (tumblers), які отримали 3ш. і 9 пенні у 1575-76 роках¹⁹⁸. Хоча деталі виступу нам невідомі, в обставинах нагороди зазначається, що вони «грали перед майстром мером та його компанією». З цього нас цікавить слово «дата виступу» і слово «грав». Дата виступу цікава, тому що вона співпадає з датою візиту акторів лорда Лестера та лорда Бата — зважаючи на тенденцію писаря не дописувати приналежність, ці артисти могли належати одному з них. Так чи інакше, місто в цей рік витратило на розваги майже 20 шилінгів, що є сумою втричі більше, ніж зазвичай.

Слово ж «грав» нас цікавить лише тому що воно напряму нам натякає на проблему визначення того, хто був «гравцем» в Англії Нового часу, і що без чітких описів виступів це дуже туманна територія.

Гемпшир

Графство Гемшир, що знаходиться на півдні Англії, до XVI століття було одним із найважливіших, хоча й не найбагатших графств. Причиною для того слугувало його дуже зручне положення біля Ла Маншу, а також високорозвинена інфраструктура, що в часи норманського завоювання зробило графство головним торговим і транспортним центром з Англії до континенту і в зворотний бік. Так само, невдовзі після завоювання, в одному з головних міст, Вінчестері, був побудований королівський палац та зберігалась королівська скарбниця. Але після низки політичних сутичок всередині Англії і спалення палацу у 1141 році графство поступово, але впевнено почало втрачати свою політичну вагу, а разом з цим приходити в стан економічного падіння. Оскільки графство здебільшого заробляло лише торгівлею, бо через географічні чинники мало малий потенціал для інших виробництв, з індустріалізацією Лондона протягом XV-XVI століть як Вінчестер, так і

---

¹⁹⁸ Berkshire. / ed. by Alexandra F. Johnston. REED Online. URL : <https://ereed.org/records/berks-ridm253834160/> (date of access: 20.05.2026)

головний порт графства, Саутгемптон, втратили свою важливість як державних економічних центрів і натомість лишилися лише регіональними¹⁹⁹.

Почнемо ми з Саутгемптона, найбільшого порту графства. Про історію Саутгемптона відомо насправді не дуже багато, окрім того що це був один з найбільш географічно захищених портів Англії, а його близькість до Нормандії та Нідерландів робила його найкращим місцем як для торгівлі, так і для військових дій. Саме ж місто займалося майже виключно торгівлею і регулювалось гільдією купців, що обирала собі мера та займалась усім самоврядуванням²⁰⁰. Основними джерелами в нас є книга штрафів за гроші яких і платили артистам, а також записи місцевого камергера (див. таблицю 3).

З 333 записів менестрелі складають більшість, тож почнемо з них. Перша виразна риса, яку ми бачимо це велика кількість приналежних менестрелів — лише 9 менестрелів лишаються для нас анонімними. Рівень варіативності також вражає: тут і менестрелі кардиналів, єпископів, лордів, королів і королев, капітана галер та інші. Також варто відкинути думку, що анонімним менестрелям просто забули записати патронів — в порівнянні ці менестрелі заробляли в середньому на 2 шилінги менше, тож навряд чи вони належали комусь зі статусом.

Але таке співвідношення звичайних і приналежних менестрелів є дуже цікавим, бо воно не зовсім добре вкладається в класичний наратив занепадаючого міста, який ми подавали на початку. По-перше, ми можемо сказати, що місто досі виконувало важливу функцію регіонального порту, який постійно залишався в центрі політичної уваги, і чим можна пояснити таку велику кількість візитів королівських акторів. По-друге, судячи з кількості візитів, щороку до міста навідувалось всередньому по 5 різних груп

---

¹⁹⁹ Hampshire. Historical Background / ed. by Greenfield P., Cowling J. *REED Online*. URL: <https://ereed.org/collections/hamps/background/> (date of access: 20.05.2026)

²⁰⁰ Там само.

менестрелів, кожна з яких отримувала немалі суми в чверть чи півмарки. Також на багатство може вказувати коротка традиція винайму менестрелів в Саутгемптоні.

В 1434-35 роках офіційними менестрелями були Джон та Вільям, що отримували поквартально щороку по пів марки, тобто по бш. 8 пенні²⁰¹. Якщо згадати приклад з Беркшира, де мер за рік отримував 5 марок загально²⁰², то ці два менестрелі отримували майже половину його зарплатні — по 2 марки щороку, ще й на кожну особу. Але сума їх заробітку певно була ще вищою, тому що міські менестрелі дуже часто «патрулювали» сусідні селища з виступами²⁰³.

В порівнянні з іншими менестрелями сума в пів марки поквартально є двоякою. Безумовно, це багато, але лордівські та королівські менестрелі, не перебували тут довго, отримували за одне відвідування або чверть марки, або так само пів марки. З іншої сторони, тут ми точно знаємо, що кожен отримував по пів марки, натомість у випадку з менестрелями лордів та королівськими ми не знаємо кількості. Тим не менш, можемо припустити дві речі. По-перше, міські менестрелі за статусом є вищими за звичайних, але вочевидь нижчими від лордівських та королівських. Друге — що можливість вільної подорожі з політично активною аристократією вочевидь створювала набагато більші річні прибутки, ніж за умов прив'язки до одного міста. Окрім того, хоча менестрелів лордів могли брати з собою під час військових походів, їх зарплатня на цей час так само зростала, що створює ще більший розрив.

---

²⁰¹ Hampshire. / ed. by Greenfield P., Cowling J. *REED Online*. URL: <https://ereed.org/records/hamps-ridp225421648/> (date of access: 20.05.2026)

²⁰² Berkshire. / ed. by Alexandra F. Johnston. *REED Online*. URL: <https://ereed.org/records/berks-ridm254090480/> (date of access: 20.05.2026)

²⁰³

Наступними за кількістю згадок є актори. З ними ситуація доволі схожа — лише одна згадка не вказує належність гравців до будь-кого, всі ж інші так чи інакше належали комусь. Варто підкреслити, що гравці активно з'являються лише в кінці XV століття, в той час як менестрелі згадуються ще з його початку.

Оскільки в згадках більшість гравців належить лордам або є королівськими, то зараз у нас є дуже зручні обставини їх порівняти. З точки зору фінансового становища, зарплата лордівським гравцям майже постійно є однаковою з королівськими (пів марки), окрім чотирьох виключень приналежних трьом лордам — графу Лестеру, графу Арундела та графу Воріка. З першим ми вже знайомі, Роберт Дадлі, фаворит королеви. Граф Ворік — це Амброуз Дадлі, старший брат Роберта. Граф Арундел — це Генрі Фітцалан, активний політичний діяч з часів Едварда VI, який попри свою католицьку позицію, був дуже впливовою особою і зберігав за собою постійно змінні високі посади. Власне у всіх чотирьох випадках, що відбулись впродовж 1561-64 років гравці цих лордів отримали у винагороду по повній марці, 13 ш. 4 пенні²⁰⁴. Це ще раз підтверджує тезу висловлену на матеріалах Беркширу, що політичне становище патрона є дуже впливовим елементом, який впливає на заробіток, і неодноразово дозволяє отримати більше грошей ніж королівські менестрелі.

Друга риса, на яку варто звернути увагу — це дати, бо тут ситуація теж схожа на те, що ми бачили в Абінгдогі-на-Темзі. Актори лордів активно ведуть свою діяльність з 1523 до 1531 року, після чого їх замінюють королівські актори, що ведуть свою діяльність з 1531 до 1560 року. Після 1560 в нас знов з'являються майже виключно лордівські. Відповідно, це

---

²⁰⁴ Hampshire. / ed. by Greenfield P., Cowling J. *REED Online*. URL: <https://ereed.org/records/hamps-ridp226679680/> (date of access: 20.05.2026), <https://ereed.org/records/hamps-ridp226716896/> (date of access: 20.05.2026), <https://ereed.org/records/hamps-ridp226732560/> (date of access: 20.05.2026), <https://ereed.org/records/hamps-ridp226760608/> (date of access: 20.05.2026).

вказує на існування якщо не негласного коду, то принаймні цікавого явища, коли актори однієї приналежності намагались уникати інших (як лордівські королівських чи навпаки). Це ж сходиться з нашим аналізом в Абінгдоні, де власники ведмедів королеви раптово змінилися на виключно власників лорда Лестера.

Важливо згадати едикт 1549 року, за яким всім акторам було заборонено проводити інтерлюдії та ігри з 9 серпня до 1 листопада, через побоювання повстань. Складно сказати, наскільки суворо цього едикту дотримувалися, але його наявність може свідчити про масштаби зацікавлення виставами, що, на думку влади, могли привести достатньо людей для протесту.

Треті по кількості — це власники ведмедів. Нас цікавлять тут перші згадки незалежного власника протягом 1570-72 років, який має подвійні записи за один рік. За всі виступи він отримав по 2 шилінги²⁰⁵, що є невеликою сумою, але нас більше цікавлять дати. За ними видно, що він був в місті 13 січня та рівно через 2 тижні, 27 січня. Це може говорити про дві речі. По-перше, тривалість маршрутів, які прокладали собі власники ведмедів, певно, тривали не більше місяця-півтора по різних містах і селищах. По-друге, цікавою є сума в 2 шилінги за обидва рази. Виходить, що в кожному місті існує своя специфіка видачі нагород «репетативним» артистам — комусь видають більшу частину за перший виступ (як було в Абінгдоні) і меншу за другу, а в Саутгемптоні ми бачимо рівноцінну винагороду обидва рази.

Подібного ми не можемо простежити на лордівських та королівських власниках, яких 15 і 13 згадок відповідно. Хоча всі вони отримували рівноцінну суму в 3ш. 4 пенні, в нас немає жодної подвійної згадки. Це свідчить що методи прокладання маршрутів в лордів певно відрізнялись від

---

²⁰⁵ Hampshire. / ed. by Greenfield P., Cowling J. *REED Online*. URL: <https://ereed.org/records/hamps-ridp227285056/> (date of access: 20.05.2026).

незалежних власників. Останні мали постійне житло, до якого вони повертались, а відтак будували маршрути з урахуванням цього факту. Ті хто мали патрона, певно, спирались в першу чергу на накази свого володаря і його місце перебування, яке могло постійно змінюватись.

Вартим згадки також є запис про видання пів марки шкільному вчителю за його п'єсу. Саутгемптон, як ми побачимо, є не єдиним містом, де існує згадка про вчителів та їх учнів в контексті постановок п'єс. Але, на жаль, їх діяльність дуже часто ігнорується в контексті сфери розваг, а в нас не набереться достатньо детального матеріалу, щоб сказати про них щось впевнене.

Другим ми розглянемо місто Вінчестер, що є регіональним центром всього графства. Це місто починаючи з норманського завоювання мало дуже тісні стосунки з королівською владою, які після XII століття стабільно слабшали. Тим не менш, ці стосунки з монаршою владою зробили свій вплив на керування містом. Майже вся його територія на XIII століття належала саме королю, і адміністрування міста так само знаходилось майже під повним королівським контролем. Впродовж XIV століття ця ситуація змінюється, але повноцінного самоврядування місто не отримала до XVII століття. Тим не менш, на території міста активно розвивалось братство святого Джона, що складало більшу частину номінального органу влади, а також торгівельна гільдія, що складала меншу. Власне на їх джерелах і подивимось на життя артистів Вінчестера (див. таблицю 4).

Як ми бачимо, менестрелі є найбільш репрезентативними, тож почнемо з них. По-перше, велика кількість згадок менестрелів в такому релігійному місті як Вінчестер (нагадуємо, що графство є церемоніальним) підкріплює наш аргумент, що музиканти церквою сприймались набагато краще за будь-яких інших артистів. Це ж підтверджує і рівень нагород, який у менестрелів рідко становить менше шилінгу на відміну від усіх інших професій. По-друге, якщо зважити рівень нагород серед лордівських, королівських і

анонімних то ми вийдемо на зворотну тенденцію з Саутгемптоном. У Вінчестері всі королівські менестрелі регулярно з XIV до XVI століття отримували від пів марки до 10 шилінгів винагороди, що є вдвічі, а то і втричі більшою сумою винагороди порівняно з усіма іншими менестрелями. Менестрелі лордів ж отримували в середньому чверть марки, звичайні анонімні менестрелі — усього 2 шилінги. По кількості згадок на рік ми маємо в середньому по 2-3 трупи на рік, що є очікуваною кількістю в такому місті.

Хочемо звернути увагу нарешті на ті записи, де все-таки є кількість менестрелів у групі — таких у нас є 27. Серед вибірки найменшою групою будуть групи по 2 менестреля, таких усього 5. Найбільш популярним розміром можливо вважати групи по 4 менестрелі, а найбільшою групою була трупа лорда Глостера, що складалась з 7 людей²⁰⁶. З цих записів так само ми можемо проаналізувати середню винагороду на одну людину — це буде 10-20 пенні, в залежності від обставин. Великим трупам (4 і більше людей) найчастіше давали пів марки щоб поділити між собою, в той час як музиканти по 2-3 людини отримували 20 пенні або чверть марки. Теоретично такий підрахунок можна екстраполювати на групи менестрелів, кількість яких не згадана, але рівень спекуляції в такому припущенні буде більшим, ніж той, за який ми можемо брати відповідальність.

На прикладі Вінчестера ми також можемо повторно розглянути наше припущення, що королівські та лордівські артистичні групи намагались між собою не перетинатись. Хоча ми маємо великі прогалини по декілька років, у Вінчестері спостерігається зворотня тенденція, коли до міста можуть навідуватись водночас і одні і інші, королівські навіть декілька разів на рік, чого немає в інших міст. Це свідчить або про унікальність Вінчестера, що мало вірогідно, або ж на те що практика взаємного уникання з'явилась вже пізніше в XVI столітті.

---

²⁰⁶ Hampshire. / ed. by Greenfield P., Cowling J. *REED Online*. URL: <https://ereed.org/records/hamps-ridp245959696/> (date of access: 20.05.2026).

Власники ведмедів згадуються 7 разів, і що цікаво — виключно в 4 роки. Це призводить до ілюзії того, що в нас є подвійні записи їх подорожей, тобто в один і другий бік. Насправді ж таких записів тут немає, і всі вони проходили містом лише один раз. Дуже цікавим є два записи, в яких вказані дати візиту — два незалежних власники ведмедів пройшли містом 10 та 30 листопада. Ми точно знаємо, що це не одна й та сама особа на маршруті туди й назад, бо в записі він підписаний як «altero», тобто інший. Різниця їх винагороди була разючою — перший отримав 1ш. 4 пенні, в той час як другий отримав лише 4 пенні²⁰⁷. Це можливо свідчить про обмеження міського бюджету, принаймні на місяць, на винагороду, яку можливо видавати власникам. Цю тезу хотілося б розгледіти детальніше, але в небагатьох записах є місяці.

Невисока винагорода власникам ведмедів, від шилінга до двох незалежно від приналежності, може свідчити, що в такому релігійному місті до них ставились не краще ніж до простолюдських артистів, що в цілому співпадає з поглядом церкви на таку професію в цей час.

Закінчуючи з Вінчестером, згадаємо цікавий запис про італійську дівчину, яка танцювала (*tripidantes*) в будинку мера у 1498-99 роках, за що отримала 20 пенні²⁰⁸. Ймовірно, вона потрапила до Вінчестера з Саутгемптона — в цей період порт дуже активно вів торгівлю у Середземному морі. 1ш. 8 пенні це велика нагорода на один день, але про подальшу долю артистки нам, на жаль, невідомо.

Коледж Вінчестера — це найстарша публічна школа в Англії, що функціонує й до сьогодні. Вона знаходиться у самому місті Вінчестер, та була заснована у 1382 році єпископом Вінчестера Вільямом з Вікхему. В порівнянні з провідними університетами сама школа була невелика — в неї

---

²⁰⁷ Hampshire. / ed. by Greenfield P., Cowling J. *REED Online*. URL: <https://ereed.org/records/hamps-ridp246163744/> (date of access: 20.05.2026).

²⁰⁸ Hampshire. / ed. by Greenfield P., Cowling J. *REED Online*. URL: <https://ereed.org/records/hamps-ridp246510336/> (date of access: 20.05.2026).

входили 35 працівників (від голови до хористів коледжу) та її лімітом були 70 учнів. До кінця XVI століття тільки 10 учнів з 70 могли бути простолюдами, за час навчання було сплачено. Всі інші навчались безкоштовно. Відповідно, ми розглядаємо інституцію з чітко визначеним характером — це церковна школа, що в своїй більшості складається з дітей представників аристократії (певно, дрібної, адже найбільш престижними до кінця XVI століття все одно лишаються оксфордський та кембриджський університети).

На відміну від міста, коледж мав набагато більш сильну схильність до документації джерел до межі подвоєння даних в різних джерелах. Цих джерел два — це фінансовий облік університетської казни і університетська зальна книга, що записувала візитерів. Всі записи, навіть після Реформації, велись латиною. Це, ймовірно, пов'язано з сильним католицьким сентиментом міста і коледжу. У 1560 році, коли єпископом став англіканський Роберт Горн, голова та замісник голови коледжу відмовились визнавати королівську владу вищою за папську, за що вони були звільнені. Записи з зальної книги зазначають нам про відвідування, але не про суму винагороди і чи взагалі відбувся виступ (див. таблицю 5).

Як ми бачимо, традицію музичного домінування в релігійних місцях продовжують менестрелі. Почнемо з питання приналежності, бо у цьому випадку воно може вводити в оману. 30 менестрелів у нас записані анонімно, що, здавалося б, вказує на відсутність покровителя, але це мало ймовірно. Більшість анонімних менестрелів згадані саме в університетській зальній книзі, де майже кожен запис є переліком прийомів їжі, на яких ці менестрелі були присутні — і в такому випадку конкретизація могла бути не обов'язковою. Таким чином всі висновки, які ми зробимо стосовно порівняння анонімних менестрелів з приналежними конкретно в цьому випадку треба сприймати з долею скепсису.

По частоті появ, в університет щороку заходила 1-2 трупи менестрелів, що для такого невеликого закладу насправді є значною цифрою. Ми

звертаємо на це увагу зокрема тому, що університет знаходився в самому місті, а тож значна частина артистів, що проходила містом, могла заробити додаткові гроші завітавши в університет. Складно ствердно співставити ці записи з записами міста Вінчестера, але згадуючи середню кількість артистів в місті (2-3 трупи на рік), то така теза не є небезпідставною.

Середня нагорода для всіх менестрелів, незалежно від приналежності становила 1ш. 4-8 пенні до 1500 року. Після цієї дати певно в університеті відбулась стандартизація плати у 2 шилінги, і з 47 записів лише 18 мають іншу цифру. Менестрелі Вінчестера особливо не виділялись на фоні інших, і лише в одному записі вони та ще невідома кількість різних менестрелів (*diversis Menestrellis*) отримали 5 шилінгів 8 пенні. Тож підсумовуючи цей фрагмент, можемо сказати, що коледж платив в середньому майже на рівні міста, хоча й отримував менше візиторів загалом.

Перейдемо до *Mimus*, *Iolucatoris* та *Histrionis*. Їх згадка в такій кількості для нас є важливою і насправді унікальною, особливо про мимів. Річ у тім, що ці латинські терміни дуже рідко можна зустріти в облікових записах, особливо світських. Їх наявність при коледжі у великій кількості свідчить, що ці терміни були притаманні, в першу чергу, освіченим особам, що використовували синонімічний ряд латини. Окрім того, оскільки більшість подібних визначень подані в зальній книзі, а не фінансовому обліку коли приходять менестрелі, подібні визначення можуть мати підтекст релігійної критики розваг — адже слова *scurrae*, *garcio*, *nebulo*, *delusor*, *saccularius*, *bufo*, *riband*, *harlot* дуже часто використовувались в критиці синонімічно саме з *iolucator*, *histrionis*, *mimis* та іншими, про що ми говорили в другому розділі.

Більш рідкісними розвагами були «гравці» (*ludentibus/lusoribus*) та жонглери. Половина гравців приходила з міста Вінчестера, а зважаючи на перевагу музичної традиції, ми, певно, можемо говорити, що це були ті самі

менестрелі, згадані раніше. Інші ж записані анонімно, окрім одних акторів королеви, що отримали пів марки винагороди у 1570-71 роках²⁰⁹.

З жонглерами ситуація проблемна — в нас про них є 3 згадки, якщо не рахувати вищезгаданих *iolucatori*. А проблема додавати тих самих *iolucatori* постає з особливостей записів — жонглери 2 рази записані як *jugulator*²¹⁰, що ускладнює нам визначення. Оскільки визначення саме жонглерів є анонімними і записаними в зальній книзі, це, певно, свідчить про ті самі характеристики визначення, як і в вищезазначених термінах *mimus*, *histrion* та *iolucator*.

Останніми вартими згадки є власники ведмедів, а також три «слуги із левом». Власники ведмедів в середньому отримували від 8 пенні до 1 шилінгу, з виключенням королівського власника, що отримав 1ш. 3 пенні. Така низька нагорода знов свідчить про непопулярність цієї розваги серед релігійних установ, хоча й може також зазначити про неспроможність університету сплатити більше, як це робило місто. Також новою для нас є згадка одночасного візиту двох власників ведмеда лорда Кларенсі. Оскільки з власниками ведмедів часто могли подорожувати різники чи просто асистенти²¹¹, невідомо, чи саме одного з них записали другим номером, або ж справді було два ведмеді з двома майстрами. Так чи інакше, їх винагорода була 20 пенні, що на двох осіб є приємною сумою, але невеликою²¹².

Історія з левами є унікальним явищем, яке ми не зустрічали в жодному іншому місті. Оскільки дві згадки з трьох стосуються королівського слуги з левами, то почнемо з контексту. У 1235 році при Генріху III у Лондонському

---

²⁰⁹ Hampshire. / ed. by Greenfield P., Cowling J. *REED Online*. URL: <https://ereed.org/records/hamps-ridp243874064/> (date of access: 20.05.2026).

²¹⁰ Hampshire. / ed. by Greenfield P., Cowling J. *REED Online*. URL: <https://ereed.org/records/hamps-ridp243422608/> (date of access: 20.05.2026), <https://ereed.org/records/hamps-ridp243580816/> (date of access: 20.05.2026).

²¹¹ Hampshire. / ed. by Greenfield P., Cowling J. *REED Online*. URL: <https://ereed.org/records/hamps-ridp242432624/> (date of access: 20.05.2026).

Тауері з'явився перший звіринець для екзотичних тварин, де якраз утримували подарованих Генріху леопардів та/чи левів. У 1300-х роках Едуард I Довгоногий зробив для них окреме західне крило, і відтоді леви були постійними тваринами при дворі англійських королів. З джерел при Вінчестерському коледжі ми тепер маємо інформацію, що слуги впродовж трьох років двічі приводили лева до університету, за що щоразу отримували невелику суму у 20 пенні. Складно сказати про те, як розважались з левом, і в історіографії ця інформація відсутня, але з нашого аналізу в термінологічному розділі ми припускаємо, що, напевно, їх так само цькували собаками. Тим не менш, в цьому описі певно проявляється аристократична частина коледжу, адже навіть в жодному іншому місті ми не знаємо про подібну розвагу (що парадоксально — навіть у місті Вінчестері).

Випадок 1487-88 року є ще більш дивним, адже тоді до коледжу прийшов «*uni extraneo ducenti leonem*»²¹³, за що він отримав 8 пенні — і більше ніякої інформації немає.

Дурня при коледжі підписали як *Stultum*²¹⁴, що може нам натякати на награну природу конкретно цього дурня. Тим не менш, окрім того, що він належав лорду Воріку, прийшов ймовірно разом з власником ведмедів у 1470-71 роках та отримав 4 пенні, нам нічого не відомо.

Північний Йоркшир

Йоркшир це одне з двох специфічних графств в Англії, які складаються з різних «районів», які називаються *ridings* (райдінги). Розподіл аргументований розміром графств, але характерною рисою Йоркшира є те, що всі три райони сходяться в одному центральному місті — Йорку.

Північна частина Йоркширу довгий час є бунтівним та неспокійним регіоном. Після нормандського завоювання і придушення наслідкового

---

²¹³ Якийсь дивак із левом. Hampshire. / ed. by Greenfield P., Cowling J. *REED Online*. URL: <https://ereed.org/records/hamps-ridp242870592/> (date of access: 20.05.2026).

²¹⁴ Там само.

повстання, більша частина райдінгу була повністю спалена. Після цієї події в XI столітті, він неодноразово зазнавав атак шотландців, а з приходом Реформації був одним з католицьких оплотів Англії, і, як наслідок, місцем неодноразових бунтів²¹⁵. Постійні руйнування, недостатній рівень урбанізації і заселеності міст стали основними чинниками поганої збереженості джерел регіону. Проект REED до 1576 року зміг зібрати лише 23 джерела, з яких всі, окрім одного, належать місту Вітбі (і більша частина з них є передруком книги з XVIII століття). Через це наш аналіз буде, передовсім, спиратись на варіативність доступних розваг в одному місті в один рік для порівняння його з іншими регіонами.

Місто Вітбі, що знаходиться на півночі самого райдінгу, було одним з ключових портів регіону. Саме місто ніколи не змогло отримати право самоврядування і до 1540 року підпорядковувалось бенедиктинському абатству Вітбі. В 1128 році місто змогло домовитись з абатом про розширення привілеїв до повноцінного самоврядування, але вже наприкінці XII століття інший абат просив короля переглянути договір укладений між попереднім абатом і містом. Причиною того була сумнівна легальність акту передачі влади, адже абат теоретично не мав таких повноважень. Зрештою, прохання порушити договір було затверджено королем, після чого місто знов опинилось під повним контролем абатства. У 1540 році, внаслідок акту про розпуск монастирів, абатство було розформоване, і хоча місто зорганізувало повноцінне самоврядування, воно ніколи не змогло отримати офіційного привілею називатись боро, а відтак не мало ніякої репрезентації в парламенті чи будь-яких інших привілеїв, що належали місту²¹⁶. Тим не менш, оскільки наш аналіз стосується 1394-95 років, всі джерела досі проходили через абатство та записані латиною (див. таблицю 6).

---

²¹⁵ Yorkshire North Riding. Historical Background / ed. by David N. Klausner. REED Online. URL: <https://ereed.org/collections/yksnr/background/> (date of access: 20.05.2026)

²¹⁶ Yorkshire North Riding. Historical Background / ed. by David N. Klausner. REED Online. URL: <https://ereed.org/collections/yksnr/background/> (date of access: 20.05.2026)

Перше, що кидається в око, — це широта спектру розваг за один рік, порівняно з попередньо розглянутими містами. Окрім централізованого запису писарем абатства, вірогідно, причиною цього також був широкий латинський синонімічний ряд автора. В цьому плані ситуація дуже схожа на зальну книгу коледжу Вінчестера, що дозволило записувати деяких артистів як *Histrion* та *Mimus*, які зазвичай в подібних фінансових обліках не згадуються.

Почнемо з менестрелів. Перше, що ми бачимо, — це, що три згадки з семи в один рік займає менестрель Волтон. Навряд чи ми його можемо вважати найманим менестрелем міста — його зарплата є непостійною, на противагу офіційно оформленим міським *waits*. Двічі він отримав 20 пенні «на пару ліжок», і одного разу чверть марки, що також свідчить про те що, певно, Волтон був не місцевим²¹⁷. З іншої сторони, запис артистів по імені свідчить про те, що Волтон був знайомою особою в цьому краї, на відміну від інших менестрелів. Вони ж отримували не набагато менше — від 12 пенні до 20, певно, так само на ліжка. Тільки в одному випадку абатство заплатило значущу суму, 11ш. 4 пенні, невідомій кількості менестрелів в день висвячення нового абата²¹⁸.

З арфістами ситуація є схожою — майже всі з них отримували шилінг у нагороду, і лише Джон Скот *harpario* за невідомих обставин отримав чверть марки. Виокремлення *harpario* зі списку, на відміну від класичних *citharista*, може свідчити про обізнаність автора з музичними інструментами, що підкріплює нашу тезу про синонімічний ряд. Так само невідома кількість

---

²¹⁷ Yorkshire North Riding. / ed. by David N. Klausner. REED Online. URL: <https://ereed.org/records/yksnr-ridp279641400/> (date of access: 20.05.2026)

²¹⁸ Yorkshire North Riding. / ed. by David N. Klausner. REED Online. URL: <https://ereed.org/records/yksnr-ridp279641400/> (date of access: 20.05.2026)

арфістів та трубачів отримала 13ш. 4 пенні на всіх у день святої Хільди, що є дуже великою сумою, навіть на компанію²¹⁹.

3 групи гравців у невідомій кількості отримали 6 пенні, шилінг та чверть марки на три різні okazji. Причини розкиду невідомі.

Співець, незважаючи на свою приналежність до лорда, отримав у день святого Якова 21 пенні, істріон в невідомий час отримав 2 шилінги, мім 8 пені, а танцівник в день тіла Христа отримав чверть марки за виступ. Сумарно абатство за рік витратило на розваги 2 ф. 18ш. 7 пенні. Прирівнюючи суму до єдиного нам доступного орієнтиру, зарплати мера Редінга за 1429 рік, яка складала 5 марок, або 3ф. 6ш. 8 пенні, вочевидь зрозуміло, що це дуже велика сума. 22 візити так само є ледь не семикратною різницею візитів в рік в одне місто, порівняно з містами Гемпшира, які були більш значущими політичними центрами. Вочевидь тут треба зробити ремарку, що не кожного року висвячували абата, та і, певно, святкування дня святої Хільди могло відбуватись скромніше, але це все ще лишає таке невелике містечко Вітбі великим центром розваг на теренах Північного Йоркширу.

Ще одна доступна нам згадка з цього регіону стосується міста Скарборо, найбільш розвиненого порту цієї частини Йоркширу. Ця згадка стосується судового запису, за яким місто обрало собі за менестреля Томаса Вільсона, який склав присягу служити місту, а у разі порушення цієї присяги він мусив сплатити штраф у 2 ф. 1 шилінг²²⁰. Зарплата та інші умови служби, на жаль, не вказані, але ми можемо порівняти суму штрафу з офіційними зарплатами міських менестрелів Джона та Вільяма у місті Саутгемптон. Вони отримували по пів марки щоквартально, і загальна сума за рік складала 1ф. 13 ш. і 4 пенні. До суми в 2 ф. 1 шилінг не вистачає 7ш. 8 пенні, що вказує

---

²¹⁹ Yorkshire North Riding. / ed. by David N. Klausner. REED Online. URL: <https://ereed.org/records/yksnr-ridp278416296/> (date of access: 20.05.2026)

²²⁰ Yorkshire North Riding. / ed. by David N. Klausner. REED Online. URL: <https://ereed.org/records/yksnr-ridp269141416/> (date of access: 20.05.2026)

нам, що масштаб штрафу був набагато більшим, ніж навіть річна зарплата муніципальних менестрелів.

Кембриджшир

Графство Кембриджшир, розташоване на північ від Лондона, в часи раннього Нового часу було одним з головних центрів навчання в Англії. Головне місто Кембридж, в якому розташований університет, керувало життям майже всього невеликого графства, окрім острова Ілі, невеликого регіону, в якому головним авторитетом була дієцезія Ілі. Все графство вирізнялось від інших сильним впливом релігійних установ (абатства, пріоратів, релігійних гільдій в містах), які керували життям населених пунктів, а, відповідно, й доступністю розваг. Така риса була характерною і після розпуску монастирів у 1540 році, і Кембриджшир з усіх графств постраждав від цього найменше. Торгові гільдії хоча й існували, їх участь в життях міст, на жаль, здебільшого не зберіглась²²¹.

Проект REED, незважаючи на свою сумлінність в оцифруванні доступних даних по графству, абсолютно не має даних про саме місто Кембридж в досліджуваній період. Але всім інші містечкам і селищам пощастило набагато більше, порівняно з іншими графствами, і більшість їх даних зберіглась. Саме тому в Кембриджширі нам доступний найбільший перелік міст і селищ: міста Ілі, Леверінгтон, Вісбіч (всі три під контролем дієцезії Ілі), пріорат Барнвелл, селище Енглесі (обидва з них тепер частина міста Кембридж) та маєток Кіртлінг, що належав графам Норс.

Вісбіч, що знаходиться в далекій північно-східній частині Кембриджширу, був найбільшим містом острова Ілі. Саме місто будувалось навколо замку Вісбіч, побудованого ще за часів Вільгельма Завойовника. І замок, і місто підпорядковувались дієцезії Ілі до 1549 року, в якій вони отримали королівську грамоту та були інкорпоровані, отримавши повноцінне

---

²²¹ Cambridgeshire. Historical Background. / ed. by John A. Geck REED Online. URL: <https://ereed.org/collections/cambs/background/> (date of access: 20.05.2026)

самоврядування²²². Однією з головних гільдій Вісбіча була гільдія Святої Трійці, єдина записи якої збереглися до 1564 року (але не всі з них стосувались артистів, тож пізніші джерела не вказані). Див. таблицю 7.

Домінуючою категорією артистів Вісбіча були менестрелі, всі без будь-якої конкретизації належності — 30 записів, починаючи з найранішої дати. Їх зарплата, що часто записувалась як *stipendium*, до 1450-х років становила від 3 до 6 пенні, з двома виключеннями у 1379-80 та 1440-41 роках. Тоді двом різним трупам заплатили 10 ш. та 2 ш. 4 пенні відповідно²²³. Причини такої плати невідомі, але принаймні з 10 шилінгами ми можемо зробити припущення, що відбувся королівський візит, трубачам якого, як ми бачили з попередніх записів, прийнято було платити 10 шилінгів. З 1452 року (за рік до інкорпорації гільдії в місто) винагорода менестрелям значно зростає і до 1452 року, коли в гільдії появились власні менестрелі, і становить від шилінга до чотирьох.

Перші згадки гільдійного анонімного менестреля найнятого в 1458-59 роках, коли той «на постійному перебуванні» отримав 3ш. 4 пенні як *stipendium*²²⁴. Подібний запис з'являється ще з 1452-53 років про анонімного менестреля, тож ми можемо припустити, що традиція найму тягнеться ще з того часу²²⁵. У 1462 році у нас з'являється перша постанова гільдії, що встановлює ліміт в одного менестреля на «головний день»²²⁶. Скоріш за все, цим днем був день святої Трійці, тобто неділя першого тижня після П'ятидесятниці. Умови служби невідомі, і документ дуже швидко був порушений записом 1463 року, коли гільдія постановила, що вони матимуть

---

²²² Cambridgeshire. Historical Background. / ed. by John A. Geck REED Online. URL: <https://ereed.org/collections/cambs/background/> (date of access: 20.05.2026)

²²³ Cambridgeshire. / ed. by John A. Geck REED Online. URL: <https://ereed.org/records/cambs-ridp321393144/> (date of access: 20.05.2026), <https://ereed.org/records/cambs-ridp330253768/> (date of access: 20.05.2026)

²²⁴ Cambridgeshire. / ed. by John A. Geck REED Online. URL <https://ereed.org/records/cambs-ridp330583896/> (date of access: 20.05.2026)

²²⁵ Cambridgeshire. / ed. by John A. Geck REED Online. URL <https://ereed.org/records/cambs-ridp330492536/> (date of access: 20.05.2026)

²²⁶ Cambridgeshire. / ed. by John A. Geck REED Online. URL <https://ereed.org/records/cambs-ridp330757320/> (date of access: 20.05.2026)

двох найнятих менестрелів — Томаса Фостера (в записі 1463-64 років — арфіста) та Вільяма Мінстрала, і кожен з них отримуватиме зарплату в 2 шилінги²²⁷. Записи про менестрелів перериваються у 1466 році, дуже ймовірно з приходом нового писаря. З 1468 до 1474 року артисти записані як *Histrionibus*, які отримують *stipendio* — певно, це і є вищезгадані менестрелі. Тим не менш, їх сума винагороди коливалась від 8 пенні до 2 шилінгів на кожного, супроти згаданої постанови, що визначала зарплату в 2 шилінги. Подібні коливання спостерігаються і в записах 1452-59 років, тож, певно, це було нормою.

Друга постанова гільдії з'явилась у 1474-75 роках. В ній гільдія шукає ще одного менестреля для свята, певно, розширюючи привілей найму²²⁸. Вільям і Томас вже більше в записах не з'являються, але з'являється певний Ніколас Маугер, який з 1475 до 1482 року записується як єдина особа, що отримувала гроші за менестрельство. У 1482 році з'являється новий запис про Ніколаса Маугера та двох менестрелів, слуг Маугера. Сума нагороди в цей рік не змінилась і продовжила становити 3ш. 4 пенні, що свідчить про те, що Маугер дуже вірогідно мав цих менестрелів під опікою ще з 1475 року, але в записах вони не фігурували²²⁹. Після 1483 року все повертається до записів Ніколаса як єдиного отримувача коштів, а в 1485-86 роках ці записи перетворюються на анонімні записи «3 менестрелі», з підвищеною платою в пів марки. У 1487 році вже написано, що менестреля лишилось лише два і їх нагорода становила тепер 5 шилінгів²³⁰. У записі наступного року вказується

---

²²⁷ Cambridgeshire. / ed. by John A. Geck REED Online. URL <https://ereed.org/records/cambs-ridp330794168/> (date of access: 20.05.2026)

²²⁸ Cambridgeshire. / ed. by John A. Geck REED Online. URL <https://ereed.org/records/cambs-ridp302643496/> (date of access: 20.05.2026)

²²⁹ Cambridgeshire. / ed. by John A. Geck REED Online. URL <https://ereed.org/records/cambs-ridp302973512/> (date of access: 20.05.2026)

²³⁰ Cambridgeshire. / ed. by John A. Geck REED Online. URL <https://ereed.org/records/cambs-ridp303201208/> (date of access: 20.05.2026)

певний «Роберт Грейсон менестрель та інший», певно теж менестрель²³¹. Вірогідно Ніколас Маугер за цей час або помер, або був звільнений зі служби.

Проаналізувавши всіх найнятих менестрелів, а також постанови гільдії, ми бачимо дві речі. По-перше, попри номінальне підвищення кількості зарплати, розмір трупни стабільно збільшувався, тож зарплата у 2 шилінги на одну особу в середньому за 30 років лишилась незмінною. По-друге, така мала зарплата радше свідчить, що найняті менестрелі виступали в місті саме в той один «головний день», а весь інший час або займались іншими професіями, або шукали можливостей в інших містах, вірогідно, не від гільдії. Ми так думаємо саме тому, що зарплата у 2 шилінги, що видається раз на рік дуже не схожа на плату типовим waits, яка складала по чверть марки щоквартально.

Наступну велику категорію складають арфісти з 9 згадками. Хронологічно вони перетинаються з менестрелями, і приходять періодично разом в один рік до 1463-64 років, якраз у роки першої постанови. Після цього записи про них зникають, окрім як про Томаса Фостера, якого пізніше все одно записуватимуть як менестреля. Їх нагорода, тим не менш, у 1426—1443 роках становила від 1 ш. 8 пенні до 4 шилінгів, що є в рази вищою нагородою, ніж звичайним менестрелям за той самий період.

Варто згадати про співця, адже його запис є як унікальним, так і специфічним. У 1379-80 роках дехто «*fra tribus Ienne*» отримав бш. 8 пенні за «*pro eorum cantu & labore*»²³². *Fra*, дуже ймовірно, означає скорочення від *Frater*, тобто брат, монах, можливо, з абатства Ілі. Тож співцем був підписаний монах, який, окрім співу, ще й виконував якусь невідому роботу. Більше деталей нам невідомо, але точно можемо сказати, що брат Іоанн отримав великі кошти за свою роботу.

---

²³¹ Cambridgeshire. / ed. by John A. Geck REED Online. URL <https://ereed.org/records/cambs-ridp303252344/> (date of access: 20.05.2026)

²³² Cambridgeshire. / ed. by John A. Geck REED Online. URL <https://ereed.org/records/cambs-ridp321393144/> (date of access: 20.05.2026)

Леверінгтон — це невелике селище, яке знаходиться майже на околицях Вісбічу на півночі і вочевидь перебувало під його впливом. Це місто так само мало гільдію Святої Трійці, але записи в нашому випадку робила не вона, а церква Святого Леонарда, з 1518 до 1569 року, і, що цікаво, всі записи були зроблені англійською, не дивлячись на те що більшість церков продовжувала проводити записи латиною²³³ (див. таблицю 8).

Єдина категорія артистів в місті — це актори (players), які неодноразово приходили групами показувати свої п'єси. Їх середня винагорода коливалась від 4 пенні «на випивку» до пів марки — значний розкид, який нам, на жаль, нема чим аргументувати. Але окрім звичайних труп, до Леверінгтона у 1564-66 роках двічі приходили групи дітей зі школи Вісбіча, разом зі вчителем, певно показувати свої п'єси. Перший раз вони були щедро нагородженні 2ш. 4 пенні, що, певно, привело до їх візиту наступного року. Другий візит вийшов набагато менш успішним, діти отримали 3 пенні на всіх і, певно, вирішили більше ніколи в Леверінгтон з такою справою не ходити²³⁴.

З міста Ілі ми маємо 2 категорії записів — записи пріорату, та записи діоцезії Ілі. Заради зручності трактування, а також того, що ми не знайшли ніяких кардинальних відмінностей в записах, ми будемо їх аналізувати разом як єдину цілу категорію (див. таблицю 9).

Перше, що ми можемо побачити, — це аномально високу зарплату абсолютно всім артистам, яка починалась одразу з чверті марки і вище, за рідкісними виключеннями, яких усього 4 з 26 згадок. Вочевидь сума пов'язана з багатством єпископа та пріора Елі, хоча останній, як ми побачимо, не міг дозволити собі видавати нагороду більш ніж 10 шилінгів. Друга риса — це велика інтенсивність візитів в якісь конкретні роки (1410, 1429-30, 1517-18), коли до міста одразу приходило від 4 до 7 різних

---

²³³ Cambridgeshire. Historical Background. / ed. by John A. Geck REED Online. URL: <https://ereed.org/collections/cambs/background/> (date of access: 20.05.2026)

²³⁴ Cambridgeshire. / ed. by John A. Geck REED Online. URL <https://ereed.org/records/cambs-ridp281080040/> (date of access: 20.05.2026), <https://ereed.org/records/cambs-ridp281254408/> (date of access: 20.05.2026).

артистичних труп. Дуже вірогідно що це були або королівські візити, або візити знатних осіб. Такий висновок ми робимо на фоні двох неймовірно великих виплат королівським менестрелям у розмірі 3 ф. бш. та 8 пенні у 1383 та 1410 роках (але тільки за другий ми маємо записи великої кількості інших артистів). Наступна інтенсивна дата, 1429-30 роки, пов'язані з візитом барона Джона Тіптофта, головного стюарта королівського двору та одного з радників регентства Генріха VI²³⁵, а 1517 року до міста знов завітали королівські артисти²³⁶ (хоча на цей раз з меншою винагородою лише у 10 шилінгів).

Оскільки в цьому місті ми маємо дуже широкий проміжок часу згадок, ми можемо простежити, що менестрелі були найбільш популярними у XIV-XV століттях, в той час як у XVI їх поступово почали замінювати актори.

Варто згадати і *Histrion*, обидва з яких, певно, є королівськими, але точне підтвердження цього є тільки в одного. Вони приходили в місто у 1517 та 1526 роках і отримали 10 та 20 шилінгів відповідно²³⁷. Біля запису 1517 року стоїть підпис, що це робиться «за звичаєм», а тому свідчить про частоту приводів, які дозволили сформуванню цього звичаю. У 1526 році *Histrion* не мають приналежності, але отримують неймовірну виплату в один фунт, через що ми думаємо, що вони також мусили належати якщо не королю, то особі дуже високого рангу.

Але нас в *Histrion* також цікавить саме визначення, особливо зважаючи на те, що до цього ми говорили виключно про негативну конотацію цього слова в релігійних джерелах. Складно припускати, що артистів короля таким чином хотіли образити, тож ситуація потребує іншого пояснення. Ми думаємо, що це відбулось за описаним нами принципом уніфікації артистів.

---

²³⁵ Cambridgeshire. / ed. by John A. Geck REED Online. URL <https://ereed.org/records/cambs-ridp280184168/> (date of access: 20.05.2026).

²³⁶ Cambridgeshire. / ed. by John A. Geck REED Online. URL <https://ereed.org/records/cambs-ridp257732936/> (date of access: 20.05.2026).

²³⁷ Cambridgeshire. / ed. by John A. Geck REED Online. URL <https://ereed.org/records/cambs-ridp257732936/> (date of access: 20.05.2026).

В другому розділі ми дійшли до думки, що Histrio та Iolucator є найбільш широкими термінами на позначення розваг в загальному сенсі, а суми в 10 шилінгів та 1 фунт спонукають нас думати, що це був не один виконавець, а ціла трупa. Так як гроші видавались на трупу, яка могла бути не уніфікованою (дурні, різного роду музиканти, борці, тощо), записати їх як Histrio було найбільш легким варіантом для писаря.

Про пріорати Барнвел та Енглесі, обидва з яких тепер є частиною Кембриджширу, складно сказати багато. Пріорат Барнвел відомий тим, що до XV століття він був основним заїздом для єпископа Елі та королівських візиторів, а також у 1352 році, внаслідок продажу частини земель, відкрило власний коледж в університеті Кембриджу. Пріорат Енглесі з 1237 нап'яму контролювався єпископом Елі, і більше нам нічого не відомо (див. таблицю 10)²³⁸.

Вочевидь, за великої кількості згадок візитів королівських артистів, можливо припустити, що вони були сумісними з візитами його величності персонально в ці роки. Зарплата цих артистів, за виключенням одного менестреля і одного wait, за 180 років майже не змінилась, та становила від пів марки до пів фунта.

Дивними є згадки королівських waits, бо саме визначення wait як міського менестреля суперечить можливості називати їх королівським. Ми можемо припустити, що це були гравці з Лондону, адже Кембриджшир знаходився не так далеко, але точного підтвердження цього в нас немає.

Те, що ми можемо побачити в хронології, — це такий самий зсув пріоритетів з менестрелів до акторів, який ми бачили в Ілі..

Парафія Кіртлінгу, що знаходиться у південно-східній частині Кембриджширу, до середини XVI століття складалась з одного маєтку та приналежного йому замку. Їх історія невідома, окрім того, що внаслідок довгої серії перепродажів і успадкувань у 1533 році обидва дістались Едварду

---

²³⁸ Cambridgeshire. Historical Background. / ed. by John A. Geck REED Online. URL: <https://ereed.org/collections/cambs/background/> (date of access: 20.05.2026)

Норсу, який у 1554 році був висвячений бароном Норс. У 1565 році його успадкував Роджер Норс, що був висвячений Єлизаветою в лицарі і з 1572 року він був головним стюартом графства²³⁹. Всі доступні нам записи зберіглись у книзі леді Норс і стосуються 1575 або 1576 року (див. таблицю 11).

Як ми бачимо, чотири менестрелі невідомого походження отримали кардинально різні суми — від 5 шилінгів до 3 фунтів, без додаткових пояснень. Слепа жінка, що грала на лютні, отримала шилінг, що є значно більшою сумою ніж нормою для типовою пожертви, яка складає 1 пенні. Хлопчики з Беррі отримали два шилінги, дурні (обидва від лордів) отримали 5 та 10 шилінгів відповідно. Невідомі актори отримали 11 шилінгів. Окрім того, є один унікальний запис стосовно придбання «одягу дурня», який обійшовся леді в 3 ф. 5 ш. та 9 пенні, дуже велику суму²⁴⁰. Це вочевидь свідчить про наявність її власного дурня, але за відсутності матеріалу, більшого зазначити ми не можемо.

Зважаючи на віддаленість маєтку від інших населених пунктів, але високі виплати, складно сказати, наскільки всілякі артисти бажали прокладати собі маршрут в цьому регіоні, і чи вони взагалі бажали завітати до маєтків.

Саффолк

Невелике графство Саффолк, що знаходиться східніше Кембриджширу, є одним з головних центрів розваг у Англії. Високий рівень інфраструктури, велика політична значимість графства та невелика дистанція до Лондона робили це місто основним перехідним пунктом до півночі, (іншим був Беркшир). Центром графства є місто Іпсвіч, навколо якого розташовані всі

---

²³⁹ Cambridgeshire. Historical Background. / ed. by John A. Geck REED Online. URL: <https://ereed.org/collections/cambs/background/> (date of access: 20.05.2026)

²⁴⁰ Cambridgeshire. / ed. by John A. Geck REED Online. Shelfmarks: TNA: SC6/HENVIII/252, CRO: L1/29. URL: <https://ereed.org/records/cambs-ridp287852168/> (date of access: 20.05.2026)

інші населені пункти, але головне — маєтки, у великій кількості. Не дивлячись на те що в наш період релігійні гільдії в Саффолку є домінуючим типом, складно визначити яким чином ці гільдії впливали на міста, а також які з них були справді релігійними. Так гільдія купців Іпсвічу в XIV столітті перейменувалась на гільдію Corpus Christi, в Бері — на гільдію Стрітєння Господнього²⁴¹. В будь-якому разі, збереженість даних в Саффолку є другою по величині після Гемпширу, і дуже різноманітною. Ми розглядатимемо міста Іпсвіч, Бері-Сент-Едмендс, Крітінг-Сент-Мері, Олдборо, коледж Меттінгему, а також маєтки Генгрейв-Голл, Актон-Голл та Вінгфілд-Голл. Через таку різноманітність і враховуючи невелику кількість згадок в більшості з цих місць, ми об'єднуватимемо схожі населені пункти для кращого аналізу.

Почнемо з найбільш унікального — коледжу Меттінгему. Це релігійний коледж, що був заснований лицарем Джоном де Норвічем у 1350 році у місті Ренінгем у графстві Норфолк, що на півночі від Саффолку. В Меттінгемі коледж опинився внаслідок вдалого шлюбу тітки Джона, Маргарет, що змогла одружитись з лордом Саффолку. Після цього вже спадкоємець Джона, Роберт, спромігся перенести коледж в закриті стіни Меттінгемського замку, який будував його батько і який знаходиться в північно-східній частині Саффолку, неподалік від міста Бангі. Університет продовжував підпорядковуватись родині Джона до 1394 року, після чого перейшов під контроль каноників з неподалік розташованого селища Нортон. Коледж проіснував до розпуску монастирів Генріхом VIII і остаточно закrywся у 1542 році²⁴² (див. таблицю 12).

Перше, що ми можемо відмітити, це що коледж Меттінгему відвідували в рік не рідше ніж будь-яке невелике місто — по 3-4 рази в рік, незважаючи на дуже низьку плату порівняно з іншими місцями. Друге, що кидається в око — це абсолютно відсутній значимий ріст зарплатні артистам

---

²⁴¹ Suffolk. Historical Background. / ed. by Stokes J. REED Online. URL: <https://ereed.org/collections/suffk/background/> (date of access: 20.05.2026)

²⁴² Suffolk. Historical Background. / ed. by Stokes J. REED Online. URL: <https://ereed.org/collections/suffk/background/> (date of access: 20.05.2026)

з XIV до XVI століття. Це може здаватись незначною рисою, яку нам в інших місцях простежити було набагато важче, але, зважаючи на зростаючий рівень інфляції з початку XVI століття, який ми зазначили в Додатку 1, відсутній ріст зарплати, певно, став однією з причин занепаду менестрелів в зазначений час, на заміну яким прийшли актори (players), не згадані напряму конкретно в цьому джерелі. Третє, що деякі розваги були сезонними, і що нам складно пояснити. Так, наприклад, власники ведмедів, арфісти та дурні приходили лише у 1470-х роках. Хлопчики з парафії, які грали на Різдво приходили лише з 1404 до 1407 року. Можливо, причиною того могли бути низькі винагороди, що є актуальним лише для власників ведмедів, але не підходить до арфістів та дурнів, які отримували в середньому стільки ж, як і менестрелі, а в останніх у коледжі не було нестачі.

Тепер пройдемо індивідуально по професіях, починаючи з менестрелів. Перше, що можемо відмітити, — це велика кількість візитів менестрелів, що належали лордам. Вочевидь це свідчить про те, який жанр був популярним, і чому добу XIV-XV століття вважають золотою добою менестрелів. Тим не менш, якщо виходити з суми винагороди, то лордівські отримували приблизно лише на пенні більше, порівняно з анонімними менестрелями, що взагалі не є показником престижу.

Друге, що ми спробували побачити, — це частоту відвідуваності артистів різних лордів, і наскільки їх володіння далеко знаходились від коледжу. Найчастіше до коледжу приїздили менестрелі лорда Норфолка, лорда Саффолка та лорда Віллоубі, з володіннями північніше та південніше від самого коледжу відповідно. Це дуже невеликі дистанції, тож ми спокійно можемо стверджувати, що для менестрелів подорожі на далекі дистанції — це радше одноразове виключення ніж правило.

Окрім того, ми маємо дві інші речі варті згадки, а саме велику кількість згадок менестрелів по іменах та 2 записи «*luuenibus ministrallis*»²⁴³. Згадки по іменах зустрічаються в суміжні роки, як і в інших містах, що ми розбирали до того, і свідчать, що менестрелі так чи інакше були знайомі членам коледжу. 2 згадки «граючих» менестрелів, тим не менш, ідуть врозрід з позицією історіографії, і тому пояснити їх можна лише двома взаємовиключними варіантами. Перший — це сприйняти *ludentibus* як акторську гру і підтвердити теорію, що менестрель — це універсальний артист, що і грає музику, і займається акторством. Другий — це піти проти погляду Річарда Растала і вважати, що *ludentibus* — це гра на музичних інструментах, тим самим закріпивши менестреля як музиканта. Ми утримаємось від однозначної відповіді, хоча й схилиємось до другого варіанту, але все ще дивним залишається, що таких записів усього 2 з 204 згадок.

Друга найбільша категорія — це гравці, про яких є 34 згадки, включаючи чотири унікальних про гравців з ляльками. В деяких записах також трапляється фраза «*pro ludos*»²⁴⁴, але в цей період *ludos* називали саме п'єси, тож ми не помилились, якщо конкретно цих гравців будемо ідентифікувати як акторів. З середини XVI століття актори активно приходили майже щороку, іноді в компанії з менестрелями або навіть іолукатором. Судячи з записів це були невеликі компанії в середньому по 3 людини, і отримували вони так само від 4 до 20 пенні (хоча тут 4 це радше одиночним гравцям). Для нас важливо, що жоден з них не є прив'язаним до якогось патронату, а імена, що повторюються, можуть говорити про існування стабільних акторських труп ще на початку XVI століття, задовго до професіоналізації театрів після 1576 року.

Дурні навідувались до коледжу аж 4 рази за весь час існування, що є вже значно більшою кількістю, ніж в інших місцях, що ми розглядали

---

²⁴³ Suffolk. / ed. by Stokes J. REED Online. URL <https://ereed.org/records/suffk-rid643/> (date of access: 20.05.2026), <https://ereed.org/records/suffk-rid644/> (date of access: 20.05.2026)

²⁴⁴ За гру.

дотепер. З них тільки про одного написано, що він *stultum*, в той час як всі інші були підписані як «*fingenti se insipientem esse*»²⁴⁵. Про двох з останньої категорії написано, що вони представили себе як люди лорда Кларенсі та Норфолка, але, певно, через сумніви в цьому твердженні, вони і були підписані як ті, що вдають дурня. Так чи інакше, заробіток дурня був незначним — від 2 до 6 пенні, і то 6 це виключно для лордівських.

Тепер варто перейти до розгляду центру графства — Іпсвіча. Іпсвіч ще з XII століття отримав повноцінне самоврядування, що зрештою відобразилось на його преференціях у розвагах. Тут здебільшого керувала вже згадана торгова гільдія, що у XIV столітті переназвала себе як гільдія *Corpus Christi*, але функціонально не змінилась. Зрештою, саме її записи та записи реєстрів генеральних судів ми і будемо аналізувати. Тільки реєстри судів використовують обмежену латину, а всі інші джерела були англійською. Через це у нас буде набагато більше записаних музикантів, а не менестрелів²⁴⁶ (див. таблицю 13).

Як ми бачимо, перша характеристика Іпсвіча, яка стосується абсолютно всіх розваг — це було неймовірно щедре місто, адже всі нагороди виписані в шилінгах, а іноді й в цілих марках. Друга характеристика — це перше місто, в якому менестрелі і музиканти не займають домінуюче положення серед розваг, адже в Іпсвічі перше місце займають саме актори (68 згадок). Перша їх згадка в місті є доволі цікавою, адже це документ генеральних судів стосовно надання бюргерам міста 50 шилінгів на рік на організацію проведення святкування *Corpus Christi*, в якому брало участь все місто²⁴⁷. Після цього актори один раз виникають у 1530 році, після чого починається їх активний період діяльності з 1553 року, коли вони з'являються майже

---

²⁴⁵ Вдаючи з себе дурня. Suffolk. / ed. by Stokes J. REED Online. URL <https://ereed.org/records/suffk-rid648/> (date of access: 20.05.2026), <https://ereed.org/records/suffk-rid651/> (date of access: 20.05.2026)

²⁴⁶ Suffolk. Historical Background. / ed. by Stokes J. REED Online. URL: <https://ereed.org/collections/suffk/background/> (date of access: 20.05.2026)

²⁴⁷ Suffolk. / ed. by Stokes J. REED Online. URL <https://ereed.org/records/suffk-rid251/> (date of access: 20.05.2026)

щорічно. Тільки 3 згадки мають «анонімних» акторів, але навіть вони отримували великі суми у пів марки чи 10 шилінгів, що було нормою для всіх інших акторів міста до 1570-х років. Після цього нагороди різко перескочили в діапазон 10 шилінгів — 1 марка, що сходиться з нашими даними про погіршення інфляції в Англії в цей період.

Менестрелі та музиканти з'являлись рідше, усього 34 рази, але з ними ситуація є зворотною — лише 5 належали лордам чи королю, всі ж інші були вільними. Цінової революції як в акторів тут не сталось — стабільною сумою весь період є від 5 до 10 шилінгів.

Власники ведмедів теж дуже часто проходили містом, але подвійні записи за рік трапляються лише один раз з 12²⁴⁸. Всі власники належали лордам чи були королівськими слугами, а типовими нагородами були чверть чи пів марки — значна різниця порівняно з іншими графствами, де типова нагорода була 10-20 пенні.

Є одна згадка про людину, що принесла змія до міста, за що отримала чверть марки — але в чому полягала розвага і як це відбувалось, нам, на жаль, невідомо.

Олдборо це портове місто на самому сході графства Саффолк, що відоме двома речима — суднобудуванням та своєю секулярною репутацією. За всю свою історію поки що немає ніяких даних, що підтверджували б існування релігійних гільдій в місті, а саме воно керувалось в першу чергу торговою гільдією. Місто так само було центром притягування артистів, що проходили через Саффолк, адже ключова дорога між Іпсвічем і Ярмутом, двома великими регіональними містами, проходили саме через Олдборо²⁴⁹ (див. таблицю 14).

Як ми бачимо, нам доступні лише дуже пізні записи за другу половину XVI століття, але це не зупинить нас від аналізу. Зокрема нас цікавлять

---

²⁴⁸ Suffolk. / ed. by Stokes J. REED Online. URL <https://ereed.org/records/suffk-rid251/> (date of access: 20.05.2026)

²⁴⁹ Suffolk. Historical Background. / ed. by Stokes J. REED Online. URL: <https://ereed.org/collections/suffk/background/> (date of access: 20.05.2026)

музиканти, які в Олдборо хоч і не зникли, але вочевидь втратили статус. По-перше, вже немає згадок ні мандруючих, ні лордівських менестрелів, а замість них ми зустрічаємо лише щедро сплачених акторів. По-друге ті музиканти, які є в місті, отримують гроші або за якісь додаткові роботи, а не артистичні заслуги, або як наслідок пожертви.

Так в місті Олдборо нас цікавить історія певного сліпого хлопчика Гаррі, який прийшов до міста у 1572-73 роках граючи на якомусь інструменті. Місто видало йому 4 та 6 пенні та надіслало до містера Брауна²⁵⁰. Браунів у місті було два, певно батько Джон та його син Томас. Власне Джон Браун за 5 років до появи Гаррі отримав бш. 8 пенні та 10 шилінгів за ремонт міського годинника²⁵¹, що явно свідчить, про те що менестрель міг суміщати декілька професій. Тим не менш, всі подальші записи про хлопчика Гаррі стосуються Томаса Брауна, який визначається як місцевий wait, а Джон зникає з записів.

Хлопчика віддали навчатись до музиканта Пітера Гонта за плату в 2 фунти²⁵². Як проходило навчання невідомо, але ми маємо 3 згадки впродовж 1573-76 років, що Томасу Брауну сплачували 2 марки на утримання хлопчика²⁵³.

Вся ця історія приводить нас до висновку, що міські музиканти точно продовжували утримуватись у XVI столітті, але навіть для них ця професія перестала бути основною. Вона точно втратила весь свій попередній престиж, але музиканти як артисти ніколи не можуть зникнути — тож вони адаптувались приносити користь суспільству іншими шляхами. Окрім того, менестрелі навряд чи могли вже мати будь-який негативний підтекст чи

---

²⁵⁰ Suffolk. / ed. by Stokes J. REED Online. URL <https://ereed.org/records/suffk-rid25/> (date of access: 20.05.2026)

²⁵¹ Suffolk. / ed. by Stokes J. REED Online. URL <https://ereed.org/records/suffk-rid23/> (date of access: 20.05.2026)

²⁵² Suffolk. / ed. by Stokes J. REED Online. URL <https://ereed.org/records/suffk-rid28/> (date of access: 20.05.2026)

²⁵³ Suffolk. / ed. by Stokes J. REED Online. URL <https://ereed.org/records/suffk-rid26/> (date of access: 20.05.2026), <https://ereed.org/records/suffk-rid27/> (date of access: 20.05.2026), <https://ereed.org/records/suffk-rid28/> (date of access: 20.05.2026)

сприйняття суспільством, раз сліпого хлопчика вирішили віддати на навчання до музиканта, ще й за дуже значну суму.

Про невелике селище Крітінг-Сент-Мері, що знаходиться східніше Бері-Сент-Едмендс нам нічого не відомо, окрім того що воно керувалось місцевою парафією, тож ми розглядатимемо два пункти разом. Бері-Сент-Едмендс, це друге за величиною місто графства Саффолк, що розташовано в центрі його західної частини. Його історія починається ще з XI століття, коли король Канут заснував на цьому місті бенедектинський монастир, що пізніше називатиметься абатством Сент-Едмендс. Навколо нього дуже швидко виросло місто Бері, до якого зрештою й прилипла назва абатства. Це відбулось ще за часів Канута, і король в той час дав місту повні привілеї автономії самоврядування. Тим не менш проблема виявилась у другому привілеї виданому абатству Сент-Едмендс, яке зберігало за собою юридичне право керування містом, через що весь час до розпуску монастирів абатство і місто боролись за свої права²⁵⁴. Таким чином весь конфлікт навколо Сент-Едмендс можливо розглядати як конфлікт релігійної та світської влади, а відповідно і дивитись на артистичні преференції міста (див. таблицю 15).

Як ми бачимо, у 1335-36 роках відбулись великі святкування, які запросили головних представників розваг того часу — менестрелів, арфістів, гравців на тамбурині, лордівських трубачів та власника ведмедя до міста. Це цікава згадка саме через цю різноманітність і випадки різної конкретизації артистів — іноді музичні інструменти характеризують гравця, а іноді вони записані як загальні менестрелі.

Друге, що ми можемо спостерігати, це знов згадки *Histrion*, *Mimis* та *Iolucator*, що з'являються в записах парафії Крітінг-Сент-Мері, що знов підтверджує нашу тезу, що це терміни виключно для великих знавців латини, що можуть провести між ними різницю. Тим не менш, характер цієї різниці встановити складно, адже ми не маємо додаткового контексту запису.

---

²⁵⁴ Suffolk. Historical Background. / ed. by Stokes J. REED Online. URL: <https://ereed.org/collections/suffk/background/> (date of access: 20.05.2026)

Також виокремимо, що королівські артисти в цьому випадку, на відміну від попередніх міст Саффолка, стабільно отримували вищу винагороду, аніж анонімні чи лордівські артисти. Також ми не спостерігаємо збільшення кількості акторів у часі, хоча певно це лише характеристика джерел з парафії Крітінгу. В тому числі, як ми бачили, актори не були популярними серед релігійних установ.

Маєтки Саффолка дуже різноманітні, але дуже скупі на історію. Ми розбиратимемо Актон Голл, Бром Голл та Генгрейв Голл, що втрьох є єдиними оцифрованими проектом REED маєтками Саффолку²⁵⁵. Згадки з їх теренів є переважно точковими, за певний рік чи два, але разом нам їх мусить вистачити для аналізу світських розваг в регіоні (див. таблицю 16).

Як ми бачимо з усіх видів мистецтв музика залишалась одним з найбільш популярних, тож пройдемося по кожному з музикантів.

Арфісти, які вважаються «низькими», або ж тихими інструментами, є типовою згадкою свого часу і свідчить як про преференції лордів, які прагнули чути музику на самоті, так і про розповсюдженість професії. Пожертви сліпим гравцям, яких було двоє, теж можливо вважати щедрими, але треба зважати, що обидві з них відбулись у XVI столітті з активно зростаючою інфляцією.

Звичайні ж музиканти і менестрелі, як ми бачимо, теж згадуються часто, але майже всі є анонімними, і в порівнянні з акторами — доволі бідними. Це свідчить радше про занепад професії, про який ми говорили раніше, і що певно більшість лордів перемкнула свою увагу на акторів. Актори ж у свою чергу заробляли дуже великі гроші за свої п'єси. Окрім того, у нас тут вперше є згадка про музику під час гри, тож можливо, частина менестрелів адаптувалась в іншу манеру і перетворилась на акомпанемент для акторів.

---

²⁵⁵ Suffolk. Historical Background. / ed. by Stokes J. REED Online. URL: <https://ereed.org/collections/suffk/background/> (date of access: 20.05.2026)

Стаффордшир

Документи Стаффордширу, графства в центральній Англії, є так само не дуже добре збереженими, як і документи Йоркширу — усього 23 згадки за весь визначений нами період. Більшість з них, а саме 13, походять з другого найбільшого міста графства — Лічфілда. 4 згадки походять з регіонального центру, Стаффорда, а решту складають села навколо Лічфілда — 3 з Татбері, 2 з Йоксалу та одна згадка з Волл.

Почнемо зі Стаффорда, торгівельного містечка, яке є регіональним центром всього графства. Головна його функція з XIV століття — це центр продажу тканини та вовни. Саме місто керувалося радою, що складалася з двох балії. В місті також було дві церкви — святої Марії та святого Чеда²⁵⁶ (див. таблицю 17).

Як ми бачимо з таблиці 17, в нас є усього 4 згадки в одні й ті самі роки, з одними і тими самими персонажами. Ці згадки, дуже ймовірно, є дублікатами, записаними в різних джерелах.

Про голову школи ми дізнаємось з двох джерел, реєстру парафії святої Марії, а також обліків балії, священника та мера (одне джерело) з приводу візиту королеви, певно, у 1575 році. Голова школи нагороди не отримав, але він був оратором під час візиту королеви²⁵⁷. Зазвичай, під час візиту королів в місті влаштовувалось свято, і відбувалась якась театральна постановка (до реформації при в'їзді всім містом влаштовували виставу Corpus Christi), на яку кликали музикантів та акторів. Тому ця згадка є цікавою, по-перше, тим, що це перше джерело, де нам згадується якийсь інший елемент вистави, а саме орація, а по-друге, тим, що в нас нема записів ні про акторів, ні про менестрелів. Так само дивним нам видається, що голова школи не отримав

---

²⁵⁶ Staffordshire. Historical Background. / ed. by Somerset, J., Alan B. REED Online. URL: <https://ereed.org/collections/staff/background/> (date of access: 20.05.2026)

²⁵⁷ Staffordshire. / ed. by Somerset, J., Alan B. REED Online. URL: <https://ereed.org/records/staff-ridm55720944/> (date of access: 20.05.2026)

нагороди. Це, звісно, могло входити в його обов'язки, але в Стаффордшир королі не приїжджали ще з часів кінця XV століття, тож всю цю ситуацію доволі складно аргументувати.

Друга згадка про акторів написана двічі в одному й тому самому джерелі — копії фінансових підрахунків за рік, з 1520 до 1628 року. Відсутність інших згадок можна пояснити як неувважністю проекту REED з копіювання джерел, так і специфікою джерела з фактичною відсутністю згадок плати артистам в подальші роки. Точно можна сказати, що не було міст, в які артисти не навідувались би щорічно, тому навряд чи центр графства є виключенням з цього правила.

Повертаємось до акторів. Вони названі поіменно — це Роберт Сміт та Джордж Солт. Події, як ми дізнаємось з запису про Солта, відбувались в день Нового року, а грав він ввечері та вночі, за що й отримав 8 пенні. Роберт Сміт в той час «for playng & gadryng shotte» отримав 4 пенні²⁵⁸. Якого характеру була гра невідомо. Друга ж частина перекладається як збирання поросят, тому це теж навряд чи це належить до гри, але воно все ще є важливим. Зважаючи, що і Роберт і Джордж записані за іменами, дуже ймовірно, що це були місцеві артисти, яких знали. Це ж підтверджує і збирання поросят Робертом, бо це не типова задача, яку ти даси будь-якому мандрівному артисту. Таким чином, поєднуючи ці данні з аналізом попередніх графств, ми небезпідставно можемо казати, що запис поіменно артистів дуже часто може вказати на їх приналежність безпосередньо якщо не до самого міста, де вони виступають, то, як мінімум, до графства, в якому вони знаходяться.

Наступне місто варте уваги — це Лічфілд, місто побудоване навколо церкви на півдні Стаффордширу, яке в період, який ми розглядаємо, знаходиться в постійному занепаді. На початок XIV століття більша частина міста згоріла, і вцілів лише головний собор та прилежна до нього територія.

---

²⁵⁸ Staffordshire. / ed. by Somerset, J., Alan B. REED Online. URL: <https://ereed.org/records/staff-ridm55882688/> (date of access: 20.05.2026)

Саме місто більшу частину своєї історії заробляло на пілігримстві до святині Чеда, який й зробив місто місцем єпископату. Тим не менш, з приходом Реформації у 1538 році святиня була знищена, а францисканське братство в місті розпущене, що ще погіршило економічну ситуацію в місті. Саме ж місто керувалось з 1387 до 1548 року гільдією святої Марії та святого Йоана Хрестителя, після чого місту грамотою Едварда VI була надана корпорація та мер²⁵⁹ (див. таблицю 18).

Сумарно в нас є 12 згадок з Лічфілда, поділені між трьома джерелами — реєстрами балії єпископа (по одній згадці 1420-21²⁶⁰ та 1457-58 років²⁶¹), фінансовий облік гільдії кушнірів та чоботарів (згадки з 1562 до 1571 років), а також окремий фінансовий облік на честь приїзду Єлизавети I до Лічфілда. Цей приїзд, певно, є одним й тим самим, що відбувався в Стаффордширі, тож дата мусить бути 1575 роком.

Починаючи з менестрелів, перше, що кидається в око, це що в Лічфілді майже всі запрошення менестрелів відбувались на релігійні свята (2 згадки під час дня святого Криспіна, покровителя кушнірів та чоботарів, 2 згадки на свято Тіла і Крові Христових, і одна згадка на П'ятидесятницю). Почати варто зі згадки про П'ятидесятницю у 1457-58 роках, адже хоч вона не містить багато інформації, вона вказує на давню традицію надавати менестрелям по 1 шилінгу нагороди, або 12 пенні²⁶². Як ми бачимо далі, переходячи до гільдії кушнірів, ця традиція протрималась більше ста років, незважаючи на постійно зростаючу інфляцію в країні.

Друга характерна риса в записах гільдії — це поіменні згадки менестрелів, що брали участь у подіях. Цікавим є те, що попри щорічні

---

²⁵⁹ Staffordshire. Historical Background. / ed. by Somerset, J., Alan B. REED Online. URL: <https://ereed.org/collections/staff/background/> (date of access: 20.05.2026)

²⁶⁰ Staffordshire. / ed. by Somerset, J., Alan B. REED Online. URL: <https://ereed.org/records/staff-ridm54994976/> (date of access: 20.05.2026)

²⁶¹ Staffordshire. / ed. by Somerset, J., Alan B. REED Online. URL: <https://ereed.org/records/staff-ridm58425136/> (date of access: 20.05.2026)

²⁶² Там само.

записи з приводу майже одних і тих самих подій впродовж чотирьох років, кожен рік імена артистів змінюються: спочатку це Річард Ньюболд²⁶³, наступного року Річард Маршал та Річард Броутон²⁶⁴, потім Річард Мілнар та Томас Шейкелтон²⁶⁵. Пояснення такої зміни, як можна припустити, полягало в тому, що це були насправді муніципальні менестрелі (waits), які щороку обирались на посаду (ми бачили таку практику в Кембриджширі). Це ж підтверджується записом, що вони є wardens of the occupation, тобто частиною виокремленої в місті або в гільдії посади.

Візит королеви Єлизавети у 1575 році, певно, спричинив до великої активності в місті, і особливо це цікаво простежити на прикладах королівського власника ведмедя та постачальника. У нас є запис того, що певному Джеймсу Оліверу заплатили 12 шилінгів за ведмедя — аномально низьку ціну²⁶⁶, зважаючи, що покупка ведмедя зазвичай рахувалась фунтами. Це, певно, пояснюється тим, що місто на честь приїзду королеви вирішило орендувати у місцевого власника його ведмедя, щоб його можна було зацькувати разом з королівським. Припускати, що королівський власник приїхав без ведмедя в нас немає ніяких підстав, тож вся ця ситуація створює дуже цікавий двосторонній прецедент. По-перше, те, що серед власників ведмедів були опортуністи, які могли позичати свого ведмедя для певних видовищ (у нас немає точного підтвердження, що сам Джеймс Олівер брав у них участь). По-друге, те, що місто заради візиту могло шукати найрізноманітніші методи розваг і обирати не менш екстравагантні, адже королеву зазвичай зустрічають якоюсь п'єсою та музикою, але точно не ведмедями.

---

²⁶³ Staffordshire. / ed. by Somerset, J., Alan B. REED Online. URL: <https://ereed.org/records/staff-ridm55223456/> (date of access: 20.05.2026)

²⁶⁴ Staffordshire. / ed. by Somerset, J., Alan B. REED Online. URL: <https://ereed.org/records/staff-ridm55243472/> (date of access: 20.05.2026)

²⁶⁵ Staffordshire. / ed. by Somerset, J., Alan B. REED Online. URL: <https://ereed.org/records/staff-ridm58296192/> (date of access: 20.05.2026)

²⁶⁶ Staffordshire. / ed. by Somerset, J., Alan B. REED Online. URL: <https://ereed.org/records/staff-ridm58197920/> (date of access: 20.05.2026)

Згадуючи про п'єси, варто звернути увагу на гравців лорда. Ці гравці точно не місцеві, адже вони належать лорду Ворику, Амброзію Дандлі, старшому брату Джона Дадлі, тогочасного фавориту королеви Єлизавети I. Ворик лежить не так далеко на південь від Лічфілда, тож дуже вірогідно, що трупа акторів приєдналась до подорожі королеви на шляху від Лондона по дорозі. Сума, яку їм сплатили, теж є немалою і вочевидь слугує жестом поваги як до королеви, так і до лорда.

Про цю ж повагу можемо говорити у записах про трубачів, яким сплатили під час візиту одного разу 10 шилінгів за гру під час королівської прокламації на ринку²⁶⁷. Тим не менш, і смішним, і важливим може бути запис про 2 пенні, дуже малу суму грошей, яку їм сплатили, певно, того самого дня²⁶⁸. Наше припущення, що це був дуже малий подарунок під час гри в інший, більш неофіційний час візиту. На жаль, саме до цього запису додаткових даних нема.

Тепер перейдемо до сіл Татбері, Йоксал та Волл. На жаль, хоч якась історична інформація доступна лише для села Татбері, яке знаходиться на північ від Бертона-на-Тренті. Це село базувалось навколо нині зруйнованого замку Татбері, який був впливовим політичним центром регіону в часи Тюдорів. Саме в цьому замку у 1569 році була ув'язнена Марія, королева Шотландії, а також колись жила дружина Джона Гонта²⁶⁹.

Села Йоксал та Волл знаходяться на околицях Лічфілда, на півночі та півдні відповідно (див. таблицю 19).

Починаючи з села з найбільшою кількістю згадок, Татбері, у нас є три нестандартних документи — це опис місцевої традиції цькування биків,

---

²⁶⁷ Staffordshire. / ed. by Somerset, J., Alan B. REED Online. URL: <https://ereed.org/records/staff-ridm58197920/> (date of access: 20.05.2026)

²⁶⁸ Там само.

²⁶⁹ Staffordshire. Historical Background. / ed. by Somerset, J., Alan B. REED Online. URL: <https://ereed.org/collections/staff/background/> (date of access: 20.05.2026)

наказ Джона Гонта про арешт «бунтівних» менестрелів, а також домовленість про пасовище для коней менестрелів.

Опис традиції цькування доходить до нас з 1382 року, і головна його суть полягає у домовленості місцевого лорда разом з балії села. За цією домовленістю, будь-які артисти, які приходять на ярмарок в честь свята Вознесіння святої Марії мають право взяти бика для цькування з будинку, найближчого до Татбері, або ж місцевий пріор мусить заплатити артистам 40 пенні. Лорд отримує 20 шилінгів з села (певно, щорічно) за цю домовленість²⁷⁰. В цьому документі цікава аж низка речей. По-перше, присутність артистів на ярмарках здається багатьом очевидною річчю, але в документах позначення, коли саме відбувається ярмарок, дуже часто не ідентифікується. Тут ми окрім того що маємо позначення, що артисти з'являються на невелику ярмарку в маленькому селі, так і виходить достатньо регулярно, щоб офіційно оформити традицію вбивства бика в цьому селі.

По-друге, артисти в цьому джерелі називаються *histriones*, що за нашою теорією про визначення, свідчить, що традиція такого цькування була низькою розвагою, але вона все одно знаходила попит серед звичайного люду, особливо в XIV столітті.

По-третє неймовірно цікавою є штрафна санкція у 40 пенні, яка перекладається на пріора, а не на лорда²⁷¹. Дуже ймовірно, це може відбуватись через непостійну присутність лорда на відміну від пріора в селі, але тут може бути і моральний підтекст. Відштовхуючись від тези, що прецедент породжує закон, можна припустити, що пріор певний час тому відмовлявся від проведення такої розваги. Підставами для такого твердження є думка, що церква розглядала цькування тварин як низьке мистецтво і ставила їх в один ряд з вульгарними розвагами і проституцією, тож певно зрозумілими могли бути намагання пріора зупинити цю традицію ще до її

---

²⁷⁰ Staffordshire. / ed. by Somerset, J., Alan B. REED Online. URL: <https://ereed.org/records/staff-ridm52835712/> (date of access: 20.05.2026)

²⁷¹ Там само.

оформлення в документ. Якщо так склалось, то ми можемо припускати про протистояння церкви та світської влади стосовно доступності розваг для звичайних людей.

Хронологічно, друге важливе джерело — це наказ Джона Гонта 1381 року виданий французькою для всіх в околицях Татбері. За цим наказом, король менестрелів²⁷², який тимчасово знаходиться в Татбері, має право заарештовувати всіх почесних менестрелів, що відмовляються виконувати свої стародавні менестрельські обов'язки перед містом Татбері на день Успіння святої Марії²⁷³. Цей цікавий запис нам свідчить про низку речей: по-перше про «почесних» менестрелів, які мусили відвідувати місто Татбері щороку. Дуже ймовірно тут йдеться про офіційно визнаних менестрелів від лордів чи міст (чи самого Джона Гонта). Це, своєю чергою, натякає на вплив, який лорд має над розвагами своїх володінь — якщо лорд активно залучає «високих» менестрелів, то і його люди зобов'язані отримувати «високі» розваги, закріплені давньою традицією (навіть якщо її не підтримує церква).

По-друге — про вплив, який виборна посада як король менестрелів має на регіональні події. Так як король менестрелів сам по собі був посадою при королівському дворі, тобто в Лондоні, сам факт його появи в Татбері є курйозним. Певно, він приїхав з самим Джоном Гонтом, але в такому випадку інші королівські артисти, що лишились при дворі, тимчасово були полишені на самоті, поки король менестрелів вирішував проблеми в Татбері.

Але переходимо до другого не менш цікавого і пов'язаного документу — домовленості про випас коней менестрелів під час свята Успіння святої Марії. Вочевидь, це пов'язано з традицією цькування бика. Нам же важливіша дуже велика тяглість, адже цей документ має дві версії — 1314-1315 років, та більш сучасну 1558-59. В першій версії просто написано, що

---

²⁷² Дуже спірна історіографічна посада, що проіснувала дуже короткий час і в чій обов'язки входило керування всіма королівськими менестрелями, а також право суду виключно для артистів.

²⁷³ Staffordshire. / ed. by Somerset, J., Alan B. REED Online. URL: <https://ereed.org/records/staff-ridm46586720/> (date of access: 20.05.2026)

historio дозволено випасати коней під час вищезгаданого свята, за що вони платять оренду 20 пенні²⁷⁴. Друга версія є набагато більш детальною. В ній розповідається, що за давньою традицією артисти, що приходять до Татбері на свято Успіння святої Марії заради цькування бика мають право випасати своїх коней два повних дня у спеціально виділеному пасовиську, за що щорічно артисти платять 20 пенні²⁷⁵.

З цього документу головним свідченням може бути наявність коней у приналежних менестрелів. Це широко відомий факт, але ми його згадуємо щоб підкреслити важливість постійного доходу в менестреля щоб утримувати коня весь час доки артист подорожує. Також 20 пенні, які мусить заплатити невідома кількість historio є великою сумою для однієї людини, але зважаючи на попередній наказ, нехай і більше ста років тому, кількість артистів, що мали проводити розваги була чітко визначеною.

Якщо пройтись по кожній професії, як ми це робили у термінологічному розділі, то ми матимемо наступні висновки.

Власники ведмедів зазвичай є залежними особами в чиємусь патронаті, що передовсім зумовлено великою вартістю ведмедів, які експортуються з континенту. Їх діяльність, в першу чергу, проявляється у різноманітних містах, через які вони прокладають власні маршрути. Міста, що перебувають під контролем релігійних гільдій, а також різноманітні абатства та парафії, хоч періодично приймають власників ведмедів, але платять їм значно менше, ніж селища під світським контролем.

Арфісти, які є одним з підтипів менестрелів, передовсім з'являються у місцях, де є потреба для «приватної» гри, себто десь в залі чи в будинку

---

²⁷⁴ Staffordshire. / ed. by Somerset, J., Alan B. REED Online. URL: <https://ereed.org/records/staff-ridm52869792/> (date of access: 20.05.2026)

²⁷⁵ Staffordshire. / ed. by Somerset, J., Alan B. REED Online. URL: <https://ereed.org/records/staff-ridm52791120/> (date of access: 20.05.2026)

лорда. В усьому іншому від менестрелів не відрізняються, але періодично записуються латиною і як *citharista*, і як *harper*.

Дурні є одними з найменш поширених артистів, але майже завжди вони знаходяться під патронатом різних осіб. Декілька разів ми зустрічали *stultum*, декілька разів зустрічали *fatuo*, але за невеликою кількістю матеріалу ми можемо лише припускати, що між ними була різниця в натуральності «походження» дурості.

Трубачі, які грають як на флейтах, так і на повноцінних трубах, поділяються на дві категорії. Флейтисти, як і арфісти, це представники «*bas*» інструментів, тобто тих, на яких прийнято грати в приватних обставинах. Натомість труби, що входять в категорію «*haut*», тобто гучних інструментів, з'являються найчастіше в містах та рідше в абатствах внаслідок королівських чи лордівських візитів. З усіх музикантів вони є найпрестижнішими з найвищим рівнем нагород. Флейтисти ж отримують стільки ж, скільки й менестрелі.

Histrion, *Iolucator* та *Mimis* зустрічаються в джерелах дуже рідко, але завжди в місцях, де рівень обізнаності з латиною був значним (коледжі, абатства, релігійні гільдії, тощо). Цей потрійний синонімічний ряд може мати як соціальну конотацію, так і бути просто альтернативним терміном на позначення артистів. Тим не менш, особливу увагу варто приділити *Iolucator*, які іноді записуються *iogulor*, а іноді як *jestour*, що створює плутанину між його конкретним визначенням. Ця проблема, тим не менш, є релевантною виключно для королівських представників професії, і ми майже не зустрічаємо їх як незалежних гравців, чи тих, що належали лорду чи місту.

Ludator та *Lusor* в нас складають категорію «гравців» до XVI століття, коли вони замінюються словом *Players*. Тим не менш, до цього століття їх нагорода не перевищує типову нагороду менестрелям, а їх характер діяльності досі лишається не до кінця визначеним. Супроти тези Річарда Растала, ми не можемо ствердно сказати, що слово *ludum* не могло

застосовуватись для гри на музичних інструментах. В такому разі ці «гравці» могли бути підкатегорією менестрелів, але зі своїми специфічними рисами.

Менестрелі ж є найбільш поширеною категорією до XVI століття, коли вони почали занепадати через незростаючі зарплати та падіння кількості патронатів. Тим не менш, всі ці фактори є важливими для того, щоб ствердно сказати, що падіння менестрелів відбувалось задовго до едикту Єлизавети I про волоцюг, за яким всі мандрівні артисти були заборонені, за виключенням тих, що мали хоч якийсь патронат. Хто не зміг адаптуватись, вірогідніше за все, змінив професію, хто зміг — перейменувався в музикантів, акторів або waits. Менестрельська плата могла значно різнитись від низки причин: розмірів святкування, престижності патронату, багатства самого місця, відомості трупи чи музиканта, але загалом становила всередньому від кількох пенні до пів марки з низкою різних виключень.

Гравці на тамбурині повторюють схожі моделі для гравців на трубі і з'являються переважно в місцях де є потреба в оголошенні чи відкритому святкуванні. Більшість з них належить лордам (бо гравець на тамбурині є корисним як у військовий так і у цивільний час), але їх платня зазвичай не перевищує кількох пенні чи чверть марки, що входить в категорію звичайних менестрелів.

Танцівники, акробати та співаки — це наступна найбільш рідкісна категорія артистів, в якій немає чіткої моделі відвідування, і про яких можливо сказати дуже небагато. Їх плата зазвичай є середньою, близько чверть марки, і зазвичай вони не мають патрона. Згадки про них зазвичай є одноразовими для місця, тож навряд чи можна казати про популярність конкретно якогось з цих напрямів.

Waits, або муніципальні менестрелі тим не менш є дуже цікавою категорією артистів. За своїм престижем вони сильно залежать від процвітання міста, і іноді, судячи з плати, перевершують менестрелів різних лордів. Найбільша перевага бути муніципальним менестрелем — це регулярна задокументована плата, зазвичай поквартально на рік. Сума ж цієї

плати ствердно дозволяє нам казати, що вони точно не вважались маргінальними членами суспільства і можливість мати власного менестреля сприймалась містом як престижна можливість розповсюдити свій вплив ще далі по графству.

З загальних тенденцій по всім артистам ми можемо видіти декілька. Перше, ми можемо сказати, що найбільш популярними артистами до XVI століття є музиканти, що складають в середньому 60% від усіх записів по кожному місту цього період порівняно з іншими професіями. Після початку XVI століття їх поступово починають замінювати актори, а самі музиканти намагаються інтегруватись в міський патронат і стати waits, або перетворюються на членів акторських труп для музичного супроводу, або кидають свою професію чи суміщають її з іншою.

Зростання зарплати серед усіх професій, починаючи з XIV століття, **не простежується**, за виключенням акторів на початку XVI століття. Зокрема це можна вважати однією з причин занепаду менестрелів в цей час.

Соціальний статус артиста є менш важливим, ніж соціальний статус його патрона. З усього нашого матеріалу, ми змогли неодноразово побачити, що плата анонімним або вільним артистам була рівнозначною чи навіть більшою, ніж плата артистам лордів чи королівським артистам, але, вірогідно, це могло залежати і від змісту вистави, які в джерелах зазвичай не прописані. Тим не менш, королівські артисти неодноразово отримують платню «за давнім звичаєм», який варіюється від міста до міста, і яка зазвичай є в рази вищою за звичайну плату.

Світська влада надавала преференції якомога ширшим типам розваг — від дурнів до власників ведмедів і танцюрів, в той час як релігійна намагалась обмежувати себе виключно музичними розвагами.

Подорожі графствами були стандартною практикою серед усіх артистів, але подорожі на великі відстані є радше рідкістю, пов'язаною з приналежністю артистів до лордів.

Єдині місця, де можна зустріти іноземних артистів — це у графствах з виходом до моря, в найбільших портах цих графств. Найбільш розповсюдженими були артисти з італійського півострова та з Франції.

Висновки

Доля артистів в Англії XIV — XVI століть є складною і неоднозначною здебільшого через складну джерельну ідентифікацію. Ми взяли матеріал за 275 років, і за весь цей час ми маємо лише 1651 згадку, при тому, що водночас артисти ходили сотнями по Англії.

Розглянувши історіографію, доходимо висновку, що великим недоліком є переважне використання художньо-літературних джерел, які часто походять з теренів різних країн, окрім Англії. Дослідники не схильні розбиратись з термінологічними відмінностями, і головне — не прагнуть до уніфікації підходів чи комплексного порівняльного аналізу різних артистичних професій, що співіснували в один і той самий час.

Для того, щоб здолати проблему уніфікації, ми почали з термінів і їх визначень, які знайшли в різноманітних латинських та англо-латинських словниках, і які не співпадали з традиційними історіографічними поглядами. Низка термінів, як-от *histrio*, *mimis*, *iolucator* та *ministrello* мають за собою подвійні визначення — як діяльності, так і соціального статусу, якого їм прагнули надати освічені люди, які писали латиною. Також ми зіштовхнулись зі складною проблемою джерельної уніфікації визначень, що могла записувати кілька різних інструментів однієї родини (струнних, духових, ударних) одним і тим самим словом, як і назва відповідного інструменту, від якого вони походять. Для легшого розуміння таких визначень ми зробили ієрархію груп, від найширшого, яким ми вважаємо *Iolucatores*, *Mimis* та *Histrio* до найвужчих, якими є *bearwards*, *taborers*, *citharista*, *fistulatores*, що могли вказувати на рід діяльності, і застосували його до нашої джерельної бази матеріалів REED.

В ході аналізу 6 графств Англії, що загалом охоплюють всі її частини (південну – Гемпшир та Беркшир, східну – Саффолк та Кембриджшир, північну – Йоркшир, західну – Стаффордшир), ми змогли простежити низку

проблем, з якими стикались артисти. Як показала практика, побудова маршрутів залежала не тільки від професії, а й від особливостей патронату – міста готові були відпускати своїх менестрелів тільки по навколишніх теренах, в той час як артисти лордів та королів могли подорожувати на значні відстані через потребу лорда в такій подорожі. Релігійні та світські преференції в розвагах теж різнились, і домінування одних над іншими могло вказувати на боротьбу за владу в місті (як це було в Редінгу та Татбері). Релігійна влада надавала перевагу музиці і дешево платила за всі інші типи розваг та у своїх документах вживала найширший синонімічний ряд на позначення різноманітних артистів. Світська влада, навпаки, прагнула до якомога ширшого ряду задоволень, через що неодноразово в записах можна зустріти нечасті професії борців, власників левів, танцюристів з різних країн та власників ведмедів. Відсутній ріст зарплат артистам на фоні зростаючої інфляції в Англії протягом XVI століття спричинив до групування індивідуальних артистів в трупи, що заробляли в середньому більше. Це ж призвело до зміни характеру розваг – менестрелі поступово почали зникати через низьку порівняно з акторами плату. Разом з цим змінилися і преференції патронату, які теж почали надавати перевагу акторам.

Найбільш престижними артистами вочевидь можна вважати королівських, які мають в деяких місцях «давні звичаї», за якими вони отримують високу плату. Тим не менш, це не заперечує того, що на оплату за виступ впливала низка чинників, як-от масштаб приводу для розваг, майстерність артиста, розмір групи і престижність патрону, через що деякі королівські артисти могли отримувати менше коштів ніж лордівські чи вільні. Найменш престижними є дурні та танцівники морісу, які отримували зазвичай компенсаційні суми, трохи вищі за мінімальну суму пожертви.

Це дослідження має значний потенціал для розширення — ми розібрали лише найбільш популярні та проблемні терміни на основі найбільш популярних словників та лише 6 графств з 39. Але це може бути початком для

подальшого, більш глибокого розуміння всіх нюансів артистичних традицій в Англії пізнього Середньовічного та раннього Нового часу.

Список джерел та літератури

Список джерел:

Опубліковані:

1. Anglicus G. Promptorium parvulorum sive clericorum: Lexicon anglo-latinum princeps. Londini : Sumptibus Societatis Camdenensis, 1843. 318 p.
2. Caius J. Of Englishe dogges, the diversities, the names, the natures and the properties. London, 1576. 44 p.
3. Catholicon Anglicum, an English-Latin Wordbook / ed. by S. J. H. Herrtage. London, 1881. 432 p.
4. Du Cange C. Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis / ed. by P. Carpentier. Parisis : Sub oliva Caroli Osmont, 1733. Vol. 1.
5. Du Cange C. Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis / ed. by P. Carpentier. Parisis : Sub oliva Caroli Osmont, 1733. Vol. 2.
6. Du Cange C. Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis / ed. by P. Carpentier. Parisis : Sub oliva Caroli Osmont, 1733. Vol. 3.
7. Du Cange C. Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis / ed. by P. Carpentier. Parisis : Sub oliva Caroli Osmont, 1733. Vol. 4.
8. Du Cange C. Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis / ed. by P. Carpentier. Parisis : Sub oliva Caroli Osmont, 1733. Vol. 5.
9. Du Cange C. Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis / ed. by P. Carpentier. Parisis : Sub oliva Caroli Osmont, 1733. Vol. 6.
10. Oxford Latin Dictionary / ed. by A. Souter et al. Oxford : Oxford University Press, 1968. 2126 p.

Електронні джерела:

1. Berkshire / ed. by Alexandra F. Johnston *REED Online*. URL: <https://ereed.org/collections/berks/> (date of access: 20.05.2026)

2. Cambridgeshire / ed. by John A. Geck *REED Online*. URL: <https://ereed.org/collections/cambs/> (date of access: 20.05.2026)
3. Hampshire / ed. by Greenfield P., Cowling J. *REED Online*. URL: <https://ereed.org/collections/hamps/> (date of access: 20.05.2026)
4. Liber Glossarum Digital / ed. by A. Grondeux, F. Cinato. Paris, 2016. URL: <http://liber-glossarum.huma-num.fr> (date of access: 19.04.2026).
5. REED Online. *REED Online*. URL: <https://ereed.org/> (date of access: 20.04.2026).
6. Staffordshire / ed. by Somerset, J., Alan B. *REED Online*. URL: <https://ereed.org/collections/staff/> (date of access: 20.05.2026)
7. Suffolk / ed. by Stokes J. *REED Online*. URL: <https://ereed.org/collections/suffk/> (date of access: 20.05.2026)
8. Yorkshire North Riding / ed. by David N. Klausner. *REED Online*. URL: <https://ereed.org/collections/yksnr/> (date of access: 20.05.2026)

Список літератури:

Монографії:

1. Billington S. *Social History of the Fool*. Sussex : The Harvester Press Limited, 1984. 150 p.
2. Chambers E. K. *Medieval stage*. Oxford : Oxford University Press, 1903. Vol. 1. 419 p.
3. Chambers E. K. *Medieval stage*. Oxford : Oxford University Press, 1903. Vol. 2. 480 p.
4. Coleman D. C., Ramsey P. H. The Price Revolution in Sixteenth Century England. *Economica*. 1972. Vol. 39, no. 154. P. 218. URL: <https://doi.org/10.2307/2552655> (date of access: 20.05.2026).
5. Fudge E. *Perceiving animals: Humans and beasts in early modern English culture*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire : Macmillan Press, 2000. 232 p.
6. Percy T. *Reliques of Ancient English Poetry*. London, 1765. Vol. 1. 344 p.

7. Price M. A. The status and function of minstrels in England between 1350 and 1400 : M.A Thesis. Birmingham, 1964 304 p.
8. Rastall G. R. Secular musicians in late medieval England : thesis. 1969. 258 p.
9. Rastall G. R., Taylor A. Minstrels and Minstrelsy in Late Medieval England. Woodbridge : The Boydell Press, 2023. 445 p.
10. Southworth J. Fools and jesters at the English court. Thrupp, Gloucestershire : Sutton Publishing, 1998. 216 p.
11. Warton T. The History Of English Poetry. London : Richard & John E. Taylor, 1840. Vol. 1 208 p.

Статти:

12. Bear journeys in early modern England / C. Davies et al. *The Seventeenth Century*. 2025. P. 1—20.
URL: <https://doi.org/10.1080/0268117x.2025.2461368> (date of access: 19.04.2026).
13. Brownstein O. The Popularity of Baiting in England before 1600: A Study in Social and Theatrical History. *Educational Theatre Journal*. 1969. Vol. 21, no. 3. P. 237-250. URL: <https://doi.org/10.2307/3205465> (date of access: 19.04.2026).
14. Davies C. The Place of Bearwards in Early Modern England. *The Historical Journal*. 2022. P. 1—22.
URL: <https://doi.org/10.1017/s0018246x22000279> (date of access: 19.04.2026).
15. Wright L. M. Misconceptions concerning the troubadours, trouvères and minstrels. *Music and letters*. 1967. Vol. XLVIII, no. 1. P. 35—39.
URL: <https://doi.org/10.1093/ml/xlviii.1.35> (date of access: 20.04.2026).

Додатки

Додаток 1 — про гроші

Англійська грошова система, на щастя для будь-якого історика, була стабільною до децималізації у 1971 році і ділилась на 3 різних монети — фунти, шилінги та пенні (в джерелах — динарії). Один фунт складався з 20 шиллінгів, один шиллінг складався з 12 пенні. Але окрім такої на перший погляд простої системи, в Англії побутувала германська традиція марок, які в Англії не були окремою монетою, але позначали грошову одиницю, яка складала 13 шиллінгів і 4 пенні. Також існували півмарки і чверть марки — 6 шиллінгів 8 пенні та 3 шилінги 4 пенні відповідно.

Зважаючи на це, здавалося б дуже легко провести економічний аналіз, але ми маємо проблему широкого хронологічного періоду, що несе за собою наслідки у вигляді тяглих економічних процесів, які неможливо ігнорувати. Найбільш важливим для нас буде інфляція. Більшість дослідників обирають XIV-XV століття саме тому що в цей час вона в Англії є порівняно низькою, до рівня, який дозволяє її ігнорувати. Натомість у XVI столітті вона різко погіршується. Щоб не працювати з ефемерними числами і порівняннями (адже економічні історики досі сперечаються стосовно причин та масштабів процесу), для аналізу буде взята таблиця створена Генрі Фелпс Брауном та Шейлою Хопкінс, яка порівнює типовий «споживчий кошик» бідніших станів населення з середньою зарплатою (не загальним доходом) будівельника в східній Англії у період з 1264 до 1954 року. Вся таблиця вирахована в пенні. Не вдаючись в глибокі деталі, основні пропорції, які нас цікавлять по століттям, виглядають так:

- 1) Протягом XIV століття співвідношення ціни кошика та зарплатні працівника майже весь період становить 2:1, з ціною кошика у середньому в 115 пенні до 55, зі значним покращенням починаючи з

1377 року, коли ціна кошика впала всередньому до 105 пенні, а зарплата піднялась до 75ти (5:4).

- 2) У XV столітті ця пропорція зберігається і місцями зарплата робітника зростає до і вище рівня ціни споживчого кошика.
- 3) Така тенденція продовжується до 1520 року, коли ціни спочатку різко перейшли приблизно в початкову пропорцію 2:1 (160 кошик, 75 зарплатня), потім у 1530х перейшли до 3:1, у 1550х пропорція стала 5:1, а з 1570х вона вже межувала на 6:1.²⁷⁶

Ми будемо проводити аналіз матеріального та соціального становища артистів спираючись на ці данні, але все це є радше нарисом економічного становища, ніж його детальною і фактичною реальністю.

В самій роботі фунти, шиллінги і пенні у разі спільного запису будуть написані за прикладом 13ф. 6ш. 4 пенні, де 13 — це фунти і 6 це шиллінги.

---

²⁷⁶ Coleman D. C., Ramsey P. H. The Price Revolution in Sixteenth Century England. *Economica*. 1972. Vol. 39, no. 154. С. 18-42

Додаток 2 — про дати

Ключова проблема середньостатистичного фінансового обліку в час пізнього Середньовіччя та раннього Нового часу це датування. Річ у тім, що різні фінансові обліки за різних обставин ведуться від різних дат (наприклад від 25 березня до 24 березня, свята Благовіщення, або від 29 вересня до 28, як на свято Михайлового дня і т.д). В нашому аналізі ми не будемо детально розбирати кожен випадок датування через занадто великий об'єм даних, але через це, у разі неможливості встановити конкретний день проведення вистави чи розваг, джерело буде підписане подвійними роками як 1301-1302 і т.д.

Додаток 3 — Карта історичних графств Англії у 1824 році

Графства Англії були незмінними до кінця XIX століття, тож карта є актуальною і для нашого періоду. Графства, які ми розбираємо виділені червоним кольором.

Додаток 4 — таблиці згадок артистів у містах

Таблиця 1 - Редінг²⁷⁷

Тип артиста	К-ть згадок	Роки згадок	Сума винагороди
Ludentibus/Lusoribus	12	1382-83;1385-86; 1388-89;1419-24; 1427-29;	1 ш. 8 пенні- 5 ш. 8 пенні.
Taberer	9	1503-09;1510-11;1514-15;1519-20;	3 пенні - 10 шилінгів
Minstrel	10 (у т. ч. 1 лорда)	1301-02;1498-99;1501-02;1512-14;1543-44;1554-57;	6 пенні — 7 шилінгів 1 пенні.
Trumpeter	2	1456-57; 1551-52	8 ш. 8 пенні
Fistulatoris	3	1420-22;1426-27	8 пенні — 10 ш. 7 пенні
Harper	2	1503-04;1507-08	4 пенні
Morris dancers	3	1512-15; 1556-57	3 пенні — 3 ш.4 пенні*
Palustratoribus (борці)	3	1426-31	3 ш. 4 п. — 6 ш. 8 пенні.
Singer	1	1541-42	14 ш. 4 пенні

- Найвища нагорода була розділена між менестрелем та танцівниками.

²⁷⁷ Berkshire. / ed. by Alexandra F. Johnston. *REED Online*. Shelfmarks: Macray: 'Corporation of Reading', BL: Additional Ch. 19641, BRO: R/FA2/1, BRO: R/FA2/1, BRO: R/FA2/10, BRO: R/FA2/11, BRO: R/FA2/13, BRO: R/FA2/16, BRO: R/FA2/17, BRO: R/FA2/18, BRO: R/AT1/113, BRO: R/FA2/20, BRO: R/FA2/23, BRO: R/FA2/39, BRO: D/P 97/5/2, BRO: D/P 96/5/1, BRO: D/P 98/5/1, BRO: R/AG 1/4. URL: <https://ereed.org/entities/46700/> (date of access: 20.05.2026)

Таблиця 2 — Абінгдон-на-Темзі²⁷⁸

Тип артиста	К-ть згадок	Роки згадок	Сума винагороди
Bearward	7 (3 лордівських, 4 королівських)	1565-68;1570-76;	1 ш. 10 пенні-7 ш.
Players	17 (9 лордівських, 1 королівський)	1559-60;1562-1577;	1 — 10 шилінгів
Tumblers	1	1575-76	3 ш. 9 пенні
Trumpeter	2	1573-75	10 шилінгів

²⁷⁸ Berkshire. / ed. by Alexandra F. Johnston. *REED Online*. Shelfmarks: Exeter College Archives: ECB/RA1/21, BRO: R/FA2/20, Wiltshire and Swindon Archives: D1/2/9, Hearne: Liber Niger, vol 2, BRO: TEMP ACC 245/174, Ward: 'St Helen's'. URL: <https://ereed.org/entities/46612/> (date of access: 20.05.2026)

Таблиця 3 — Саутгемптон²⁷⁹

Тип артиста	К-ть згадок	Роки згадок	Сума винагороди
Bearward	33 (16 лордів, 13 королівських)	1469-70; 1483-84; 1512-14; 1518-35; 1542-43; 1570-72;	1 шилінг — 5 ш. 6 пенні
Bull baiters	1	1513-14	3ш. 4 пенні + 3 шилінги*
Drummer	1	1568-69	10 шилінгів**
Fiddlers	2	1492-93; 1568-69	1 шилінг; ???
Harper	1	1523-24	3ш. 4 пенні
Jester	3 (королівські)	1550-51; 1554-55; 1563-64	3ш. 4 пенні — бш. 8 пенні
Juggler	14 (королівські)	1518-19; 1521-36	3ш. 4 пенні — бш. 8 пенні
Luditoribus (ludentes+lusoribus)	1 (лордівський)	1535-36	5 шилінгів
Luters	1 (лордівський)	1482-83	1 шилінг
Minstrels	205 (9 анонімних, 1 капітана галер, 1 французький, 140 лордів, 58 королівських)	1428-29; 1433-35; 1437-38; 1440-41; 1449-50; 1456-58; 1461-62; 1467-75; 1478-79; 1481-88; 1490-93; 1497-1501; 1506-09; 1511-14; 1518-33; 1539-43; 1550-51; 1566-69; 1574-75	8 пенні — 8 шилінгів 3 пенні
Musicians	1	1568-69	1 ш. 8 пенні
Players	40 (1 едикт, 21 лордівський, 14 королівських)	1485-86; 1492-93; 1523-34; 1539-42; 1548-49; 1555-56; 1561-64; 1566-67;	1 ш. 8 пенні — 13 ш. 4 пенні

²⁷⁹ Hampshire. / ed. by Greenfield P., Cowling J. *REED Online*. Shelfmarks: HRO: 111M94W/D1/11, TNA: SC6/981/24, Southampton City Archives: SC5/1/1 — SC5/1/47, SC5/3/1, SC5/3/8, SC5/2/1. URL: <https://ereed.org/entities/72712/> (date of access: 20.05.2026)

		1469-70; 1572-73; 1575-76	
Singers & Morrys Dancers	1	1561-62	3ш. 4 пенні
Taberer	2 (лордівські)	1482-83; 1518-19	1 шилінг — 1ш. 8 пенні
Trumpets	9 (3 флоту, 4 королівських, лорда) 1	1461-62; 1511-14; 1519-22; 1534-35;	2 ш. 6 пенні — 6 ш. 8 пенні
Waits	19	1433-35; 1512-13; 1528-32	1 ш. 8 пенні — 20 шилінгів
Schoolmaster	1	1565-66	6ш. 8 пенні

*3 ш. 4 пенні були видані містом, інші 3 шилінги заробили за сам виступ

**В цьому разі він виступав з флейтистом, зазначеним в наступному пункті. Як розділили гроші невідомо.

Таблиця 4 - Вінчестер²⁸⁰

Тип артиста	К-ть згадок	Роки згадок	Сума винагороди
Bearward	7 (4 лордів)	1470-72; 1481-82	4 пенні — 2 шилінги
Dancer	1 (італійська)	1498-99	1ш. 8 пенні
Lusores	3 (1 міський)	1409-10	1ш. — 1ш. 8 пенні
Minstrel	122 (47 лордівських та єпископських, 33 королівських, решта анонімні)	1334-35; 1337; 1377-80; 1389-95; 1397-98; 1402-04; 1406-07; 1409-14; 1416-20; 1429-30; 1432-33; 1446-47; 1452-53; 1455-56; 1462-63; 1465-67; 1469-74; 1476-78; 1481-82; 1484-85; 1489-1501; 1504-07	6 пенні — 20 шилінгів
Fistulatoris	1	1414-15	3ш. 4 пенні
Players	1	1414-15	2 пенні

²⁸⁰ Hampshire. / ed. by Greenfield P., Cowling J. *REED Online*. Shelfmarks: HRO: HRO: DC/A5/6/1, HRO: DC/A5/9/3, HRO: DC/A5/6/3, HRO: W/H1/204 HRO: DC/A5/9/4, HRO: W/E1/6-100, HRO: DC/A5/3/2, HRO: DC/A5/6/5, HRO: DC/A5/8/2, HRO: DC/A5/6/6, HRO: W/D1/110, HRO: DC/A5/8/1, HRO: DC/A5/6/7, HRO: 111M94W/D1/11, HRO: DC/A5/1/19, HRO: W/E1/207, HRO: DC/A5/3/3, HRO: W/E1/14, item [1], HRO: DC/A5/3/4, HRO: DC/A5/3/5, HRO: DC/A5/3/6, HRO: DC/A5/6/8, HRO: DC/A5/8/3, HRO: DC/A5/8/4, HRO: DC/A5/6/9, HRO: DC/A5/3/7, HRO: DC/A5/3/8, HRO: W/E1/35, HRO: DC/A5/6/10, HRO: W/E1/36, HRO: DC/A5/5/1, HRO: DC/A5/6/11, HRO: DC/A5/4/5, HRO: DC/A5/5/2, HRO: DC/A5/6/12, HRO: DC/A5/10/1, TNA: E 315/494/2, HRO: 88M81W/PW1, HRO: W/B1/1, HRO: 3M82W/PW1 URL: <https://ereed.org/entities/79157/> (date of access: 20.05.2026)

Таблиця 5 — Вінчестерський коледж²⁸¹

Тип артиста	К-ть згадок	Роки згадок	Сума винагороди
Bearward	5 (лордівські)	1469-73; 1507-07	8 пенні — 1ш. 8 пенні
Stulto	1 (лордівський)	1470-71	4 пенні
Harper	5	1409-10; 1460-61; 1466-67; 1479-71; 1477-78	1ш. — 1ш. 8 пенні
Histrion	11 (2 лордівських, 1 єпископський, 1 з танцюристами)	1401-02; 1406; 1416-17; 1421-22; 1437	20 пенні*
Juggler/Ioculator	8 (2 королівських, 1 з арфістом)	1396-97; 1416-17; 1424-25; 1469-70; 1499-1500; 1520-21	8 пенні — 1ш. 8 пенні
Cum leone	3	1472-74; 1487-88	8 пенні — 1ш. 8 пенні
Ludentes/Lusores	13 (1 з арфістом, 1 королівський, 5 з міста Вінчестера)	1398-99; 1407-14; 1416-17; 1466-67; 1474-75; 1477-78	1 ш. — 6ш. 8 пенні
Luters	2	1469-70; 1476-77	4 пенні — 3ш. 6 пенні
Mimus	54 (2 кардинала, 6 лордівських, 5 королівських, 5 міських)	1463	8 пенні — 5 шилінгів **
Minstrel	207 (38 єпископів і кардиналів, 103 лордівських, 56 королівських, 8 міста Вінчестер, решта анонімні)	1396-97; 1403-08; 1410-13; 1415-16; 1418-19; 1423-35; 1437-51; 1457-58; 1461-62; 1464-82; 1484-85; 1487-1505; 1507-37	4 пенні — 8 ш. 4 пенні

²⁸¹ Hampshire. / ed. by Greenfield P., Cowling J. *REED Online*. Shelfmarks: Winchester College Archives: 22084-22214, Winchester College Archives: 22814, Winchester College Archives: WCM 21470. URL: <https://ereed.org/entities/79157/> (date of access: 20.05.2026)

Fistulatores	4	1401-02	-
Tibicinis	1	1569-70	7 ш. 4 пенні
Singers and dancers	1	1412-13	1 ш. 4 пенні
Taberer	1	1470-71	1 шилінг

* З 11 згадок лише одна вказує кількість грошей

** З 54 згадок лише 15 вказують кількість грошей

Таблиця 6 - Вітбі²⁸²

Тип артиста	К-ть згадок	Роки згадок	Сума винагороди
Harper	7 (3 лордівських, 1 з флейтистом)	1394-95	1 ш. — 13ш. 4 пенні
Ludentibus	3	1394-95	6 пенні — 3ш. 4 пенні
Histrion	1	1394-95	2 шилінги
Luter	1	1394-95	2 шилінги
Mimus	1	1394-95	8 пенні
Minstrel	7	1394-95	1 ш. — 11ш. 4 пенні
Singer	1 (лордівськи й)	1394-95	1 ш. 9 пенні
Dancer (tripidantus)	1	1394-95	3 ш. 4 пенні

²⁸² Yorkshire North Riding. / ed. by David N. Klausner. REED Online. Shelfmarks: Charlton: History of Whitby, Young: Whitby and Streonshalh, Winchester College Archives: 22814, Winchester College Archives: WCM 21470. URL: <https://ereed.org/entities/79157/> (date of access: 20.05.2026)

Таблиця 7 - Вісбіч²⁸³

Тип артиста	К-ть згадок	Роки згадок	Сума винагороди
Harper	9	1425-32; 1435-36; 1442-43; 1463-64	1ш. — 13ш. 4 пенні
Histrion	6	1468-75	2 шилінги
Minstrel	30	1379-80; 1424-27; 1429-30; 1440-42; 1452-54; 1458-66; 1474-89	3 пенні — 10 шилінгів
Treble (singer)	1	1379-80	бш. 8 пенні

Таблиця 8 - Леверінгтон²⁸⁴

Тип артиста	К-ть згадок	Роки згадок	Сума винагороди
Players	10	1518-19; 1526-27; 1553-55; 1564-69	8 пенні — 6 ш. 8 пенні
Children/schoolers	2	1564-66	3 пенні — 2ш. 4 пенні

²⁸³ Cambridgeshire. / ed. by John A. Geck REED Online. Shelfmarks: Wisbech and Fenland Museum: Guild of the Holy Trinity in Wisbech 1379—1547 & Corporation Records 1564—1566. URL: <https://ereed.org/entities/303814/> (date of access: 20.05.2026)

²⁸⁴ Cambridgeshire. / ed. by John A. Geck REED Online. Shelfmarks: Wisbech and Fenland Museum: LEV/CA/1-2. URL: <https://ereed.org/entities/214531/> (date of access: 20.05.2026)

Таблиця 9 - Ілі²⁸⁵

Тип артиста	К-ть згадок	Роки згадок	Сума винагороди
Fatuo	1 (лордівський)	1410	бш. 8 пенні
Histrion	2 (1 королівський)	1517-18; 1526	10 ш. — 1 фунт
Ludentes/Lusoribus	7	1410; 1428-30; 1517-18; 1526	1 ш. 8 пенні — 7 ш. 4 пенні
Minstrel	15 (1 кардинала, 5 лордів, 3 королівських)	1410; 1429-30; 1436-37; 1532-33	2 пенні — 3 ф. бш. 8 пенні
Modulatoribus	1 (королівський)	1532-33	1 фунт

²⁸⁵ Cambridgeshire. / ed. by John A. Geck REED Online. Shelfmarks: CUL: EDR D/5/7a, CUL: Additional 2953, TNA: SC6/1257/4-6, CUL: Additional 2957, CUL: EDR B/2/1. URL: <https://ereed.org/entities/319716/> (date of access: 20.05.2026)

Таблиця 10 — Пріорат Барнвел та Енглесі*²⁸⁶

Тип артиста	К-ть згадок	Роки згадок	Сума винагороди
Minstrel	2 (1 королівський)	1356-57	4-6 пенні
Singer	1 (королівський)	1356-57	бш. 8 пенні
Players	3 (королівські)	1535-37	6 ш. 8 пенні — 10 шилінгів
Waits	4 (2 королівських, 2 міських)	1535-37	1 ш. 1 пенні — 10 шилінгів

*Перші дві категорії стосуються пріорату Енглесі, останні два пріорату Барнвел.

Таблиця 11 — Кіртлінг²⁸⁷

Тип артиста	К-ть згадок	Роки згадок	Сума винагороди
Boys	1	1575/76	2 шилінги
Fool	2 (лордівські)	1575/76	бш. 8 пенні
Minstrels	4 (1 трупа з Сассексу)	1575/76	6 ш. 8 пенні — 3 фунти
Players	4 (2 королівських, 2 міських)	1575/76	1 ш. 1 пенні — 10 шилінгів
Luter	1	1575/76	1 шилінг
Revellers	1	1575/76	11 шилінгів

²⁸⁶ Cambridgeshire. / ed. by John A. Geck REED Online. Shelfmarks: TNA: SC6/HENVIII/252, CRO: L1/29. <https://ereed.org/entities/327791/> (date of access: 20.05.2026), <https://ereed.org/entities/322723/> (date of access: 20.05.2026)

²⁸⁷ Cambridgeshire. / ed. by John A. Geck REED Online. Shelfmarks: Bodl.: MS. Add. C. 193, BL: Stowe MS 774, vol I. URL: <https://ereed.org/entities/319716/> (date of access: 20.05.2026)

Таблиця 12 — Коледж Меттінгхем²⁸⁸

Тип артиста	К-ть згадок	Роки згадок	Сума винагороди
Bearward	5 (4 лордівських, 1 королівський)	1469-71; 1473-76; 1478	4 — 8 пенні
Boys	3	1404-07	8 — 12 пенні
Dancer (Salianti)	1 (лордівський)	1478	6 пенні
Fool	4 (2 лордівських*)	1470-72	2 — 11 пенні
Harper	5 (2 лордівських)	1472-73; 1477-78; 1514-15	2 — 8 пенні
Jester	3	1415-16; 1418-19	6 — 8 пенні
Iolucator	2 (обидва королівські, але один прийшов з менестрелем, інший з lusoribus)	1523-26	6ш. — 6ш. 8 пенні
Ludentes/Lusoribus	30 (4 з ляльками, 2 з менестрелями)	1403-09; 1459-69; 1466-74; 1476-78; 1481-88; 1490-91; 1497-98; 1507-11; 1513-15	4 пенні — 4ш. 8 пенні
Minstrels	200 (100 лордівських, 17 королівських, 4 єпископа, по одному з bearward, fool, lusoers та iolucator; решта анонімні)	1395-1425; 1459-61; 1463-79; 1481-92; 1495-97; 1506-15; 1518-26	2 пенні — 8ш. 8 пенні
Taberer	20 (6 від лода, 1 з	1395-96; 1398-1400;	3 пенні — 1ш.

²⁸⁸ Suffolk. / ed. by Stokes J. REED Online. Shelfmarks: BL: Additional MS. 40,069, University of Chicago Library: Bacon 946, BL: Additional MS 33985-33990, BL: Additional MS. 40070. URL: <https://ereed.org/entities/385096/> (date of access: 20.05.2026)

	танцівником, решта анонімні)	1412-13; 1415-16; 1459-67; 1471-73; 1477-78; 1507-08	4 пенні
Luter	1	1514-15	8 пенні

Таблиця 13 — Іпсвіч²⁸⁹

Тип артиста	К-ть згадок	Роки згадок	Сума винагороди
Bearward	13 (5 королівських, 7 лордів)	1530-31; 1562-73	2ш. — 6 ш. 8 пенні
Drummer	1 (королівський)	1562-63	4 пенні
Jester	2 (королівські)	1553-54	3ш. 4 пенні — 5 шилінгів
Juggler	2 (1 лордівський, 1 королівський)	1530-31; 1561-62	2 ш. — 6ш. 8 пенні
Lusoribus	3 (1 з fistulatoris)	1445; 1470; 1505	26 — 50 шилінгів*
Minstrels	18 (2 лордівських, 2 королівських)	1530-31; 1553-54; 1557-58; 1561-62; 1565-73; 1575-77	1 ш. 8 п. — 13 ш. 4 пенні
Musicians	14	1565; 1567; 1570-72; 1574-76	3 пенні — 1ш. 4 пенні
Players	68 (43 лордівських, 9 королівських, 2 міських)	1530-31; 1553-54; 1557-58; 1561-77	2 ш. — 1 фунт
Trumpet	1	1568-59	1 шилінг
Tumbler	1 (італійський)	1573-74	15 шилінгів
Man with serpent	1	1568-69	3 ш. 4 пенні
Waits	1	1538	13 ш. 4 пенні

*Річне фінансування на проведення гри. Це включає акторів, одяг та інші витрати на проведення вистави Corpus Christi.

²⁸⁹ Suffolk. / ed. by Stokes J. REED Online. Shelfmarks: SA: C/4/1/4, SA: C/4/1/2, BL: Additional MS 30158, BL: Additional MS 46349, SA: C/2/2/1/2, SA: C/2/10/3/1-9, Bacon: Annals, SA: C/3/3/1/3, SA: C/3/3/2/1-15, Wodderspoon: Memorials, TNA: C 66/1090. URL: <https://ereed.org/entities/369522/> (date of access: 20.05.2026)

Таблиця 14 — Олдборо²⁹⁰

Тип артиста	К-ть згадок	Роки згадок	Сума винагороди
Bearward	2 (лордівські)	1566-68	1 ш. 8 пенні — 4 шилінги
Minstrels	2	1567-68	6 ш. 8 пенні — 10 шилінгів*
Musicians	1	1575-76	40 шилінгів**
Pyper	1	1567-68	8 пенні
Players	4 (3 лордівських, 1 королівський)	1571-76	6 ш. 8 пенні — 10 шилінгів
Waits	3	1573-76	26 ш. 8 пенні*

*Не за артистичні виступи.

**Всі чотири згадки говорять про сліпого хлопчика Гаррі, якого віддали на навчання в музиканти.

²⁹⁰ Suffolk. / ed. by Stokes J. REED Online. Shelfmarks: SA: EE 1/I/2/1. URL: <https://ereed.org/entities/366764/> (date of access: 20.05.2026)

Таблиця 15 — Бері-Сент-Едмендс, Крітінг-Сент-Мері*²⁹¹

Тип артиста	К-ть згадок	Роки згадок	Сума винагороди
Bearward	1 (лордівський)	1335-36	1 ш. 6 пенні
Harper	1 (лордівський)	1335-36	2 шилінги
Histrion	1	1527-28	2 шилінги
Lusoribus	7 (1 з Histrion, 2 лордівських, 1 королівський)	1529-32	2 пенні - 2 шилінги
Iolucator	1	1506-07	4 пенні
Luter	1 (лордівський)	1529-30	1 пенні
Mimis	3 (1 королівський, 2 з tibia)	1527-28; 1536-37	3 ш. — 3 ш. 4 пенні
Minstrels	56 (5 королівських, 7 лордівських, 1 з гравцем на тамбурині)	1335-36; 1387-88; 1401-02; 1417-18; 1429-30; 1486-87; 1496-97; 1500-38	2 пенні — 6 ш. 8 пенні
Singer	1	1535-36	6 пенні
Taberer	1 (лордівський)	1335-36	3 ш. 4 пенні
Trumpets	4 (2 лордівських)	1335-36; 1530-31	1 ш. — 8 ш. 4 пенні

*Всі згадки до 1500 року стосуються виключно Бері-Сент-Едмундс.

²⁹¹ Suffolk. / ed. by Stokes J. REED Online. Shelfmarks: BL: Royal. MS 6 B.X, TNA: C 66/191, BL: Additional Roll 63481B, SA: A/6/1/16 (4), SA: A/6/1/4, SA: A/6/1/5, SA: HD 1538/88/25, SA: A/6/1/6, SA: B9/1/2, SA: HD 1538/88/19, TNA: SC 6/HENVII/1692, TNA: SC 6/HENVII/1693, TNA: SC 6/3481/70, SA: A/6/1/17, TNA: SC 6/HENVIII/3396, BL: Add. Ch. Roll 53140, TNA: SC 6/HENVIII/3394, TNA: SC 6/HENVIII/3395, TNA: SC 6/HENVIII/3392, TNA: SC 6/HENVIII/3391, TNA: E 327/252, SA: HD 1538/88/29, TNA: SC 6/HENVIII/3398. URL: <https://ereed.org/entities/368503/> (date of access: 20.05.2026)

Таблиця 16 — Актон Голл, Бром Голл, Генгрейв Голл*²⁹²

Тип артиста	К-ть згадок	Роки згадок	Сума винагороди
Dancer	1	1573/74	2 шилінги
Fool	2 (лордівських)	1542	4 — 8 пенні
Harper	7 (2 сліпих)	1412-13; 1543	1 — 11 шилінгів**
Minstrels	6 (2 лордівських)	1407/08; 1412-13	13 ш. 4 пенні***
Morrays dancers	1	1575	2 шилінги
Musician	16 (1 лордівський)	1560/61; 1573-76	4 пенні — 10 шилінгів
Player	6 (3 лордівських, 1 королівський)	1560/61; 1572-76	5 ш. — 2 фунти
Tumbler	1	1560/61	2 ш. 6 пенні
Trumpets	3 (1 королівський)	1540-46; 1575/76	1 ш. — 1 фунт
Wait	3	1543-44; 1573/74	2 ш. — 1 фунт

*Записи з Актон Голл стосуються XV століття, всі інші XVI.

** Єдині фінансові записи стосуються саме сліпих арфістів.

*** З усіх записів це єдина виплата.

Таблиця 17 - Стаффорд²⁹³

Тип артиста	К-ть згадок	Роки згадок	Сума винагороди
Schoolmaster	2	1574-75; 1575	-
Players	2	1528-29	8d; -

²⁹² Suffolk. / ed. by Stokes J. REED Online. Shelfmarks: TNA: C 47/4/8B, SA: HA 411/5/3/3/3/1, CUL: Hengrave MS 82 (3) URL: <https://ereed.org/entities/373774/> (date of access: 20.05.2026), <https://ereed.org/entities/379988/> (date of access: 20.05.2026)

²⁹³ Staffordshire. Shelfmarks: STRO: D1323/E/1, William Salt Library: S.MS. 366/1/A, Nichols: Progresses, vol 1, STRO: D1399/1, STRO: Q/SR/72, item 36, STRO: Q/SR/119, STRO: D1287/10/2 (O/250), STRO: D(W)1721/1/4 / ed. by Somerset, J., Alan B. REED Online. URL: <https://ereed.org/entities/1309/> (date of access: 20.05.2026)

Таблиця 18 - Лічфілд²⁹⁴

Тип артиста	К-ть згадок	Роки згадок	Сума винагороди
Minstrel	7	1420-21;1457-58;1562-65; 1570-71	8-12 пенні
James Oliver	1	1575-76	12 шилінгів
Bearward	1 (королівський)	1575-76	3 ш. 4 пенні
Trumpets	2	1575-76	10 ш.; 2 пенні
Players	1 (лордівський)	1575-76	8 ш. 8 пенні

Таблиця 19 — Йоксалл, Волл, Татбері²⁹⁵

Тип артиста	К-ть згадок	Роки згадок	Сума винагороди
Histriones	4	Татбері:1314-15; 1382; 1558-59 Волл: 1448-49	20 пенні 1 ш. 3 пенні
Minstrel	1	1380	-
Morris dancers	1	1547-48	12 пенні

²⁹⁴ Staffordshire. Shelfmarks: STRO: D(W)1734/J. 2057, LRO: D 30/7/1/1, Cheshire Record Office: DCH/0/8, item 2, LRO: B/A/21/CC 124078, Lichfield Cathedral Library: Chapter Act Books No. 3, Chetham's Library: MUN.A.6.65.A, LRO: Peculiar Court of Lichfield, 1618, P/C/11 / ed. by Somerset, J., Alan B. REED Online. URL: <https://ereed.org/entities/3702/> (date of access: 20.05.2026)

²⁹⁵ Staffordshire. Shelfmarks: BL: Additional MS 46,460 vol. A, LRO: D.(W.)1851/1/13/20, William Salt Library: ms 50/A2/56, TNA: DL 42/13-14 / ed. by Somerset, J., Alan B. REED Online. URL: <https://ereed.org/entities/4026/> (date of access: 20.05.2026), <https://ereed.org/entities/37265/> (date of access: 20.05.2026), <https://ereed.org/entities/3990/> (date of access: 20.05.2026).